

مفوضات حضرت عبدالبهاء
جمع‌آوری توسط لورا کلیفورد بارنی

* * *

پیش‌گفتار طبع ۲۰۲۲

مقدمه ناشر بر طبع اول

قسمت اول: در تأثیر انبیا در ترقی و تربیت نوع انسانی

۱. طبیعت در تحت قانون عمومیت

۲. دلائل و براهین الوهیت

۳. مسئله در اثبات لزوم مرتبی

۴. حضرت ابراهیم

۵. حضرت موسی

۶. حضرت مسیح

۷. حضرت محمد

۸. حضرت اعلیٰ باب

۹. حضرت بهاء‌الله

۱۰. استدلالات نقلیه از کتب مقدسه و سه فصل از دانیال

۱۱. تفسیر باب یازدهم از مکاشفات یوحنا

۱۲. تفسیر اصحاب یازدهم اشعیا

۱۳. تفسیر باب دوازدهم از مکاشفات یوحنا

۱۴. براهین روحانیه

۱۵. بیان غنای حقیقی وجود

قسمت دوم: بعضی مقالات متعلق به مسائل مذهب عیسوی

۱۶. در بیان آنکه معقولات فقط بواسطه اظهار در قمیص محسوس باید بیان شود

۱۷. ولادت حضرت مسیح

۱۸. سؤال از فضیلت بی‌پدری

۱۹. سؤال از تعمیم حضرت مسیح

۲۰. ضرورت تعمیم

۲۱. نان و خمر رمز از چیست

۲۲. سؤال از معجزات و خوارق عادات

۲۳. سؤال از قیام مسیح بعد از سه روز

۲۴. سؤال از حلول روح القدس
۲۵. مقصود از روح القدس چه چیز است
۲۶. سؤال از مجئ ثانی مسیح و یوم دینونت
۲۷. سؤال از ثالوث
۲۸. تفسیر آیه پنجم از فصل هفدهم انجیل یوحنا
۲۹. تفسیر آیه بیست و دوم از فصل پانزدهم از رساله اول پولس به کورنتیان
۳۰. سؤال از مسئله حضرت آدم و اکل شجره
۳۱. سؤال از لعن بروح القدس
۳۲. ”المدعوون كثيرون و المختارون قليلون“
۳۳. سؤال از رجعت
۳۴. تفسیر آیه ”انت الصخرة و عليك ابني كنيسة“
۳۵. سؤال از قضا و قدر
- قسمت سوم: در علامات و کمالات مظاهر الهیه
۳۶. کلیه ارواح پنج قسم است
۳۷. در اینکه الوهیت فقط بتوسط مظاهر الهیه شناخته می شود
۳۸. کلیه مراتب مظاهر ظهور سه رتبه است
۳۹. در بیان مراتب جسمانی و روحانی مظاهر ظهور
۴۰. در بیان کیفیت علمی که مظاهر ظهور دارا هستند
۴۱. ادوار کلیه
۴۲. درجه نفوذ و تأثیر مظاهر الهیه
۴۳. کلیه انبیا بر دو قسمند
۴۴. بعضی عتابها که در کتب مقدسه ظاهراً خطاب بانبیاست در حقیقت مخاطب به آنها امت است
۴۵. بیان این جمله از کتاب اقدس ”لیس لمطلع الامر شریک فی العصمة الكبرى“
- قسمت چهارم: مقالات در مبدء و معاد و قوی و حالات و کمالات مختلفه انسان
۴۶. تغییر انواع
۴۷. عالم وجود بدایتی ندارد
۴۸. فرق ما بین انسان و حیوان
۴۹. مسئله نشو و ترقی کائنات
۵۰. براهین الهیه در اصل و مبدء انسان
۵۱. آیا روح و عقل در انسان حین ولادت ظهور نموده اند
۵۲. حکمت ظهور روح در جسد
۵۳. تعلق حق بخلق بچه نحو است
۵۴. قیام ارواح بحق

۵۵. فرق میان روح و عقل و نفس
۵۶. قوای جسمانیّه و قوای معنویّه
۵۷. اخلاق متفاوتّه نوع انسان
۵۸. درجه ادراکات عالم انسانی و مظاهر ظهور
۵۹. حدّ ادراک انسان نسبت بحقّ
۶۰. بقای روح (درس اوّل)
۶۱. بقای روح (درس دوّم)
۶۲. مسئلهئی که کمالات وجود غیر متناهیست
۶۳. مسئله در خصوص ترقّی انسان در عالم دیگر
۶۴. در بیان مقام انسان و ترقّیات او بعد از صعود
۶۵. در معنی آیه کتاب اقدس "انّه من اهل الضّلال ولو یأتی بکلّ الاعمال"
۶۶. بعد از خلع اجساد و صعود ارواح نفس ناطقه بیچه قیام دارد
۶۷. حیات ابدیّه و دخول در ملکوت
۶۸. سؤال از قضا
۶۹. تأثیر نجوم
۷۰. مسئله جبر و اختیار
۷۱. الهام و کشفیات و رؤیا و تسخیر ارواح
۷۲. شفا دادن بوسائط روحانیّه
۷۳. معالجه بوسائط مادیّه
- قسمت پنجم: مقالات در مواضع مختلفه
۷۴. در بیان آنکه در وجود شرّ نیست
۷۵. عذاب بر دو قسم است
۷۶. در ذکر عدل و رحمت حقّ
۷۷. مجرم مستحقّ عقوبت است یا عفو
۷۸. مسئله اعتصاب
۷۹. طائفه سوفسطائیّه بر آنند که موجودات عبارت از اوهام است
۸۰. اقسام قدیم و حادث
۸۱. مسئله تناسخ
۸۲. وحدت وجود
۸۳. موازین ادراک
۸۴. در وجوب متابعت نمودن تعالیم مظاهر الهیّه
- یادداشت‌ها

* * *

پیش‌گفتار طبع ۲۰۲۲

کتاب مفاوضات پس از نخستین انتشار آن در سال ۱۹۰۸ منبعی معتبر و گنجینه‌ای گرانبها از حکمت و بینش حضرت عبدالبهاء و جزئی جدایی‌ناپذیر از هر کتابخانه بهائی بوده است. همان طور که حضرت ولیّ امر الله توصیف می‌فرمایند خوانندگان "پاسخ کلیّه مسائل معضل و پیچیده‌ای را که موجب تشویش عقل بشر در جستجوی معرفت حقیقی می‌شود در این کتاب خواهند یافت. هر قدر این کتاب با دقت و تأمل بیشتری مطالعه شود مکاشفات روحانیّه آن عظیم‌تر و درک حقائق مکنونه و عظمت آن کتاب کامل‌تر خواهد بود" (ترجمه). با انتشار ترجمه جدید انگلیسی کتاب در سال ۲۰۱۴ هنگام آن فرارسیده است که متن فارسی نیز تجدید چاپ گردد.

چنانکه در پیش‌گفتار ترجمه جدید به انگلیسی مذکور است،

مقصد این کتاب همچنان که عنوانش *Some Answered Questions* (جواب چند سؤال) گواهی می‌دهد شرحی جامع از معتقدات یک نظام فکری نبوده و از اینرو بعضی از تعالیم اساسی دیانت بهائی در آن صریحاً بیان نشده است. علاوه بر این در طیّ ماه‌ها و سال‌هایی که این مکالمات در جریان بوده چه بسا که موضوعی واحد از زوایایی متفاوت در گفتگوهایی جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است و در نتیجه مفاهیم لازم جهت درک کامل یک موضوع ممکن است در فصل‌های مختلف کتاب مندرج باشد و یا محتوای یک فصل مقدمه‌ای لازم برای درک مفاهیم مندرج در یکی از فصل‌های قبلی باشد. در پایان لازم به ذکر است که هرچند حضرت عبدالبهاء متن کتاب را مرور و تصحیح فرموده‌اند ولی شکل اصلی پاسخ‌ها و یا ترتیب مطالب را تغییر نداده‌اند. بنا بر این هر خواننده تیزبین برای درک بهتر توضیحات آن حضرت در شرح یک موضوع، هر فصل از کتاب را باید با توجه به مفاهیم مندرج در کلّ کتاب و کتاب را در قالب وسیع‌تر تمامی تعالیم بهائی مورد مذاقه قرار دهد.

نمونه برجسته نکته مورد نظر بررسی موضوع "تغییر نوع" در قسمت چهارم کتاب است که باید در پرتو چند تعالیم از جمله اصل توافق علم و دین درک گردد. اعتقاد دینی نباید با علم و عقل در تناقض باشد. برداشتی خاص از بعضی مطالب موجود در فصل‌های ۴۶ تا ۵۱ کتاب ممکن است برخی خوانندگان بهائی را به استنتاجاتی شخصی که با علم مدرن در تناقض است رهنمون کند. اما بیت العدل اعظم توضیح داده‌اند که بهائیان سعی می‌نمایند تا برداشت‌های خود از بیانات حضرت عبدالبهاء را با آرای معتبر علمی تطبیق دهند و بنا بر این لازم نیست چنین نتیجه گرفت که این مطالب بیانگر مفاهیمی هستند که از نظر علمی مردود شناخته می‌شود، به عنوان مثال این نظر که از بدو حیات در کره زمین، به موازات تکامل عالم حیوان، برای تکامل زیستی انسان یک مسیر جداگانه وجود داشته است.

از بررسی دقیق بیانات حضرت عبدالبهاء در این کتاب و سائر منابع چنین استنباط می‌شود که در این بیانات سازوکار مسئله تکامل مورد توجه آن حضرت نبوده بلکه پیامدها و نتایج فلسفی، اجتماعی و روحانی این تئوری جدید مورد نظر مبارک بوده است. به عنوان مثال استفاده آن حضرت از واژه "نوع" مفهوم صور نوعیه ابدی یا دائمی را در ذهن زنده می‌کند که با تعریف امروزی آن در علم زیست‌شناسی متفاوت است. آن حضرت حقیقتی و رای عالم مادی را مدّ نظر دارند. اگرچه حضرت عبدالبهاء در جایی دیگر خصایص جسمانی مشترک انسان با حیوان را که منبعث از عالم حیوان است تصدیق می‌نمایند ولی در این گفتگوها بر قابلیت دیگر انسان یعنی شعور و آگاهی عقلانی تأکید

می‌نمایند که وجه تمایز انسان از حیوان است و در عالم حیوان یا حتی طبیعت یافت نمی‌شود. این قابلیت منحصر به فرد که یکی از جلوه‌های روح انسانی است حاصل فرایند تکاملی نبوده بلکه بالقوه در عالم خلقت موجود است. همان طور که حضرت عبدالبهاء توضیح می‌دهند: "... ده هزار یا صد هزار سال پیش چون انسان از این عناصر خاکی و بهمین مقادیر و موازین و بهمین نحویت ترکیب و امتزاج بوده و بهمین مفاعیل سائر کائنات تحقّق یافته پس بعینه آن بشر همین بشر بوده است و این امر بدیهی است قابل تردّد نیست. یعنی هزار میلیون سال بعد از این اگر این عناصر انسان جمع شود و بهمین مقادیر تخصیص و ترکیب شود و بهمین نحویت امتزاج عناصر حاصل گردد و بهمین مفاعیل از سائر کائنات متأثر شود بعینه همین بشر موجود گردد." بدین ترتیب، بحث اصلی آن حضرت معطوف به کشفیات علمی نیست بلکه ناظر به ادعاهای مادی‌گرایانه‌ای است که بر آنها استوار می‌باشد. بهائیان علم تکامل را قبول دارند اما این نتیجه‌گیری و پیامدهای اجتماعی ناشی از آن را که آدمی تنها شاخه‌ای تصادفی از عالم حیوان است مردود می‌شمارند.

متن فارسی طبع جدید کتاب مفاوضات، مانند طبع جدید انگلیسی نقطه‌گذاری و بندهایش شماره‌گذاری گردیده است و علاوه بر فهرست جامعی از مطالب، حاوی یادداشت‌هایی است که مآخذ بیانات نقل شده از کتاب‌های تورات و انجیل و قرآن را در بر می‌گیرد.

مقدمه ناشر بر طبع اول

بسمه تعالی

حمد و سپاس خداوندی را سزااست که از کمال عنایت خود انسان را بپیرایه عقل بیاراست و بدان وسیله او را باکتشاف اسرار کائنات و معرفت رموز اسما و صفات خود هدایت فرمود و مشیت ازلیه‌اش بر آن قرار گرفت که در این دور اعلی که مظهر شروق نور ابهی است شرق و غرب برابطه محبت الله مرتبط گردد و اختلافات مذهبی و دینی و امتیازات قومی و وطنی مرتفع شود و سطح ارض عامه نوع بشر را یک وطن مشترک گردد. بلی در این یوم بدیع کلّ عباد الله اوراق یک غصن‌اند و قطرات یک بحر.

منت بی‌پایان خدای را نیز که این کمینه بی‌مقدار را با قلت سرمایه طاعت و عدم شایستگی و لیاقت بفیض ملاقات حضرت عبدالبهاء روحی لثراب اقدامه الفداء موفق گردانید و از دست فیاض آن ساقی ازل کأس معانی نوشانید.

پس از آنکه این کمینه چندین مرتبه بزیارت ارض مقصود تشرّف جست و بمنتهای آمال و امانی خود نائل آمد شوق درک حقائق روحانی و اغتراف از آن بحر بی‌کران معانی سراپای دل او را فروگرفت، پاره‌ئی سؤالات در خصوص امر ابهی و سائر مسائل الهیه از آن حضرت نمود و ایشان با نهایت رأفت و عاطفت با وجود مشاغل دائمه یومیّه که آتی از آن راحت نبودند جواب جمیع سؤالات او را درخور فهم وی بیان فرمودند. و بملاحظه اینکه این کمینه تواند پس از آن بفراغت و فرصت در آن مسائل غامضه تأمل نماید یک نفر کاتب تندنویس معین گردید که بیانات حضرت عبدالبهاء را در حین تکلم بقید کتابت درمی‌آورد.

چون این کمینه را از معرفت زبان پارسی نصیب وافی نبود و از خوض در عباب مسائل معضله الهیه حظی کافی نه حضرت عبدالبهاء روحی له الفداء غالب اوقات مجبور شده‌اند که عین یک مطلب را در مواضع متعدده تکرار نمایند و همان استعارات و تشبیهات را که در یک موضوع معین بکار برده‌اند در بسیاری از موضوعات دیگر استعمال نمایند و با آنکه چنین حقائق عالیه را انشاء عالی درخور است عبارات خود را در کمال بساطت و سادگی بیان نمایند. باری پس از چندی مجموعه وجیزه‌ئی از آن سؤال و جوابها فراهم گردید و این کمینه همواره از تأمل در حقائق باهره آن متمتع می‌گشت. پس چنان بخاطر وی رسید که سائر تشنگان زلال معرفت را نیز از این آب حیات جاودانی بی‌بهره نگذارد و کلّ نفوس را از احباب و اغیار و اقاصی و ادانی از مندرجات حقائق آیات آن منبع فیض سرمدی مستفیض گرداند. لهدا از حضرت عبدالبهاء رخصت خواست که آن سؤال و جوابها را بهیئت کتابی طبع و نشر سازد و فائده آن را بعموم ناس برساند.

پس از تحصیل اجازه بترتیب و نظم آن فصول مشغول گردید و آن بیانات را که مانند لآلی منثور بی‌نظام در گوشه‌ئی افتاده بود در سلک نظم و ترتیبی که بنظر قاصر او مناسب‌تر و لایق‌تر می‌نمود منخرط گردانید و بطبع و نشر آن اقدام نمود و ارباب فضل و معرفت را گنجی شایگان برایگان ارمان آورد. و امیدوار است که بوسیله این کتاب امر اقدس ابهی که الیوم جمیع آفاق را منور ساخته و وجهه عالم را دگرگون نموده گوشزد کافه نفوس گردد و صیت عالمگیر آن بمسامع دور و نزدیک برسد والسلام.

کلیفورد بارنی امریکائیّه

پاریس ۱۶ ژانویه ۱۹۰۸

١١ ذى الحجة ١٣٢٥

قسمت اول

در تأثیر انبیا در ترقی و تربیت نوع انسانی

۱

طبیعت در تحت قانون عمومیت

هو الله

- ۱ طبیعت کیفیتست و یا حقیقتست که بظاهر حیات و ممات و بعبارت اخری ترکیب و تحلیل کافه اشیا راجع باوست.
- ۲ و این طبیعت در تحت انتظامات صحیحه و قوانین متینه و ترتیبات کامله و هندسه بالغه است که ابدأ از او تجاوز نمیکند بدرجهئی که اگر بنظر دقیق و بصر حدید ملاحظه کنی ذرات غیر مرئی از کائنات تا اعظم کرات جسیمه عالم وجود مثل کره شمس و یا سائر نجوم عظیمه و اجسام نورانی چه از جهت ترتیب و چه از جهت ترکیب و خواه از جهت هیئت و خواه از جهت حرکت در نهایت درجه انتظامست و میبینی که جمیع در تحت یک قانون کلی است که ابدأ از او تجاوز نمیکند.
- ۳ و چون بخود طبیعت نظر میکنی میبینی که استشعار و اراده ندارد. مثلاً آتش طبیعتش سوختن است بدون اراده و شعور میسوزاند و آب در طبیعتش جریانست و بدون اراده و شعور جاری میشود و آفتاب در طبیعتش ضیاست و بدون اراده و شعور میتابد و بخار در طبیعتش صعود است و بدون اراده و شعور صعود مینماید. پس معلوم شد که جمیع کائنات حرکات طبیعتشان حرکات مجبوره است و هیچیک متحرک باراده نیست مگر حیوان و بالاخص انسان.
- ۴ و انسان مقاومت و مخالفت طبیعت تواند زیرا کشف طبایع اشیا را کرده و بواسطه کشف طبایع اشیا بر نفس طبیعت حکم میکند و این همه صنایع را که اختراع کرده بسبب کشف طبایع اشیاست. مثلاً تلغراف اختراع کرده که بشرق و غرب کار میکند. پس معلوم شد که انسان بر طبیعت حاکمست.
- ۵ حال چنین انتظامی و چنین ترتیبی و چنین قواعدی که در وجود مشاهده میکنی میشود گفت که این از تأثیرات طبیعتست با وجود اینکه شعور ندارد و ادراک هم ندارد؟ پس معلوم شد که این طبیعتی که ادراک و شعور ندارد او در قبضه حقّ قدیر است که او مدبّر عالم طبیعتست. بهر نوعی که میخواهد از طبیعت ظاهر میکند.
- ۶ از جمله اموری که در عالم وجود حادث میشود و از مقتضیات طبیعتست گویند وجود انسانست. در اینصورت انسان فرعست و طبیعت اصل. میشود که اراده و شعور و کمالاتی در فرع باشد و در اصل نه؟
- ۷ پس معلوم شد که طبیعت من حیث ذاته در قبضه قدرت حقّست و آن حیّ قدیر است که طبیعت را در تحت نظامات و قوانین حقیقی گرفته و حاکم بر اوست.

دلایل و براهین الوهیت

۱ و از جمله دلایل و براهین الوهیت آنکه انسان خود را خلق نموده بلکه خالق و مصور او دیگریست و یقین است و شبهه‌ئی نیست که خالق انسان مثل انسان نیست زیرا یک کائن ضعیف کائن دیگر را خلق نتواند و خالق فاعل باید جامع جمیع کمالات باشد تا ایجاد صنع نماید.

۲ آیا ممکن است صنع در نهایت کمال باشد و صانع غیر کامل. آیا میشود که نقش در نهایت اتقان باشد و نقاش در صنعت خویش ناقص چه که صنعت اوست و خلق اوست بلکه نقش مثل نقاش نباشد. اگر نقش مثل نقاش بود خود را نقش مینمود و نقش هرچند در نهایت کمال باشد اما بالتسبه بنقش در نهایت نقص است.

۳ لهذا امکان معدن نقایص است و خدا معدن کمال. نفس نقایص امکان دلالت بر کمالات حق میکند. مثلاً چون انسان را نگرى ملاحظه نمائی که عاجز است همین عجز خلق دلیل بر قدرت حقّ قدیرست زیرا تا قدرت نباشد عجز تصوّر نگردد. پس عجز خلق دلیل بر قدرت حقّست و تا قدرت نباشد عجز تحقّق نیابد و از این عجز معلوم شد که قدرتی در عالم هست.

۴ مثلاً در عالم امکان فقر است لا بدّ غنائی هست که فقر در عالم تحقّق یافته و در عالم امکان جهلست لا بدّ علمی هست که جهل تحقّق بسته چه که اگر چنانچه علم نبود جهل تحقّق نمیگرفت چرا که جهل عدم علمست. اگر وجود نبود عدم تحقّق نمی‌یافت.

۵ جمیع امکان مسلمست که در تحت حکم و نظامیست که ابدأ تمرّد نتواند. حتی انسان نیز مجبور بر موت و خواب و سائر حالاتست یعنی در بعضی مراتب محکومست لا بدّ این محکومیت حاکمی دارد. ما دام که صفت ممکنات احتیاجست و این احتیاج از لوازم ذاتی اوست پس یک غنّی هست که غنّی بالذاتست. مثلاً از نفس مریض معلومست که صحیحی هست. اگر صحیحی نبود مریض اثبات نمیشد.

۶ پس معلوم شد که حقّ قدیری هست که او جامع جمیع کمالاتست چه که اگر جامع جمیع کمالات نبود او نیز مثل خلق بود. و همچنین در عالم وجود ادنی صنعی از مصنوعات دلالت بر صانع میکند. مثلاً این نان دلالت میکند بر اینکه صانعی دارد.

۷ سبحان الله تغییر هیئت کائنات جزئیّه دلالت بر صانعی میکند و این کون عظیم غیر متناهی خود بخود وجود یافته و از تفاعل عناصر و مواد تحقّق بسته؟ این فکر چه قدر بدیهیّ البطلانست.

۸ و اینها ادلّه نظریست برای نفوس ضعیفه اما اگر بصیرت باز شود صد هزار دلایل باهره مشاهده میکند. مثلش اینست که چون انسان احساس روح داشته باشد مستغنی از دلیل بر وجود روحست اما از برای نفوسی که از فیض روح محرومند باید دلایل خارجه اقامه نمود.

- ۱ چون ما نظر بوجود میکنیم ملاحظه مینمائیم که وجود جمادی و وجود نباتی و وجود حیوانی و وجود انسانی کلاً و طراً محتاج بمرئی هستند.
- ۲ اگر زمینی مرئی نداشته باشد جنگل میشود گیاه بیهوده میروید اما اگر دهقانی پیدا شود و زرعی نماید خرمنها بجهت قوت ذوی الارواح مهیا گردد. پس معلوم شد که زمین محتاج بتربیت دهقانست. اشجار را ملاحظه کنید اگر بی مرئی بمانند بی ثمر میشوند و اگر بی ثمر مانند بیفائده اند اما اگر در تحت تربیت باغبان افتند آن درخت بی ثمر با ثمر شود و درختهای تلخ میوه بواسطه تربیت و ترکیب و پیوند میوه شیرین بخشد. و اینها ادله عقلیه است. الیوم اهل عالم را دلائل عقلیه لازمست.
- ۳ و همچنین در حیوانات ملاحظه نما که اگر حیوان تربیت شود اهلی گردد و چون انسان بی تربیت ماند حیوان گردد بلکه اگر او را بحکم طبیعت گذاری از حیوان پستتر شود و اگر تربیت کنی ملائکه گردد زیرا اکثر حیوانات ابناء نوع خود را نخورند اما انسان در سودان در اواسط افریقا ابناء نوع خویش را بدرد و بخورد.
- ۴ پس ملاحظه کنید که تربیت است که شرق و غرب را در ظل حکم انسان میآورد تربیت است که این همه صنایع عجیبه را ظاهر میکند تربیت است که این علوم و فنون عظیمه را ترویج مینماید تربیت است که این اکتشافات و مشروعات جدید ظاهر مینماید و اگر مرئی نبود بهیچوجه اینگونه اسباب راحت و مدنیت و انسانیت فراهم نمیشد. اگر انسانرا در بیابانی بگذاری که ابناء نوع خویش نبیند شبههئی نیست که حیوان محض گردد. پس معلوم شد که مرئی لازمست.
- ۵ لکن تربیت بر سه قسمست تربیت جسمانی و تربیت انسانی و تربیت روحانی. اما تربیت جسمانی بجهت نشو و نمای این جسمست و آن تسهیل معیشت و تحصیل اسباب راحت و رفاهیت است که حیوان با انسان در آن مشترکند.
- ۶ و اما تربیت انسانی عبارت از مدنیت است و ترقی یعنی سیاست و انتظام و سعادت و تجارت و صنعت و علوم و فنون و اکتشافات عظیمه و مشروعات جسیمه که مدار امتیاز انسان از حیوانست.
- ۷ و اما تربیت الهیه تربیت ملکوتیست و آن اکتسابات کمالات الهیه است و تربیت حقیقی آنست زیرا در این مقام انسان مرکز سنوحات رحمانیه گردد و مظهر "لنعلمن انساناً علی صورتنا و مثالنا" شود و آن نتیجه عالم انسانیتست.
- ۸ حال ما یک مرئی میخواستیم که هم مرئی جسمانی و هم مرئی انسانی و هم مرئی روحانی گردد که حکم او در جمیع مراتب نافذ باشد و اگر کسی بگوید که من در کمال عقل و ادراکم و محتاج بآن مرئی نیستم او منکر بدیهیاتست مثل طفلی که بگوید من محتاج تربیت نیستم بعقل و فکر خود حرکت مینمایم و کمالات وجود را تحصیل میکنم و مثل آنست کوری گوید که من محتاج بچشم نیستم چونکه بسیار کوران هستند که گذران میکنند.
- ۹ پس واضح و مشهود است که انسان محتاج بمرئیست. این مرئی بی شک و شبهه باید در جمیع مراتب کامل و ممتاز از جمیع بشر باشد چه که اگر مثل سائر بشر باشد مرئی نمیشود علی الخصوص که باید هم مرئی جسمانی باشد و هم مرئی انسانی و هم مرئی روحانی یعنی نظم و تمشیت امور جسمانی دهد و هیئت اجتماعی تشکیل کند تا تعاضد و تعاون در معیشت حاصل گردد و امور جسمانی در جمیع شئون منظم و مرتب شود.
- ۱۰ و همچنین تأسیس تربیت انسانی کند یعنی باید عقول و افکار را چنان تربیت نماید که قابل ترقیات کلیه گردد و توسیع علوم و معارف شود و حقائق اشیا و اسرار کائنات و خاصیات موجودات کشف گردد و روز بروز تعلیمات و اکتشافات و مشروعات ازدیاد یابد و از محسوسات استدلال و انتقال بمعقولات شود.
- ۱۱ و همچنین تربیت روحانی نماید تا عقول و ادراک بی بعالم ما وراء الطبیعه برد و استفاضه از نفحات مقدسه روح القدس نماید و بملأ اعلی ارتباط یابد و حقائق انسانی مظاهر سنوحات رحمانیه گردد تا اینکه جمیع اسما و صفات الهی در مرآت حقیقت انسان جلوه کند و آیه مبارکه "لنعلمن انساناً علی صورتنا و مثالنا" تحقق یابد.

۱۲ و این معلومست که قوه بشریه از عهده چنین امر عظیم برنیاید و بنتائج فکریه تکفل چنین مواهب نتوان نمود. شخص واحد چگونه تأسیس این بنیان رفیع بی ناصر و معین تواند. پس باید قوه معنویه ربانیه تأیید کند تا بتواند از عهده این کار برآید. یک ذات مقدس عالم انسانرا زنده کند و هیئت کره ارض را تغییر دهد و عقول را ترقی بخشد و نفوس را زنده نماید و تأسیس حیات جدید کند و اساس بدیع وضع نماید نظم عالم دهد و ملل و امم را در ظلّ رایه واحده آرد خلق را از عالم نقایص و رذائل نجات دهد و بکمالات فطریه و اکتساییه تشویق و تحریص نماید. البته این قوه باید قوه الهیه باشد تا از عهده این کار برآید. باید بانصاف ملاحظه کرد اینجا مقام انصافست.

۱۳ امیرا که جمیع دول و ملل عالم با جمیع قوی و جنود ترویج نتوانند و اجرا نکنند یک نفس مقدس بی ناصر و معین اجرا نماید. آیا این بقوت بشریت ممکن است لا والله. مثلاً حضرت مسیح فرداً وحیداً علم صلح و صلاح را بلند فرمود و حال آنکه جمیع دول قاهره با جمیع جنود در این کار عاجزند. ملاحظه کن که چه قدر از دول و ملل مختلفه بودند مثل روم و فرانسه و آلمان و روس و انگلیز و سائرین کلّ در زیر یک خیمه درآمدند. مقصد اینست که ظهور حضرت مسیح سبب الفت فیما بین این اقوام مختلفه گردید. حتی بعضی از آن اقوام مختلفه که مؤمن بحضرت مسیح شدند چنان الفتی حاصل نمودند که جان و مالشانرا فدای یکدیگر کردند تا در زمان قسطنطین که او سبب اعلاّی امر حضرت مسیح شد و بعد بسبب غرضهای مختلفه بعد از مدتی باز اختلاف در میان افتاد. مقصود اینست که حضرت مسیح این امم را جمع کردند اما بعد از مدتی مدیده دول سبب شدند که باز اختلاف حاصل شد.

۱۴ اصل مقصود اینست که حضرت مسیح باموری موفق شد که جمیع ملوک ارض عاجز بودند بجهت اینکه ملل مختلفه را متحد کرد و عادات قدیمه را تغییر داد. ملاحظه کنید میان رومان و یونان و سریان و مصریان و فبکیان و اسرائیلیان و سائر ملل اروپا چه قدر اختلاف بود. حضرت مسیح این اختلافات را زائل کرد و مسیح سبب حبّ میان جمیع این قبائل شد. هرچند بعد از مدتی مدیده دول این اتحاد را بهم زدند لکن مسیح کار خود را کرد.

۱۵ مقصد آنکه مربی کلّی باید مربی جسمانی و مربی انسانی و مربی روحانی باشد و ما فوق عالم طبیعت دارنده قوتی دیگر گردد تا حائز مقام معلّم الهی شود و اگر چنین قوتی قدسیه بکار نبرد تربیت نتواند زیرا خود ناقص است چگونه تربیت کمال تواند. مثلاً اگر خود نادان باشد چگونه دیگران را دانا نماید و اگر خود ظالم باشد چگونه دیگران را عادل کند و اگر خود ناسوتی باشد چگونه دیگران را الهی نماید.

۱۶ حال باید بانصاف ببینیم این مظاهر الهی که آمدند حائز جمیع این صفات بودند یا نه. اگر این صفات را نداشتند و حائز این کمالات نبودند مربی حقیقی نبودند.

۱۷ پس باید بدلائل عقلیه بجهت عقلا نبوت حضرت موسی و نبوت حضرت مسیح و سائر مظاهر الهی را اثبات نمائیم و این دلائل و براهین که ذکر میکنیم دلائل معقوله است نه منقوله.

۱۸ بدلائل عقلیه ثابت شد که مربی در عالم در نهایت لزومست و آن تربیت باید بقوهتی قدسیه حاصل گردد و شبهه نیست که آن قوه قدسیه وحی است و باین قوه که ما فوق قوه بشریه است تربیت خلق لازمست.

۱ دارندۀ این قوه و مؤید این قوه از جمله حضرت ابراهیم بود و برهان بر این آنکه حضرت ابراهیم در بین نهرین از یک خاندان غافل از وحدانیت الهیه تولّد یافت و مخالفت با ملت و دولت خویش حتی خاندان خود کرد. جمیع آلهه ایشان را رد نمود و فرداً و حیداً مقاومت یک قوم قوی فرمود و این مخالفت و مقاومت سهل و آسان نه. مثل اینست که کسی ایوم نزد ملل مسیحیه که متمسک بتورات و انجیل هستند حضرت مسیح را رد کند و یا در دائره پایا کسی حضرت مسیح را استغفر الله دشنام گوید و مقاومت جمیع ملت کند و در نهایت اقتدار حرکت نماید.

۲ و آنان یک اله نداشتند بلکه بآلهه متعدده معتقد بودند و در حق آنان معجزات نقل مینمودند لهذا کلّ بر حضرت ابراهیم قیام کردند. کسی با او موافقت نکرد مگر برادرزاده اش لوط و یکی دو نفر دیگر هم از ضعفا. بعد در نهایت مظلومیت حضرت ابراهیم از شدت تعرض اعدا از وطن خارج شد و فی الحقیقه حضرت ابراهیم را اخراج بلد نمودند تا قلع و قمع گردد و اثری از او باقی نماند. حضرت ابراهیم باین صفحات که ارض مقدّس است آمدند.

۳ مقصد اینست این هجرت را اعدای حضرت اساس اعدام و اضمحلال شمردند و فی الحقیقه اگر شخصی از وطن مألوف محروم و از حقوق ممنوع و از هر جهت مظلوم گردد ولو پادشاه باشد محو شود ولی حضرت ابراهیم قدم ثبوت بنمود و خارق العاده استقامت فرمود و خدا این غربت را عزّت ابدیه کرد تا تأسیس وحدانیت نمود زیرا جمیع بشر عبده اوّتان بودند.

۴ این هجرت سبب شد که سلاله ابراهیم ترقی نمود. این هجرت سبب شد که ارض مقدّس بسالاه ابراهیم داده شد. این هجرت سبب شد که تعالیم ابراهیم منتشر گشت. این هجرت سبب شد که از سلاله ابراهیم یعقوبی پیدا شد و یوسفی آشکار گشت که عزیز مصر شد. این هجرت سبب شد که از سلاله ابراهیم مثل حضرت موسائی ظاهر شد. این هجرت سبب شد که مثل حضرت مسیحی از سلاله ابراهیم ظاهر گشت. این هجرت سبب شد که هاجری پیدا شد و از او اسمعیلی تولّد یافت و از سلاله او حضرت محمّدی پیدا شد. این هجرت سبب شد که از سلاله اش حضرت اعلی ظاهر شد. این هجرت سبب شد که انبیای اسرائیل از ابراهیم ظاهر شدند و همچنین تا ابد الآباد میرود. این هجرت سبب شد که جمیع اروپا در ظلّ اله اسرائیل درآمد و اکثر آسیا نیز در این سایه وارد شد. بین چه قدرتیست که شخص مهاجری همچنین خاندانی تأسیس کرد و همچنین ملّتی تأسیس نمود و همچنین تعالیمی ترویج فرمود. حال کسی میتواند بگوید اینها همه تصادفیست؟ پس انصاف باید داد این شخص مرّبی بود یا نبود.

۵ و قدری دقت باید نمود که هجرت ابراهیمی از ارفه حلب بسوریه بود و نتایجش این گشت آیا هجرت جمال مبارک از طهران بیغداد و از آنجا باسلامبول و از آنجا برومیلی و از آنجا بارض مقدّس چه نتایج خواهد داشت.

۶ پس بین که حضرت ابراهیم چه مرّبی ماهری بوده است.

حضرت موسی

۱ اما حضرت موسی مدّت مدیده در صحرا چوپانی میکرد و بظاهر شخصی بود که در خاندان ظلم پرورده شده و بین ناس مشهور بقتل گشته و چوپان شده و در نزد دولت و ملت فرعون بی نهایت مبغوض و مغضوب گشته. همچنین شخصی یک ملت عظیمهئی را از قید اسارت خلاص کرد و اقناع نمود و از مصر برون آورد و بارض مقدّس رساند.

۲ و آن ملت در نهایت ذلت بودند بنهایت عزت رسیدند اسیر بودند آزاد گشتند جاهلترین اقوام بودند عالمترین اقوام شدند از تأسیساتش بدرجه‌ئی رسیدند که بین جمیع ملل مفتخر شدند صیثشان بافاق رسید. کار بجائی کشید که امم مجاوره اگر میخواستند کسی را ستایش کنند میگفتند یقیناً این اسرائیلیست. تأسیس شریعت و قانونی کرد که ملت اسرائیل را احیا نمود و بنهایت درجه مدنیّت در آن عصر رسیدند.

۳ و کار بجائی رسید که حکمای یونان میآمدند و از فضیلتی اسرائیل تحصیل کمالات مینمودند مثل سقراط که بسوریه آمد و تعلیم وحدانیّت و بقای ارواح را بعد از ممات از بنی اسرائیل گرفت و یونان مراجعت نمود و تأسیس این تعلیم کرد. بعد اهالی یونان مخالفت کردند و حکم بقتلش دادند و در مجلس حکم حاضر کردند و ستمش دادند.

۴ حال شخصی که زبانش کال بود و در خانه فرعون بزرگ شده بود و در بین خلق شهرت بقتل یافت و مدتی مدیده از خوف متواری شد و چوپانی نمود چنین شخصی بیاید و چنین امر عظیم در عالم تأسیس فرماید که اعظم فیلسوف عالم بهزار یک آن موفق نشود این بدیهیست که خارق العاده است.

۵ انسانیکه در زبانش لکنت باشد البتّه یک صحبت عادی نتواند تا چه رسد که چنین تأسیساتی کند. این شخص را اگر قوه الهیه تأیید نمینمود ابداً چنین موفقیت بر این امر عظیم حاصل نمیکرد. اینها دلائلی نیست که کسی بتواند انکار کند. حکمای مادی فلاسفه یونان عظمای رومان که شهیر آفاق شدند با وجود این هر یکی در فنی از فنون ماهر بودند. مثلاً جالینوس و بقراط در معالجات ارسطو در نظریات و دلائل منطبقه افلاطون در اخلاق و الهیات معروف بمهارت شدند. چه طور میشود که شخص چوپانی تأسیس جمیع این شئون نماید. شبهه نیست که این شخص مؤید بقوهئی خارق العاده بوده.

۶ ملاحظه نمائید که اسباب امتحان و افتتان از برای خلق فراهم میآید. حضرت موسی در مقام دفع ظلم یک مشتکی بان شخص قبطی زد میانه مردم بقتل شهرت یافت علی الخصوص مقتول از ملت حاکمه بود و فرار نمود بعد بنبوت مبعوث شد. با وجود این بدنامی چگونه بقوهئی خارق العاده موفق بر تأسیسات عظیمه و مشروعات جسیمه گشت.

۶

حضرت مسیح

۱ بعد حضرت مسیح آمد و گفت که من بروح القدس تولّد یافتم. اگرچه حال در نزد مسیحیان تصدیق این مسئله آسانست ولی آنوقت بسیار مشکل بود و نصّ انجیلست که فریسیان میگفتند آیا این پسر یوسف ناصری نیست که ما او را میشناسیم چگونه میگوید که من از آسمان آمدم.^۲

۲ باری این شخصی که بظاهر در انظار جمیع حقیر بود با وجود این بقوهئی قیام فرمود که شریعت هزار و پانصد ساله را نسخ نمود و حال آنکه اگر کسی ادنی تجاوز از آن شریعت مینمود در خطر عظیم میافتاد و محو و نابود میشد. و از این گذشته در عهد حضرت مسیح اخلاق عمومیّه و احوال بنی اسرائیل بکلی مختل و فاسد شده بود و اسرائیل در کمال ذلت و اسارت و خواری افتاده بود. یک روز اسیر ایران و کلدان شدند و روزی دیگر محکوم دولت آشوریان روزی رعیت و تابع یونان گشتند و روزی دیگر مطیع و ذلیل رومان.

۳ این شخص جوان یعنی حضرت مسیح بقوهئی خارق العاده شریعت عتیقه موسویّه را نسخ فرمود و بتربیت اخلاق عمومیّه پرداخت. دوباره از برای اسرائیل تأسیس عزت ابدیه فرمود بلکه باصلاح عموم عالم انسانی مباشرت فرمود و تعلیماتی منتشر کرد

که اختصاص با اسرائیل نداشت بلکه تأسیس سعادت کلیّه از برای هیئت اجتماعیّه بشریّه نمود.

۴ اوّل حزبی که بر محویتش قیام نمودند اسرائیل قوم و قبیلّه خود مسیح بود و بظاهر او را مقهور نمودند و بذلت کبری انداختند حتّی تاج خار بر سرش نهادند و بصلاّبه زدند. و این شخص در وقتیکه بظاهر در نهایت ذلّت بود اعلان کرد که این آفتاب اشراق نماید و این نور بتابد و این فیض من احاطه نماید و جمیع اعدا خاضع شوند و همین طور که گفت شد. جمیع ملوک عالم مقاومت او را نتوانستند بلکه اعلام جمیع ملوک سرنگون شد و عَلم آن مظلوم باوج اعظم مرتفع گشت.

۵ آیا این هیچ بقاعده عقل بشر ممکن است لا والله. پس معلوم و واضح گشت که آن شخص بزرگوار مرّی حقیقی عالم انسانی و بقوّتی الهیّه مؤیّد و موفق بود.

۷

حضرت محمّد

۱ اما حضرت محمّد اهل اروپا و امریکا بعضی روایات از حضرت رسول شنیده‌اند و صدق انگاشته‌اند و حال آنکه راوی یا جاهل بوده و یا بیغرض و اکثر روایها قسّیسه بوده‌اند و همچنین بعضی از جهله اسلام روایت‌های بی‌اصل از حضرت محمّد نقل کردند و بخيال خود مدح دانستند. مثلاً بعضی از مسلمانان جاهل کثرت زوجات را مدار ممدوحیّت دانسته و کرامت قرار داده زیرا این نفوس جاهله تکثّر زوجات را از قبیل معجزات شمرده‌اند و استناد مورّخین اروپا اکثرش بر اقوال این نفوس جاهله است.

۲ مثلاً شخص جاهلی در نزد قسّیسی گفته که دلیل بزرگواری شدّت شجاعت و خونریزیست و یک شخص از اصحاب حضرت محمّد در یک روز صد نفر را در میدان حرب سر از تن جدا کرد. آن قسّیس گمان نمود که فی الحقیقه برهان دین محمّد قتلست و حال آنکه این صرف اوهامست بلکه غزوات حضرت محمّد جمیع حرکت دفاعی بوده و برهان واضح آنکه سیزده سال در مکه چه خود و چه احتیایش نهایت اذیّت را کشیدند و در این مدّت هدف تیر جفا بودند. بعضی اصحاب کشته گشتند و اموال بیغما رفت و سائرین ترک وطن مألوف نمودند و بدیاری غربت فرار کردند و خود حضرت را بعد از نهایت اذیّت مصمّم بقتل شدند لهذا نصف شب از مکه برون رفتند و بمدینه هجرت فرمودند با وجود این اعدا ترک جفا نکردند بلکه تعاقب تا حبشه و مدینه نمودند.

۳ و این قبائل و عشائر عرب در نهایت توحّش و درزندگی بودند که برابره و متوحّشین امریکا نزد اینها افلاطون زمان بودند زیرا برابره امریکا اولادهای خویش را زنده زیر خاک نمینمودند اما اینها دختران خویش را زنده زیر خاک میکردند و میگفتند که این عمل منبعث از حمیّت است و بآن افتخار مینمودند. مثلاً اکثر مردان بزن خویش تهدید مینمودند که اگر دختر از تو متولّد شود ترا بقتل رسانم. حتّی الی الآن قوم عرب از فرزند دختر استیحاّش کنند.

۴ و همچنین یک شخص هزار زن میبرد و اکثرشان بیش از ده زن در خانه داشتند و چون این قبائل جنگ و پرخاش با یکدیگر مینمودند هر قبیله که غلبه میکرد اهل و اطفال قبیلّه مغلوبه را اسیر مینمود و آنها را کنیز و غلام دانسته خرید و فروش مینمودند.

۵ و چون شخصی فوت مینمود و ده زن داشت اولاد این زنان بر سر مادران یکدیگر میتاختند و چون یکی از این اولاد عبای خویش را بر سر زن پدر خود میانداخت و فریاد مینمود که این حلال من است فوراً بعد این زن بیچاره اسیر و کنیز پسر شوهر خویش میشد و آنچه میخواست بزن پدر خود مینمود. میکشت و یا آنکه در چاهی حبس میکرد و یا آنکه هر روز ضرب

و شتم و زجر میکرد تا بتدریج آن زن هلاک میشد. بحسب ظاهر و قانون عرب مختار بود. و حقد و حسد و بغض و عداوت میان زنان یک شوهر و اولاد آنها واضح و معلومست و مستغنی از بیانست. دیگر ملاحظه کنید که از برای آن زنان مظلوم چه حالت و زندگانی بود.

۶ و از این گذشته معیشت قبائل عرب از نهب و غارت یکدیگر بود بقسمی که این قبائل متصل با یکدیگر حرب و جدال مینمودند و همدیگر را میکشند و اموال یکدیگر را نهب و غارت میکردند و زنان و کودکان را اسیر مینمودند و به بیگانگان میفروختند. چه بسیار واقع که جمعی از دختران و پسران امیری در نهایت ناز و نعمت روز را شب نمودند ولی شام را در نهایت ذلت و حقارت و اسارت صبح کردند دیروز امیر بودند و امروز اسیر دیروز بانو بودند و امروز کنیز.

۷ حضرت محمد در میان این قبائل مبعوث شد و سیزده سال بلائی نماند که از دست این قبائل نکشید. بعد از سیزده سال خارج شد و هجرت کرد ولی این قوم دست برنداشتند جمع شدند و لشکر کشیدند و بر سرش هجوم نمودند که کل را از رجال و نسا و اطفال محو و نابود نمایند. در چنین موقعی حضرت محمد مجبور بر حرب با چنین قبائلی گشت. اینست حقیقت حال. ما تعصب نداریم و حمایت نخواهیم ولی انصاف میدهیم و بانصاف میگوئیم. شما بانصاف ملاحظه کنید اگر حضرت مسیح در چنین موقعی بود در بین چنین قبائل طاغیه متوحشه و سیزده سال با جمیع حواریین تحمل هر جفائی از آنها میفرمود و صبر میکرد و نهایت از وطن مألوف از ظلم آنان هجرت بیابان مینمود و قبائل طاغیه باز دست برنداشته تعاقب میکردند و بر قتل عموم رجال و نهب اموال و اسیری نسا و اطفال میپرداختند آیا حضرت مسیح در مقابل آنان چه نوع سلوک میکردند. این ظلم اگر بر نفس حضرت وارد عفو و سماح مینمودند و این عمل عفو بسیار مقبول و محمود ولی اگر ملاحظه میکرد که ظالم قاتل خونخوار جمعی از مظلومانرا قتل و غارت و اذیت خواهد کرد و نسا و اطفال را اسیر خواهد نمود البتّه آن مظلومانرا حمایت و ظالمانرا ممانعت میفرمود.

۸ پس اعتراض بر حضرت محمد چیست. اینست که چرا با اصحاب و نسا و اطفال تسلیم این قبائل طاغیه نگشت؟ و از این گذشته این قبائل را از خلق و خوی خونخواری خلاص کردن عین موهبتست و زجر و منع این نفوس محض عنایتست. مثلش اینست که شخصی قدح سمّی در دست دارد و نوشیدن خواهد یار مهربان آن قدح را بشکند و خورنده را زجر نماید. و اگر حضرت مسیح در چنین موقعی بودند البتّه رجال و نسا و اطفال را از دست این گرگان خونخوار بقوه قاهره نجات میدادند.

۹ حضرت محمد با نصاری محاربه نمود بلکه از نصاری بسیار رعایت کرد و کمال حرّیت بایشان داد. در نجران طائفه‌ئی از مسیحی بودند و در تحت حمایت و رعایت بودند و حضرت محمد گفت هر کس بحقوق اینها تعدّی کند من خصم او هستم و در نزد خدا بر او اقامه دعوا میکنم. اوامری که نوشته است در آن صریحاً مرقوم که جان و مال و ناموس نصاری و یهود در تحت حمایت خداست. اگر چنانچه زوج مسلمان باشد و زوجه مسیحی زوج نباید زوجه را از رفتن کلیسا منع کند و نباید او را مجبور بر حجاب نماید و اگر چنانچه فوت شود باید تسلیم قسّیس کند و اگر چنانچه مسیحیان بخواهند کلیسا سازند اسلام باید آنها را اعانت کنند. و دیگر اینکه در وقت حرب حکومت اسلام با دشمنان اسلام باید نصاری را از تکلیف جنگ معاف بدارد مگر بدخواهی خود آرزوی جنگ نمایند و معاونت اسلام کنند زیرا در تحت حمایتند ولی در مقابل این معافیت باید یک چیز جزئی در هر سال بدهند. خلاصه هفت امرنامه مفصّل است از جمله صورت بعضی از آنها الی الآن در قدس موجود است. ^۳ اینست حقیقت واقع. این را من نمیگویم فرمان خلیفه ثانی در قدس در نزد باطریق ارتودکس موجود است و ابداً شبهه در آن نیست. ولی بعد از مدّتی در میان ملت اسلام و نصاری حقد و حسد حاصل شد هر دو طرف تجاوز نمودند.

۱۰ ما عدای این حقیقت حال آنچه مسلمانان و نصاری و غیره گویند روایت و حکایت محض است. منشأ آن اقوال یا تعصب و جهالتست و یا آنکه از شدت عداوت صادر شده. مثلاً اسلام گویند که شق القمر کرد و قمر بر کوه مکه افتاد. خیال میکنند که قمر جسم صغیر است که حضرت محمد او را دو پاره کرد یک پاره بر این کوه انداخت و پاره دیگر بر آن کوه. این روایت محض تعصب است و همچنین روایاتی که قسیسها مینمایند و مذمت میکنند کلّ مبالغه و اکثر بی اساس است.

۱۱ مختصر اینست که حضرت محمد در صحرای حجاز در جزیره العرب ظاهر شد بیابانی بی زرع و بی اشجار بلکه ریگزار و بکلی از عمار بیزار و بعضی مواقع مثل مکه و مدینه در نهایت گرمی اهالی بادیه نشین اخلاق و اطوار بیابانی از علوم و معارف بکلی عاری. حتی خود حضرت محمد امی بود و قرآن را روی کتف گوسفند مینوشتند و یا برگ خرما. از این نمونه بفهمید که چه اوضاعی بود و محمد میان اینها مبعوث شد.

۱۲ اول اعتراضی که بر اینها کرد گفت چرا تورات و انجیل را قبول ندارید و بعیسی و موسی ایمان نیاوردید. این حرف بر اینها بسیار گران آمد بجهت آنکه گفتند حال آبا و اجداد ما که بتورات و انجیل مؤمن نبودند چگونه بود. جواب داد که آنان گمراه بودند شما باید از نفوسی که بتورات و انجیل مؤمن نبودند تبری جوئید ولو اینکه آبا و اجداد باشند.

۱۳ در چنین اقلیمی بین چنین قبائل متوحشه‌ئی شخص امی کتاب آورد که آن کتاب بیان صفات الهیه و کمالات الهیه و نبوت انبیا و شرایع الهیه و بیان بعضی از علوم و بعضی از مسائل علمیه در نهایت فصاحت و بلاغتست.

۱۴ از جمله میدانید که قبل از راصد شهیر اخیراً در قرون اولی و قرون وسطی تا قرن خامس عشر میلاد جمیع ریاضیون عالم متفق بر مرکزیت ارض و حرکت شمس بودند و این راصد اخیر مبدء رأی جدید است که کشف حرکت ارض و سکون شمس نموده. تا زمان او جمیع ریاضیون و فلاسفه عالم بر قواعد بطلمیوس ذاهب بودند و هر کس کلمه‌ئی مخالف رأی بطلمیوس میگفت او را تجهیل میکردند. بلی فیثاغورث و همچنین افلاطونرا در آخر ایام حیات تصور آن که حرکت سنوی شمس در منطقه البروج از شمس نیست بلکه از حرکت ارض حول شمس است ولی این رأی بکلی فراموش شد و رأی بطلمیوس مسلم در نزد جمیع ریاضیون گشت. اما در قرآن مخالف رأی و قواعد بطلمیوسیه آیاتی نازل از آنجمله آیه قرآن ”و الشمس تجری لمستقرّ لها“ ثبوت شمس است و حرکت محوری آن و همچنین در آیه دیگر ”و کلّ فی فلک یسبحون“ حرکت شمس و قمر و ارض و سائر نجوم مصرّح. بعد از آنکه قرآن انتشار یافت جمیع ریاضیون استهزا نمودند و این رأی را حمل بر جهل کردند. حتی علمای اسلام چون آیات را مخالف قواعد بطلمیوسیه دیدند مجبور بر تأویل گشتند زیرا قواعد بطلمیوسیه مسلم بود و صریح قرآن مخالف این قواعد.

۱۵ تا در عصر خامس عشر میلاد که قریب نهصد سال بعد از محمد ریاضی شهیر رصد جدید نمود و آلات تلسکوپ پیدا شد و اکتشافات مهمه حاصل گشت و حرکت ارض و سکون شمس ثابت شد و همچنین حرکت محوری شمس مکشوف گشت و معلوم گردید که صریح آیات قرآن مطابق واقعست و قواعد بطلمیوس اوهامات محض.

۱۶ مختصر اینکه جمع غفیری از امم شرقیه هزار و سیصد سال در ظلّ شریعت محمدیه تربیت شدند و در قرون وسطی که اروپا در نهایت درجه توحش بودند قوم عرب در علوم و صنایع و ریاضیات و مدنیّت و سیاست و سائر فنون بر سائر ملل عالم تفوق داشتند. محرّک و مربّی قبائل بادیه العرب و مؤسس مدنیّت و کمالات انسانیّه در میان آن طوائف مختلفه یک شخص امی یعنی حضرت محمد بود. آیا این شخص محترم مربّی کلی بود یا نه انصاف لازمست.

حضرت اعلی باب

۱ اما حضرت اعلی روحی له الفدا در سنّ جوانی یعنی بیست و پنج سال از عمر مبارک گذشته بود که قیام بر امر فرمودند و در میان طائفه شیعیان عموماً مسلمست که ابداً حضرت در هیچ مدرسه‌ئی تحصیل نفرمودند و نزد کسی اکتساب علوم نکردند و جمیع اهل شیراز گواهی میدهند با وجود این بمنت‌های فضل بغتة در میان خلق ظاهر شدند و با آنکه تاجر بودند جمیع علمای ایرانرا عاجز فرمودند. بنفس فرید بر امری قیام فرمودند که تصوّر نتوان زیرا ایرانیان بتعصب دینی مشهور آفاقتند. این ذات محترم بقوتی قیام نمود که زلزله بر ارکان شرایع و آداب و احوال و اخلاق و رسوم ایران انداخت و تمهید شریعت و دین و آئین نمود. با وجود آنکه ارکان دولت و عموم ملت و رؤساء دین کلّ بر محویت و اعدام او قیام نمودند منفرداً مقاومت فرمود و ایرانرا بحرکت آورد. چه بسیار از علما و رؤسا و اهالی که در کمال مسرت و شادمانی جان در رهش دادند و بمیدان شهادت شتافتند.

۲ و حکومت و ملت و علمای دین و رؤسای عظیم خواستند که سراجش را خاموش نمایند نتوانستند. عاقبت قمرش طالع شد و نجمش بازگشت و اساسش متین شد و مطلعش نور مبین گشت. جم غفیری را بتربیت الهیه پرورش داد و در افکار و اخلاق و اطوار و احوال ایرانیان تأثیر عجیب نمود و جمیع تابعین را بظهور شمس بها بشارت داد و آنرا مستعدّ ایمان و ایقان کرد.

۳ و ظهور چنین آثار عجیبه و مشروعات عظیمه و تأثیر در عقول و افکار عمومیّه و وضع اساس ترقّی و تمهید مقدمات نجات و فلاح از جوانی تاجر اعظم دلپست که این شخص مرّبی کلّی بوده. شخص منصف ابداً توقّف در تصدیق ننماید.

حضرت بهاءالله

۱ اما جمال مبارک در زمانی که ممالک ایران در چنین ظلمت و نادانی مستغرق و در نهایت تعصب جاهلانه مستهلک و تفصیل اخلاق و اطوار و افکار ایرانیان را در قرون اخیره در تواریخ اروپا مفصلاً البته خواننده‌اید تکرار لزوم ندارد مختصر اینست که بدرجه‌ئی از انحطاط رسیده بود که جمیع سیّاحان اجنبی تأسّف میخوردند که این مملکت در قرون اولی در نهایت درجه عظمت و مدنیت بود حال چنین ساقط و ویران گشته و از بنیاد برافتاده و اهالی بدرجه همجی رسیده‌اند.

۲ باری جمال مبارک در چنین وقتی ظاهر شدند. پدرشان از وزرا بود نه از علما و در نزد جمیع اهالی ایران مسلم که در مدرسه‌ئی علمی نیاموختند و با علما و فضلا معاشرت نمودند. در بدایت زندگانی در کمال خوشی و شادمانی ایّامی بسر بردند و مؤانس و مجالسشان از بزرگان ایران بودند نه از اهل معارف.

۳ بمجرّد اینکه حضرت باب اظهار امر کردند فرمودند که این شخص بزرگوار سید ابرارست و بر جمیع ایمان و ایقان لازم و بر نصرت حضرت باب قیام فرمودند و ادله و براهین قاطعه بر حقیّت حضرت باب اقامه مینمودند و با وجود آنکه علمای ملت دولت علیه ایرانرا مجبور بر نهایت تعرض و اهتمام نمودند و جمیع علما فتوی بر قتل و غارت و اذیت و قلع و قمع دادند و در جمیع ممالک بکشتن و آتش زدن و غارت حتّی اذیت نسا و اطفال پرداختند مع ذلک حضرت بهاءالله در کمال استقامت و

متانت باعلاء کلمه حضرت باب قیام داشتند. ابداً یک ساعت پنهان نشدند واضحاً مشهوداً در بین اعدا محشور بودند و باقامه ادله و براهین مشغول و باعلاء کلمه الله معروف و بکرات و مرات صدقات شدید خوردند و در هر دقیقه در معرض فدا بودند.

۴ در زیر زنجیر افتادند و در زیر زمین مسجون گشتند و اموال باهظه موروثه کل بتالان و تاراج رفت و از مملکتی بمملکتی چهار مرتبه سرگون شدند و نهایت در سجن اعظم قرار یافتند.^۷

۵ با وجود این دائماً ندا بلند بود و صیت امر الله مشتهر و بفضل و علم و کمالاتی ظاهر شدند که سبب حیرانی کل اهل ایران شد بقسمی که در طهران و در بغداد و در اسلامبول و در رومیلی و در عکا هر نفسی از اهل علم و معارف چه محب و چه مبغض که بحضور حاضر شد هر سؤالی که نمود جواب شافی کافی شنید و کل مقرر و معترف بر آن بودند که این شخص در جمیع کمالات فرید و وحید آفاقت.

۶ و در بغداد بسیار واقع که در مجلس مبارک علمای اسلام و یهود و مسیحی و ارباب معارف اروپا حاضر و هر یک سؤالی مینمود و با وجود اختلاف مشارب جمیع جواب کافی شافی میشنیدند و مقتنع میگشتند. حتی علمای ایران که در کربلا و نجف بودند شخص عالمی را انتخاب کردند و توکیل نمودند و اسم آن شخص ملا حسن عمو بود آمد بحضور مبارک بعضی سؤالات از طرف علما کرد جواب فرمودند و بعد عرض کرد که علما در علم و فضل حضرت مقرر و معترفند و مسلم عمومست که در جمیع علوم نظیر و مثیلی ندارند و این هم مسلمست که تدریس و تحصیل نکرده‌اند و لکن علما میگویند که ما باین قناعت نمائیم و بسبب علم و فضل اقرار و اعتراف بحقیقتشان نکنیم لهذا خواهش داریم که یک معجزه‌ئی بجهت قناعت و اطمینان قلب ظاهر فرمایند.

۷ جمال مبارک فرمودند هر چند حق ندارند زیرا حق باید خلق را امتحان نماید نه خلق حق را ولی حال این قول مرغوب و مقبول اما امر الله دستگاه تیاترو نیست که هر ساعت یک بازی در بیاورند و هر روز یکی چیزی بطلبد در این صورت امر الله بازیچه صبیان شود.

۸ ولی علما بنشینند و بالاتفاق یک معجزه‌ئی را انتخاب کنند و بنویسند که بظهور این معجزه از برای ما شبهه‌ئی نمی‌ماند و کل اقرار و اعتراف بر حقیقت این امر مینمائیم و آنورقه را مهر کنند و بیاورند و این را میزان قرار دهند اگر ظاهر شد از برای شما شبهه نماند و اگر ظاهر نشد بطلان ما ثابت گردد.

۹ آن شخص عالم برخاست و گفت دیگر حرف باقی نماند و زانوی مبارک را بوسید و حال آنکه مؤمن نبود و رفت و حضرات علما را جمع کرد و پیغام مبارک را تبلیغ نمود. حضرات مشورت کردند و گفتند این شخص سخار است شاید سحری بنماید آنوقت از برای ما حرفی نمی‌ماند و جسارت نکردند.

۱۰ ولی آن شخص در اکثر محافل ذکر نمود و از کربلا رفت بکرمانشاه و طهران و تفصیل را بجمیع گفت و خوف و عدم اقدام علما را ذکر نمود.

۱۱ مقصود اینست که جمیع معارضین شرق معترف بر عظمت و بزرگواری و علم و فضل جمال مبارک بودند و با وجود عداوت جمال مبارک را بیهاء الله شهیر تعبیر مینمودند.

۱۲ باری این نیر اعظم بغتة در افق ایران طالع شد در حالتی که جمیع اهالی ایران چه از وزرا چه از علما چه از اهالی جمیعاً بمقاومت در کمال عداوت برخاستند و اعلان کردند که این شخص می‌خواهد دین و شریعت و ملت و سلطنت ما را محو و نابود نماید چنانچه در حق مسیح گفتند ولی جمال مبارک فرداً وحیداً مقاومت کل فرمود و ابداً ذره‌ئی فتور حاصل نشد.

نهایت گفتند تا این شخص در ایرانست آسایش و راحت نیابد پس باید این را اخراج کرد تا ایران آرام بگیرد. پس بر جمال مبارک سخت گرفتند تا از ایران اذن خروج طلبند بگمان اینکه باین سبب سراج امر مبارک خاموش میشود ولی بالعکس نتیجه بخشید امر بلندتر شد و شعله افزونتر گشت در ایران وحده منتشر بود این سبب شد که در سائر بلاد منتشر گشت. بعد گفتند که عراق عرب نزدیک ایرانست باید این شخص را بممالک بعیده فرستاد این بود که حکومت ایران کوشید تا آنکه جمال مبارک را از عراق باسلامبول فرستادند. باز ملاحظه کردند که ابداً فتوری حاصل نشد گفتند اسلامبول محلّ عبور و مرور اقوام و ملل مختلفه است و ایرانیان بسیار لهذا ایرانیان کوشیدند تا جمال مبارک را برومیلی فرستادند ولی شعله پرزورتر شد امر بلندتر گردید. عاقبت ایرانیان گفتند این محلات هیچیک موقع اهانت نبود باید بمحلی فرستاد که توهین واقع گردد و محلّ زحمت و اذیت باشد و اهل و اصحاب بنهایت درجهّ بلا مبتلا گردند. پس سجن عکا را انتخاب نمودند که حبسخانه عصاة و قاتلها و سارقها و قطع طریقست و فی الحقیقه در زمره این نفوس داخل کردند. اما قدرت الهیّه ظاهر شد زیرا این سجن سبب ترویج شد و اعلاء کلمه گردید و عظمت بهاءالله مشهود شد که در چنین سجنی در تحت چنین اهانتی ایرانرا از برزخی ببرزخی دیگر نقل فرمود. جمیع اعدا را مقهور کرد و بر کلّ ثابت کرد که مقاومت این امر نتواند و تعالیم مقدّسه اش سرایت در جمیع آفاق نمود و امرش ثابت گشت.

باری در جمیع ولایات ایران اعدا بکمال بغضا قیام نمودند بستند و کشتند زدند و سوختند و بنیان هزار خانمان را از بنیاد برانداختند و در قلع و قمع بهر وسیلهئی تشبّث کردند که امرش را خاموش کنند. با وجود این در سجن قاتلها و قطع طریق و سارقها امرش را بلند کرد و تعالیمش را منتشر فرمود و اکثر نفوس را که در اشدّ بغضا بودند متنبّه نمود و موقن کرد و کاری کرد که نفس حکومت ایران بیدار شد و از آنچه بواسطه علماء سوء واقع شد پشیمان گشت.

و چون جمال مبارک باین سجن در ارض مقدّس رسیدند دانایان بیدار شدند که بشارتی که خدا در دو سه هزار سال پیش از لسان انبیا داده بود ظاهر شد و خداوند بوعده وفا نمود زیرا بعضی انبیا وحی فرموده و بشارت بارض مقدّس داده که ربّ الجنود در تو ظاهر خواهد شد. جمیع این وعده‌ها وفا شد و اگر چنانچه تعرّض اعدا نبود و این نفی و تبعید واقع نمیگشت عقل باور نمیکرد که جمال مبارک از ایران هجرت نمایند و در این ارض مقدّس خیمه برافرازند. مقصود اعدا این بود که این سجن سبب شود و بکلی امر مبارک محو و نابود گردد و حال آنکه سجن مبارک تأیید اعظم شد و سبب ترویج گشت. صیت الهی بشرق و غرب رسید و اشعه شمس حقیقت بجمیع آفاق درخشید. سبحان الله با وجود آنکه مسجون بودند ولی در جبل کرمل خیمه بلند بود و در نهایت عظمت حرکت میفرمودند و هر کس از آشنا و بیگانه بحضور مشرف میشد میگفت این امیر است نه اسیر.

و بمحض ورود بسجن خطابی بناپلیون مرقوم فرمودند و بواسطه سفیر فرانسه ارسال شد مضمون اینکه سؤال نمائید جرم ما چه بود که سبب این سجن و زندان گشت. ناپلیون جواب نداد بعد توقیعی ثانی صادر شد و آن در سوره هیکل داخل مختصر خطاب این که ای ناپلیون چون استماع ندا نمودی و جواب ندادی عنقریب سلطنتت بیاد رود و بکلی خراب گردی. آن توقیع بواسطه قیصر کتفاگو^۱ با پوسته ارسال شد و باطلاع جمیع مهاجرین صورت این خطاب فوراً بجمیع ایران رفت زیرا کتاب هیکل در آن ایام بجمیع اطراف ایران نشر شد و این خطاب از جمله مندرجات کتاب هیکلست. این در سنه ۱۸۶۹ میلادی بود و چون این سوره هیکل در جمیع ایران و هندوستان منتشر شد در دست جمیع احباب افتاد و کلّ منتظر نتایج این خطاب بودند. اندک زمانی نگذشت سنه ۱۸۷۰ میلادی شد و آتش حرب میان آلمان و فرانسه برافروخت با وجود آنکه ابداً کسی گمان غلبه آلمان نمیکرد ناپلیون شکست فاحش خورد و تسلیم دشمن گشت و عزّتش بذلت کبری مبدّل شد.

- ۱۷ و همچنین الواح بسائر ملوک فرستاده شد از جمله توقیعی بجهت اعلیحضرت ناصر الدین شاه فرستاده شد و در آن توقیع میفرماید من را احضار کن و جمیع علما را حاضر نما و طلب حجّت و برهان کن تا حقیقت و بطلان ظاهر شود. اعلیحضرت ناصر الدین شاه توقیع مبارک را نزد علما فرستاد و تکلیف این کار کرد ولی علما جسارت نمودند پس جواب توقیع را از هفت نفر مشاهیر علما خواست بعد از مدتی توقیع مبارک را اعاده نمودند که این شخص معارض دینست و دشمن پادشاه. اعلیحضرت پادشاه ایران بسیار متغیّر شدند که این مسئله حجّت و برهانست و حقیقت و بطلان چه تعلّق بدشمنی حکومت دارد. افسوس که ما احترام این علما را چه قدر منظور نمودیم و از جواب این خطاب عاجزند.
- ۱۸ باری آنچه که در الواح ملوک مرقوم جمیع بوقوع پیوست. باید از تاریخ سبعین مسیحی گرفت تطبیق بوقوعات کرد. جمیع ظاهر شده است و قلیلی مانده که من بعد باید ظاهر شود.
- ۱۹ و همچنین طوائف خارجه و ملل غیر مؤمن نسبت بجمال مبارک امور عظیمه نسبت میدادند و بعضی معتقد بولایت جمال مبارک بودند. حتی بعضیها رسائی نوشتند من جمله سیّد داودی از علمای اهل سنت در بغداد رساله مختصری نوشته بود و در آن بمناسبتی چند خارق العاده از جمال مبارک روایت مینمود و الی الآن در شرق در جمیع جهات کسانی هستند که بمظهریت جمال مبارک مؤمن نیستند اما اعتقاد ولایت دارند و معجزات روایت کنند.
- ۲۰ مختصر اینست که چه از موافق و چه از مخالف نفسی بساحت اقدس مشرّف نشد که مقررّ و معترف بر بزرگواری جمال مبارک نگشت. نهایت اینست که ایمان نیاورد ولی بر بزرگواری جمال مبارک شهادت داد. بمحضی که در ساحت اقدس مشرّف میشد ملاقات جمال مبارک چنان تأثیر مینمود که اکثر حرف نمیتوانستند بزنند. چه بسیار واقع که نفوس پرعداوتی از دشمنان پیش خود مصمم میشد و قرار میداد که چون بحضور رسم چنین گویم و چنان مجادله و محاججه نمایم ولی چون بساحت اقدس میرسید مات و متحیر میشد و جز صمت و سکوت چارهئی نداشت.
- ۲۱ جمال مبارک لسان عرب نخواندند و معلّم و مدرّسی نداشتند و در مکتبی وارد نشدند ولی فصاحت و بلاغت بیان مبارک در زبان عرب و الواح عربیّ العبارة محیرّ عقول فصحا و بلغای عرب بود و کلّ مقررّ و معترفند که مثل و ماندی ندارد.
- ۲۲ و چون در نصوص تورات دقت نمائیم هیچیک از مظاهر الهیه اقوام منکره را مخیرّ نفرمود که هر معجزهئی که بخواهید من حاضرّم و هر میزانی که قرار دهید من موافقت نمایم و در توقیع شاه واضحاً فرموده اند که علما را جمع کن و من را بطلب تا حجّت و برهان ثابت شود.
- ۲۳ پنجاه سال جمال مبارک در مقابل اعدا مانند جبل ایستاده و کلّ محوویت جمال مبارک را میخواستند و جمیع مهاجم بودند و هزار مرتبه قصد صلب و اعدام نمودند و در این مدّت پنجاه سال در نهایت خطر بودند.
- ۲۴ و ایرانی که الی الآن باین درجه همجیّت و ویرانیست جمیع عقلا از داخل و خارج که مطلع بر حقائق احوالند متفق بر آنند که ترقی و تمدّن و عمران ایران منوط بتعمیم تعالیم و ترویج مبادی این شخص بزرگوار است.
- ۲۵ حضرت مسیح در زمان مبارکش فی الحقیقه یازده نفر تربیت فرمود و اعظم آن اشخاص پطرس بود مع ذلک چون بامتحان افتاد سه مرتبه حضرت مسیح را انکار نمود با وجود این بعد امر حضرت چگونه نفوذ در ارکان عالم نمود. حال جمال مبارک هزاران نفوس تربیت فرمود که در زیر شمشیر نعره یا بهاء الابهی باوج اعلی رساندند و در آتش امتحان مانند ذهب رخ برافروختند دیگر ملاحظه نمائید که من بعد چه خواهد شد.
- ۲۶ باری حال انصاف باید داد که این شخص بزرگوار چگونه مربی عالم انسان بود و چه آثار باهره از او ظاهر شد و چه قدرت و قوتی از او در عالم وجود تحقّق یافت.

استدلالات نقلیه از کتب مقدسه و سه فصل از دانیال

۱ امروز در سر این سفره قدری از برهان صحبت بداریم. اگر در ایام ظهور نور مبین باین بقعه مبارکه آمده بودید و در پیشگاه حضور حاضر میشدید و مشاهده آن جمال نورانی مینمودید ملاحظه میکردید که آن بیان و آن جمال احتیاج بهیچ برهان دیگر ندارد. بسیار از نفوس بمجرّد تشرف بحضور موقن و مؤمن شدند دیگر محتاج بهیچ برهانی نگشتند. حتی نفوسی که در نهایت بغض و انکار بودند بمحض ملاقات شهادت بر بزرگواری جمال مبارک میدادند و میگفتند این شخص جلیل است اما حیف که این ادعا را دارد و ما عداوی این ادعا آنچه میگفت مقبول بود.

۲ باری حالا که آن نور حقیقت افول فرمود کلّ محتاج بیراهین هستند لهذا مشغول بیراهین عقلیه بودیم. یک برهان عقلی دیگر گوئیم و اهل انصاف را همین برهان کفایت است که هیچکس نمی‌تواند انکار کند و آن اینست که این شخص جلیل در سجن اعظم امرش را بلند کرد و نورش باهر شد و صیتش جهانگیر گشت و آوازه بزرگواریش بشرق و غرب رسید و الی یومنا هذا چنین امری در عالم وجود واقع نشده اگر انصاف باشد و الاً بعضی از نفوس هستند که اگر جمیع براهین عالم را بشنوند انصاف ندهند. مثلاً بکمال قوت دول و ملل مقاومت او را نتوانستند بکنند بلکه فرداً و حیدراً مسجوناً مظلوماً آنچه خواست مجری داشت.

۳ من معجزات جمال مبارک را ذکر نکنم شاید سامع گوید این روایت است و محتمل الصدق و الکذب مثل اینکه در انجیل روایات معجزات مسیح از حواریین است نه دیگران اما یهود منکر آن. ولی اگر من بخواهم که ذکر خوارق عادات از جمال مبارک کنم بسیار است و در شرق مسلمّ حتی در نزد بعضی اغیار نیز مسلمّ است. ولی این روایات حجّت و برهان قاطع از برای کلّ نشود شاید سامع گوید بلکه این مطابق واقع نیست زیرا طوائف سائره نیز روایات معجزات از مقتداهای خود کنند. مثلاً امتّ براهمه از برای برهما روایت معجزات کنند. از کجا فهمیم که آنها کذب است و اینها صدق است. اگر روایت است آن هم روایتست اگر تواتر است آن هم تواتر است. لهذا این روایات برهان مقنع نیست. بلی برهان است از برای شخص حاضری که بود و آن هم نیز شاید که شبهه کند که آن معجزه نبود بلکه سحر بود. از بعضی سخّارها نیز وقوعات عجیبه روایت شده است.

۴ باری مقصود اینست که بسیار امور عجیبه از جمال مبارک ظاهر شد اما ما روایت نمی‌کنیم زیرا بجهت کلّ من علی الارض حجّت و برهان نمی‌شود بلکه از برای آنان که مشاهده نموده‌اند نیز برهان قاطع نشود گمان نمایند که سحر است.

۵ و همچنین اکثر معجزات که از انبیا ذکر شده است معانی دارد. مثلاً در شهادت حضرت مسیح در انجیل مذکور است که ظلمت احاطه کرد و زلزله شد و حجاب هیکل منشق گشت و اموات از قبور برخاستند. اگر این بظاهر بود واقعه عظیمی است البتّه در تاریخ ایام درج میشد و سبب اضطراب قلوب میشد و اقلّاً حضرت مسیح را سپاهیان از صلیب نزول میدادند و یا آنکه فرار میکردند و این وقایع در هیچ تاریخی مذکور نه. پس معلوم است که مقصد ظاهر عبارت نیست بلکه معنی دارد و ما مقصدمان انکار کردن نیست فقط مراد اینست این روایات برهان قاطع نمی‌شود و معنی دارد مقصد همین قدر است.

۶ لهذا ما امروز در سر سفره رجوع به بیانات استدلالات نقلیه از کتب مقدسه نمائیم و تا بحال آنچه ذکر شد دلائل عقلیه بود.

۷ و چون این مقام تحرّی حقیقت است و جستجوی واقع مقامیست که تشنه جانسوخته آرزوی آب حیات نماید و ماهی مضطرب بدریا رسد مریض طبیب حقیقی جوید و بشفای الهی فائز شود قافله گمگشته براه حقّ پی برد و کشتی سرگشته و حیران بساحل نجات رسد لهذا طالب باید متّصف بچند صفات باشد. اولاً باید که منصف باشد و منقطع از ما سوی الله و قلبش بکلی بافق اعلی توجّه کند و از اسیری نفس و هوی نجات یابد زیرا اینها همه مانع است و از این گذشته تحمل هر بلائی لازم است و باید در نهایت تنزیه و تقدیس باشد و از حبّ و بغض جمیع ملل عالم بگذرد چه که یحتمل حبّش بجهتی مانع از تحقیق جهت دیگر شود و همچنین بغض بجهتی شاید مانع از کشف حقیقت آن شود. این مقام طلب است طالب باید باین اخلاق و اطوار باشد و تا باین مقام نیاید ممکن نیست که بشمس حقیقت پی برد.^{۱۲}

۸ بر سر مطلب رویم. جمیع ملل عالم منتظر دو ظهور هستند که این دو ظهور با هم باید باشد و کلّ موعود بآند. یهود در تورات موعود برّ الجنود و مسیح هستند و در انجیل موعود بر جوع مسیح و ایلیا هستند و در شریعت محمّدی موعود به مهدی و مسیح هستند و همچنین زردشتیان و غیره اگر تفصیل دهیم بطول انجامد. مقصد اینست که کلّ موعود بدو ظهورند که بی در پی واقع شود و اخبار نمودند که در این دو ظهور جهان دیگر شود و عالم وجود تجدید گردد و امکان خلعت جدید پوشد و عدل و حقّانیت جهانرا احاطه کند و عداوت و بغضا زائل شود و آنچه که سبب جدائی میانه قبائل و طوائف و ملل است از میان رود و آنچه که سبب اتّحاد و اتّفاق و یگانگی است بمیان آید. غافلان بیدار شوند کورها بینا گردند کرها شنوا شوند گنگها گویا گردند مریضها شفا یابند مردهها زنده شوند. جنگ مبدّل بصلح شود عداوت منقلب بمحبّت گردد اسباب نزاع و جدال بکلی از میان برخیزد و از برای بشر سعادت حقیقی حاصل شود. ملک آئینه ملکوت شود ناسوت سریر لاهوت گردد. کلّ ملل ملّت واحده شود و کلّ مذاهب مذهب واحد گردد جمیع بشر یک خاندان شود و یک دودمان گردد و جمیع قطعات عالم حکم یک قطعه یابد و اوامات جنسیّه و وطنیّه و شخصیّه و لسانیّه و سیاسیّه جمیع محو و فانی شود کلّ در ظلّ ربّ الجنود بحیات ابدیّه فائز گردند.

۹ حال باید استدلال از کتب مقدّسه بر وقوع این دو ظهور نمود و استنباط از اقوال انبیا کرد زیرا حال ما میخواهیم که استدلال از کتب مقدّسه نمائیم. ادلّه معقوله در اثبات این دو ظهور چند روز پیش در سر سفره اقامه گشت.^{۱۳}

۱۰ خلاصه در کتاب دانیال از تجدید عمار بیت المقدّس تا یوم شهادت حضرت مسیح را بهفتاد هفته^{۱۴} معین کرده که بشهادت حضرت مسیح قربانی منتهی شود و مذبح خراب گردد. این خبر از ظهور حضرت مسیح است.

۱۱ و بدایت تاریخ این هفتاد هفته تجدید و تعمیر بیت المقدّس است و در این خصوص چهار فرمان از سه پادشاه بتعمیر بیت المقدّس صادر شد. اول از کورش است که در سنه ۵۳۶ قبل از میلاد صادر شد و این در کتاب عزرا در فصل اول مذکور است. فرمان ثانی بتجدید بنای بیت المقدّس از داریوس فارس است که در تاریخ ۵۱۹ قبل از میلاد صادر شده و این در فصل ششم عزرا مذکور است. فرمان ثالث از ارتخشستا در سنه سابع از حکومتش در تاریخ ۴۵۷ قبل از میلاد صادر شده و این در فصل هفتم عزرا مذکور است. فرمان رابع از ارتخشستا در سنه ۴۴۴ قبل از میلاد صادر این در فصل دوم نحمیاست.

۱۲ اما مقصد حضرت دانیال امر ثالث است که ۴۵۷ قبل از میلاد بود. هفتاد هفته ۴۹۰ روز میشود. هر روزی بتصریح کتاب مقدّس یک سال است در تورات میفرماید یوم ربّ یک سال است^{۱۵} پس ۴۹۰ روز ۴۹۰ سال شد. فرمان ثالث که از ارتخشستاست ۴۵۷ سال قبل از تولّد مسیح بود و حضرت مسیح وقت شهادت و صعود سی و سه سال داشتند. سی و سه را چون بر پنجاه و هفت ضمّ کنی ۴۹۰ میشود که دانیال از ظهور حضرت مسیح خبر داده.

۱۳ اما در آیه بیست و پنجم از اصحاح تاسع دانیال نوع دیگر یعنی هفت هفته و شصت و دو هفته بیان میکند و این بظاهر اختلاف دارد با قول اول. بسیاری در تطبیق این دو قول حیران مانده اند که چه طور در جائی هفتاد هفته و در جائی

شصت و دو هفته و هفت هفته ذکر نموده و این قول با آن قول مطابقت ندارد.

۱۴ و حال آنکه دانیال دو تاریخ بیان میفرماید. یک تاریخ بدایتش صدور امر ارتحشستاست که برای عزرا بنیای اورشلیم صدور یافت. این هفتاد هفته است که منتهی بصعود مسیح میشود و ذبیحه و قربانی بشهادت حضرت مسیح منتهی شد. تاریخ ثانی در آیه بیست و ششم است که بعد از اتمام تعمیر بیت المقدس است که تا صعود مسیح این شصت و دو هفته است. هفت هفته عمارت بیت المقدس طول کشید که عبارت از چهل و نه سال باشد. این هفت هفته را چون بر شصت و دو هفته ضمّ کنی شصت و نه هفته میشود و در هفته اخیر صعود حضرت مسیح واقع گشت. این هفتاد هفته تمام شد در این صورت اختلافی باقی نماند.

۱۵ و چون ظهور حضرت مسیح باخبار دانیال ثابت شد حال باثبات ظهور حضرت بهاءالله و حضرت اعلی پردازیم و تا بحال ادله عقلی ذکر کردیم حال باید ادله نقلی ذکر کنیم.

۱۶ در آیه سیزدهم فصل هشتم از کتاب دانیال میفرماید و مقدس متکلمیرا شنیدم و هم مقدس دیگری را که از آن متکلم میپرسید که رؤیای قربانی دائمی و عصیان خراب کننده تا بکی میرسد و مقام مقدس و لشکر پیامالی تسلیم کرده خواهد شد و بمن گفت که تا بدو هزار و سیصد شبانه روز آنگاه مقام مقدس مصفا خواهد گردید تا آنکه میفرماید که این رؤیا نسبت بزمان آخر دارد یعنی این فلاکت و این خرابیت و این ذلت و این حقارت تا کی میکشد یعنی صبح ظهور کی است پس گفت تا دو هزار و سیصد شبانه روز آنگاه مقام مقدس مصفا خواهد شد. خلاصه مقصد اینجاست که دو هزار و سیصد سال تعیین میکند و بنص تورات هر روزی یک سال است. پس از تاریخ صدور فرمان ارتحشستا بتجدید بنای بیت المقدس تا یوم ولادت حضرت مسیح ۴۵۶ سال است و از یوم ولادت حضرت مسیح تا یوم ظهور حضرت اعلی ۱۸۴۴ سنه است و چون ۴۵۶ سال را ضمّ بر این کنی دو هزار و سیصد سال میشود یعنی تعبیر رؤیای دانیال در سنه ۱۸۴۴ میلادی واقع شد و آن سنه ظهور حضرت اعلی بود بنص خود دانیال. ملاحظه نمائید که بچه صراحت سنه ظهور را معین میفرماید و دیگر اخبار از ظهور از این صریحتر نمی شود.

۱۷ و حضرت مسیح در اصحاح بیست و چهارم از انجیل متی آیه سیّم تصریح میفرماید که مقصود از این اخبار دانیال زمان ظهور است و آن آیه این است "و چون بکوه زیتون نشسته بود شاگردانش در خلوت نزد وی آمده گفتند که بما بگو که این امور کی واقع میشود و نشان آمدن تو و انقضای عالم چیست." از جمله بیانات حضرت مسیح که در جواب ایشان گفت این بود "پس چون مکروه ویرانی را که بزبان دانیال نبی گفته شده است در مقام مقدس برپا شده بینید هر که خواند دریافت کند" انتهی و جواب را حواله باصحاح ثامن از کتاب دانیال فرمود که هر کس آن اصحاح را بخواند آن زمان را دریافت خواهد نمود. ملاحظه فرمائید که چگونه ظهور حضرت اعلی صریح تورات و انجیل است.

۱۸ باری حال بیان تاریخ ظهور جمال مبارک را از تورات نمائیم. تاریخ ظهور جمال مبارک سنه قمری از بعثت و هجرت حضرت محمد بیان مینماید زیرا در شریعت حضرت محمد سنه قمری معتبر است و معمول بها زیرا در آن شریعت در هر خصوص از احکام عبادات سنه قمری معمول به است.

۱۹ در اصحاح دوازدهم آیه ششم از کتاب دانیال میفرماید "و بیکی مرد ملبس شده بکتان که بالای آبهای نهر میایستاد گفت که انجام این عجائبات تا بچند میکشد و آن مرد ملبس شده بکتان را که بالای آبهای نهر میایستاد شنیدم در حالتی که دست راست و دست چپ خود را بسوی آسمان بلند کرده بحیّ ابدی سوگند یاد نمود که برای یک زمان و دو زمان و نصف زمان خواهد بود و چون پراکندگی قوت مقدس بانجام رسد آنگاه همه این امور باتمام خواهد رسید."

۲۰ روز را هرچند از پیش بیان نمودم دیگر احتیاج بیان ندارد ولی مختصر ذکری میشود که هر روز آب عبارت از یک سالست و هر سال عبارت از دوازده ماه است. پس سه سال و نیم چهل و دو ماه میشود و چهل و دو ماه هزار و دویست و شصت روز است و هر روزی در کتاب مقدس عبارت از یک سال است و در سنه ۱۲۶۰ از هجرت محمد تاریخ اسلامی حضرت اعلیٰ مبشر جمال مبارک ظاهر شد.

۲۱ و بعد در آیه یازدهم میفرماید "و از هنگام موقوف شدن قربانی دائمی و نصب نمودن رجاست ویرانی هزار و دویست و نود روز خواهد بود خوشا بحال آنکه انتظار کشد و به هزار و سیصد و سی و پنج روز برسد."

۲۲ بدایت این تاریخ قمری از یوم اعلان نبوت حضرت محمد است بر عموم اقلیم حجاز و آن سه سال بعد از بعثت بود زیرا در بدایت نبوت حضرت مستور بود و کسی جز خدیجه و ابن نوفل اطلاع نداشت بعد از سه سال اعلان گردید و جمال مبارک در سنه هزار و دویست و نود از اعلان نبوت حضرت محمد اعلان ظهور فرمودند.^{۱۶}

تفسیر باب یازدهم از مکاشفات یوحنا

۱ در باب یازدهم آیه اول از مکاشفات یوحنا میفرماید "و نئی مثل عصا بمن داده شد و مرا گفت برخیز و قدس خدا و مذبح و آنانرا که در آن عبادت میکنند پیمایش نما و صحن خارج قدس را بیرون انداز و آن را میپما زیرا که بامتها داده شده است و شهر مقدس را چهل و دو ماه پایمال خواهند نمود."

۲ از این نی مقصود انسان کاملیست که تشبیه به نی گشته و وجه تشبیه اینست نی چون درونش فارغ شود و از هر چیز خالی گردد نعمات بدیعی حاصل کند و همچنین آواز و آهنگ او از خود او نیست بلکه الحان فی الحقیقه از نائی است که در او میدمد. همچنین آن نفس مبارک قلب مقدسش از ما سوی الله فارغ و خالی و از تعلق بسائر شئون نفسانی بیزار و بری و دمساز بنفس رحمانیست و هر بیانی که میفرماید از او نیست بلکه از نائی حقیقی و وحی الهی است اینست که به نی تشبیه میفرماید. و آن نی مانند عصاست یعنی معین هر عاجز است و شخص امکانرا تکیه‌گاه است و عصای شبان حقیقیست که بواسطه او اغنام خویش را شبانی فرماید و در چمنزار ملکوت سیر و حرکت دهد.

۳ و میفرماید که آن شخص بمن گفت "برخیز و قدس خدا و مذبح و آنانیکه در آن عبادت میکنند پیمما" یعنی موازنه کن و ذرع نما. ذرع کشف کمیّت است یعنی آن شخص گفت که قدس الاقداس و مذبح و آنانرا که در آن عبادت میکنند موازنه نما یعنی حقیقت حال آنان را جستجو کن و کشف نما که در چه رتبه و مقامی هستند و بچه شئون و کمالات و سلوک و صفات هستند و باسرار آن نفوس مقدسه که در قدس الاقداس مقام تنزیه و تقدیس استقرار دارند مطلع شو.

۴ "و صحن خارج قدس را بیرون انداز و آن را میپما زیرا بامتها داده شده." در اوائل قرن سابع میلاد که اورشلیم استیلا شد قدس الاقداس بظاهر ظاهر نیز محفوظ ماند یعنی آن بیت که سلیمان ساخته اما بیرون قدس الاقداس صحن خارج ضبط شد و بامتها داده شد.

۵ "و شهر مقدس را چهل و دو ماه پایمال خواهند نمود" یعنی امتها چهل و دو ماه که عبارت از هزار و دویست و شصت روز است و هر روزی عبارت از یک سال که باین حساب هزار و دویست و شصت سال میشود که مدت دور قرآنست

اورشلیم را ضبط و استیلا مینمایند زیرا بنصّ کتاب مقدّس هر روز عبارت از یک سال است چنانچه در اصحاح چهارم از کتاب حزقیال در آیه ششم میفرماید ”پس چهل روز متحمّل گناه خاندان یهودا خواهی شد هر روزی را بجهت تو سالی قرار داده‌ام.“

این اخبار از مدّت ظهور اسلام است که اورشلیم پایمال شد یعنی احترامش باقی نماند ولی قدس الاقداس محفوظ و مصون و محترم ماند و این قضیه هزار و دویست و شصت سال امتداد داشت و این هزار و دویست و شصت سال اخبار از ظهور حضرت اعلی باب جمال مبارکست که در هزار و دویست و شصت هجری محمدی واقع شد و چون مدّت هزار و دویست و شصت سال منقضی شد حال اورشلیم شهر مقدّس دوباره بنای معموری و آبادی گذاشته و هر کس اورشلیم را شصت سال پیش دیده بود حال نیز ببیند ملاحظه میکند که چه قدر معمور و آباد گشته و دوباره محترم شده.

این معنی آیه رؤیای یوحناست بظاهر اما این آیه را تأویل و رمزی است دیگر و آن اینست که شریعت الله بر دو قسم منقسم یک قسم اصل اساس است و روحانیاتست یعنی تعلق بفضائل روحانی و اخلاق رحمانی دارد این تغییر و تبدیل نمیکند این قدس الاقداس است که جوهر شریعت آدم و شریعت نوح و شریعت ابراهیم و شریعت موسی و شریعت مسیح و شریعت محمد و شریعت حضرت اعلی و شریعت جمال مبارک است و در دوره جمیع انبیا باقی و برقرار ابداً منسوخ نمیشود زیرا آن حقیقت روحانیّه است نه جسمانیّه. آن ایمانست عرفانست ایقان است عدالت است دیانت است مروّت است امانت است محبّت الله است مواسات در حال است رحم بر فقیران و فریادرسی مظلومان و انفاق بر بیچارگان و دستگیری افتادگانست پاکى و آزادگی و افتادگی است و حلم و صبر و ثبات است. این اخلاق رحمانیست این احکام ابداً نسخ نمیشود بلکه تا ابد الآباد مرعی و برقرار است. این فضائل عالم انسانی در هر دوری از ادوار تجدید گردد زیرا در اواخر هر دوره شریعت الله روحانیّه یعنی فضائل انسانیّه از میان رود و صورتش باقی ماند.

مثلاً در میان یهود در اواخر دور موسوی مقارن ظهور عیسوی شریعت الله از میان رفت صورتی بدون روح باقی ماند قدس الاقداس از میان رفت و صحن خارج قدس که عبارت از صورت شریعت است در دست ائمتها افتاد و همچنین اصل شریعت حضرت مسیح که اعظم فضائل عالم انسانیست از میان رفته و صورتش در دست قسّیسین و رهایین مانده و همچنین اساس شریعت حضرت محمد از میان رفته و صورتش در دست علمای رسوم مانده.

آن اساس شریعت الله که روحانی و فضائل عالم انسانیست غیر منسوخ و باقی و برقرار و در دوره هر پیغمبری تجدید میگردد.

باری قسم ثانی از شریعت الله که تعلق بعالم جسمانی دارد مثل صوم و صلوة و عبادات و نکاح و طلاق و عتاق و محاکمات و معاملات و مجازات و قصاص بر قتل و ضرب و سرقت و جروحات این قسم از شریعت الله که تعلق بجسمانیات دارد در هر دوری از ادوار انبیا تبدیل و تغییر یابد و منسوخ گردد زیرا در سیاسات و معاملات و مجازات و سائر احکام بحسب اقتضای زمان لا بدّ از تغییر و تبدیل است.

باری از کلمه قدس الاقداس مقصد آن شریعت روحانیّه است که ابداً تغییر و تبدیل نمیکند و منسوخ نمی شود و مقصد از شهر مقدّس شریعت جسمانیّه است که منسوخ میشود و این شریعت جسمانیّه که تعبیر بشهر مقدّس فرموده هزار و دویست و شصت سال پایمال میشود.

”و بدو شاهد خود خواهم داد که پلاس پوشیده مدّت هزار و دویست و شصت روز نبوت نمایند.“^{۱۷} مقصود از این دو شاهد حضرت محمد رسول الله و جناب علی ابن ابی طالبست. در قرآن مذکور است که خدا بمحمد رسول الله خطاب میفرماید ”انا جعلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً“^{۱۸} یعنی تو را شاهد و تبشیردهنده و تخویف کننده از قهر خدا قرار دادیم. معنی شاهد اینست که امور بتصدیق او ثابت میگردد و این دو شاهد احکامشان هزار و دویست و شصت روز که هر روز عبارت از

یک سال است جاریست. اما حضرت محمد اصل بود و حضرت علی فرع مثل حضرت موسی و یوشع. میفرماید "آن دو شاهد پلاس در بر کرده" یعنی بظاهر لباس جدیدی در بر ندارند لباس قدیم دارند. یعنی در بدایت در انظار ملل سائره رونقی ندارند و امرشان امر جدیدی بنظر نیاید زیرا روحانیات شریعتش مطابق روحانیات حضرت مسیح در انجیل است و احکام جسمانیاتش اغلب مطابق احکام تورات است لباس قدیم کنایه از آنست.

۱۳ بعد میفرماید "ایناند دو درخت زیتون و دو چراغدان که در حضور خداوند زمین ایستاده‌اند."^{۱۳} این دو نفس را بدو

درخت زیتون تشبیه میفرماید زیرا در آن زمان چراغهای شب جمیع بروغن زیتون روشن میشد یعنی دو نفس که از آنان دهن حکمت الهیه که سبب روشنائی عالم است ظاهر خواهد گشت و انوار الهی ساطع و لامع خواهد شد لهذا بچراغدان نیز تشبیه شدند. چراغدان محل نور است از آن نور ساطع میشود. بهمین قسم از این وجوه نورانیّه نور هدایت مشرق و لائح است.

۱۴ بعد میفرماید که "در حضور خداوند ایستاده‌اند" یعنی بخدمت حق قیام دارند و خلق خدا را تربیت میکنند مثل آنکه قبائل متوحّشه عربان بادیه را در جمیع جزیره العرب چنان تربیت نمودند که در آن زمان باعلی مراقی مدنیّت رسیدند و صیت و شهرتشان جهانگیر شد.

۱۵ "و اگر کسی بخواهد بدیشان اذیت رساند آتشی از دهانشان بدر شده دشمنان ایشانرا فرومیگیرد."^{۱۴} مقصد اینست که نفسی مقاومت ایشان نتواند یعنی اگر نفسی بخواهد در تعلیماتشان و یا در شریعتشان وهنی وارد آرد بموجب شریعتی که از دهانشان اجمالاً و تفصیلاً ظاهر شده احاطه بآنها کند آنها را تمام نماید و هر کس قصد اذیت و بغض و عداوت ایشان کند حکمی از دهان ایشان صادر شود که دشمنان ایشان را محو نماید چنانچه واقع گشت که جمیع اعدای ایشان مغلوب و مهزوم و معدوم گشتند و بظاهر ظاهر خدا آنان را نصرت فرمود.

۱۶ بعد میفرماید "اینها قدرت بر بستن آسمان دارند تا در ایام نبوت ایشان باران نبارد"^{۱۵} یعنی در آن دوره سلطاند یعنی شریعت و تعالیم حضرت محمد و بیان و تفسیر علی فیض آسمانیست چون بخواهند این فیض را بدهند مقتدر بر آند و چون نخواهند باران نبارد. باران در اینجا بمعنی فیض است.

۱۷ بعد میفرماید "و قدرت بر آبها دارند که آبها را بخون تبدیل نمایند"^{۱۶} یعنی نبوت حضرت محمد چون نبوت حضرت موسی است و قوت حضرت علی چون قوت حضرت یوشع است که اگر خواهند آب نیل را بر قبطیان و منکران خون نمایند یعنی آنچه سبب حیات آنان است بسبب جهل و استکبارشان علّت موت آنان نمایند. مثلاً سلطنت و ثروت و قدرت فرعون و فرعونیان که سبب حیات آن قوم بود از اعراض و انکار و استکبار علّت موت و هلاکت و اضمحلال و ذلت و مسکنت گردید لهذا آن دو شاهد اقتدار بر اهلاک اقوام دارند.

۱۸ و میفرماید "جهانرا هر گاه بخواهند بانواع بلا یا مبتلا خواهند کرد"^{۱۷} یعنی قدرت و غلبه ظاهریّه نیز دارند که اشقیا و نفسی که ظلم و اعتساف صرفند آنانرا تربیت نمایند زیرا خدا باین دو شاهد قدرت ظاهره و قوت باطنه عنایت فرموده چنانچه اشقیا و خونخواران و ستمکاران عربان بادیه را که مانند ذناب و سباع درنده بودند تأدیب نمودند و تربیت کردند.

۱۹ بعد میفرماید "و چون شهادت خود را باتمام رسانند"^{۱۸} یعنی چون آنچه را که بآن مأمورند مجری دارند و تبلیغ رسالات الهیه نمایند و ترویج شریعت الله کنند و تعالیم سماویّه منتشر نمایند تا آثار حیات روحانی در نفوس پدیدار گردد و انوار فضائل عالم انسانی بتابد و ترقیّات کلبه در اقوام بادیه حاصل گردد.

۲۰ میفرماید "آن وحش که از هاویه برمیآید با ایشان جنگ کرده غلبه خواهد یافت و ایشان را خواهد کشت."^{۱۹} مقصد از این وحش بنو امیه است که از هاویه ضلالت هجوم نمودند و همچنین واقع گشت که بنو امیه بر شریعت محمدیه و حقیقت علویّه که محبت الله باشد هجوم نمودند.

۲۱ و میفرماید با این دو شاهد جنگ نمود^{۲۸۲} مراد جنگ روحانی یعنی بکلی مخالف تعلیمات و روش و سلوک آن دو شاهد حرکت نمایند و فضائل و کمالاتی که بقوه آن دو شاهد در میان اقوام و قبائل منتشر شده بود بکلی زائل و شئون حیوانیه و شهوات نفسانیّه غالب خواهد گشت لهذا آن وحش با ایشان جنگ کرده غلبه خواهد یافت یعنی ظلمت ضلالت آن وحش آفاق عالم را استیلا خواهد نمود و آن دو شاهد را خواهد کشت یعنی حیات روحانی ایشانرا در میان ملت محو خواهد کرد و بکلی آن شرایع و تعلیمات الهیه را از میان خواهد برد و دین الله را پایمال خواهد نمود و باقی نخواهد ماند مگر یک جسد مرده بی روحی.

۲۲ بعد میفرماید "و بدنهای ایشان در شارع عام شهر عظیم که بمعنی روحانی بسدوم و مصر مسمی است جایی که خداوند ایشان نیز مصلوب گشت خواهد ماند."^{۲۸۳} مقصود از بدنهای ایشان شریعت الله است و مقصود از شارع عام معرض عمومی است و مقصود از سدوم و مصر جایی که خداوند ایشان نیز مصلوب گشت این قطعاً سوریه است و بالاخص اورشلیم چونکه بنی امیه در اینجا سلطنت داشتند و شریعت الله و تعالیم الهیه اول در اینجا از میان رفت و یک جسد بی روحی باقی ماند و مقصود از بدنهای ایشان شریعت الله است که مثل جسد مرده بی روح مانده بود.

۲۳ بعد میفرماید "و گروهی از اقوام و قبائل و زبانها و امتهای ایشانرا سه روز و نیم نظاره میکنند ولی اجازت نمیدهند که بدنهای ایشانرا بقبر سپارند."^{۲۸۴} چنانچه از پیش بیان شد که باصطلاح کتب مقدسه سه روز و نیم عبارت از سه سال و نیم است و سه سال و نیم عبارت از چهل و دو ماه و چهل و دو ماه عبارت از هزار و دویست و شصت روز است و هر روز بص کتاب مقدس عبارت از یک سال است یعنی هزار و دویست و شصت سال که عبارت از دوره فرکانست امتهای قبائل و اقوام جسد ایشان را نظاره میکنند یعنی شریعت الله را تماشا میکنند لکن بموجب آن عمل نمی نمایند ولی اجازت نمیدهند که بدنهای ایشان یعنی شریعت الله بقبر سپرده شود. یعنی اینها بظاهر بشریعت الله تشبث نمایند و نگذارند که بکلی از میان برود و جسد بکلی محو و نابود گردد بلکه بحقیقت ترک نمایند ولی بظاهر شریعت الله را ذکری و اسمی باقی گذارند.

۲۴ و مقصود از آن قبائل امم و مللی بود که در ظل قرآن محشور هستند که نگذارند بکلی امر الله و شریعت الله بظاهر ظاهر نیز محو و نابود گردد چنانکه نماز و روزهائی در میان بود ولی اسّ اساس دین الله که آن اخلاق و رفتار و اسرار روحانیات است از میان رفت انوار فضائل عالم انسانی که از نتایج محبت الله و معرفت الله است غروب نمود و ظلمات ظلم و اعتساف و شهوات و رذائل شیطانی غالب گشت و شخص شریعت الله چون جسد مردهئی در معرض عمومی موجود بود.

۲۵ و در مدّت هزار و دویست و شصت روز که هر روزی عبارت از یک سال است و این مدّت دور محمدیست آنچه این دو نفر تأسیس کردند و اساس شریعت الله بود امت از دست دادند. فضائل عالم انسانی را که مواهب الهیه و روح این شریعت بود آن را محو کردند بقسمی که صداقت و عدالت و محبت و الفت و تنزیه و تقدیس و انقطاع جمیع صفات رحمانیه از میان رفت از شریعت یک صلوة و صیام باقی ماند و هزار و دویست و شصت سال که عبارت از دوره فرکانست این حال امتداد یافت و مانند آن بود که این دو شخص فوت شده باشند و جسدشان بی روح باقی مانده باشد.

۲۶ بعد میفرماید "و ساکنان زمین بر ایشان خوشی و شادمانی کنند و نزد یکدیگر هدایا خواهند فرستاد از آن رو که این دو نبی ساکنان زمین را معذب ساختند."^{۲۸۵} مقصود از ساکنان زمین ملل و اقوام سائره چون امم اروپا و اقصا بلاد آسیاست که چون ملاحظه نمودند که اخلاق اسلام بکلی تغییر کرده و شریعت الله را ترک نموده اند و فضائل و حمیت و غیرت از میان رفت اخلاق تبدیل یافت خوشی و شادی نمودند که فساد اخلاق در ملت اسلام حاصل گشت مغلوب اقوام سائره خواهند شد چنانچه این قضیه در کمال وضوح ظاهر شد. ملاحظه مینمائید که این ملت که در نهایت درجه اقتدار بود حال چگونه اسیر و ذلیل گشته.

۲۷ و اقوام سائره نزد یکدیگر هدایا فرستادند یعنی معاونت یکدیگر نمودند زیرا این دو نبی ساکنان زمین را معذب ساختند یعنی ملل و اقوام سائره عالم را غالب شدند و مغلوب نمودند.

۲۸ بعد میفرماید "بعد از سه روز و نیم روح حیات از خداوند بدیشان درآمد که بر پاهای خود ایستادند و بینندگان ایشان را خوفی عظیم فروگرفت."^{۲۰} سه روز و نیم یعنی هزار و دویست و شصت سال چنانکه تفصیلش از پیش گذشت. آن دو شخص که جسمشان بی روح افتاده بود یعنی تعالیم و شریعتی که حضرت محمد تأسیس و حضرت علی ترویج کرده بود و حقیقتشان از میان رفته بود و صورتی باقی مانده بود دوباره روحی بآن جسد آمد یعنی آن اساس و تعالیم دوباره تأسیس شد. یعنی روحانیات شریعت الله که بجسمانیات و فضائلی که برذائل و محبت الله که بیغضا و نورانیته که بظلمات و اخلاق رحمانی که بشیطانی و عدلی که بظلم و رحمتی که بیغض و صدقی که بکذب و هدایتی که بضاللت و طهارتی که بشهوات نفسانیه تبدیل شده بود بعد از سه روز و نیم که باصطلاح کتب مقدسه هزار و دویست و شصت سال است دوباره آن تعالیم الهیه و فضائل و کمالات رحمانیه و فیوضات روحانیه بظهور حضرت اعلی و تبعیت جناب قدوس تجدید شد.

۲۹ و نوحات قدس وزید و انوار حقیقت تایید و موسم بهار جانپور رسید و صبح هدایت دیدم. آن دو جسم بی جان دوباره زنده شدند و این دو بزرگوار یکی مؤسس و دیگری مروج قیام کردند و دو چراغدان بودند زیرا بنور حقیقت جهان را روشن نمودند.

۳۰ بعد میفرماید "آوازی از آسمان شنیدند که بدیشان میگوید باینجا صعود نمائید پس در ابر بآسمان بلند شدند"^{۲۱} یعنی ندای حق را از آسمان پنهان شنیدند که آنچه باید و شاید از تعلیم و تبشیر مجری داشتید و پیام مرا بخلق رسانیدید و ندای حق بلند نمودید و تکالیف خود را مجری داشتید حال باید مانند مسیح جان را فدای جانان کنید و شهید گردید و آن آفتاب حقیقت و قمر هدایت^{۲۲} هر دو مانند حضرت مسیح در افق شهادت کبری غروب نموده بآسمان ملکوت صعود نمودند.

۳۱ بعد میفرماید "و دشمنان ایشان را دیدند"^{۲۳} یعنی دشمنان ایشان بسیاری بعد از شهادت مشاهده علو منزلت و سمو منقبت ایشان را نمودند و شهادت بر عظمت و کمالات آنان دادند.

۳۲ بعد میفرماید "و در همان ساعت زلزله عظیمی حادث گشت که ده یک از شهر منهدم گردید و هفت هزار نفر از زلزله هلاک شدند."^{۲۴} این زلزله در شیراز بعد از شهادت حضرت اعلی واقع گردید که شهر زیر و زبر شد و نفوس بسیاری هلاک شدند و همچنین اضطراب شدید از امراض و وبا و قحط و غلا و جوع و ابتلا حاصل گشت که مثل و مانند نداشت.

۳۳ بعد میفرماید "و باقی ماندگان ترسان گشته خدای آسمانرا تمجید کردند."^{۲۵} چون زلزله در فارس واقع جمیع بازماندگان شب و روز ناله و فغان مینمودند و بتمجید و تسبیح مشغول و چنان خائف و مضطرب بودند که شبها خواب و راحت نداشتند.

۳۴ پس میفرماید "وای دوّم درگذشته است اینک وای سوّم بزودی میآید."^{۲۶} وای اوّل ظهور حضرت رسول محمد ابن عبدالله علیه السلام وای دوّم حضرت اعلی له المجد و الثناء وای سوّم یوم عظیم است که یوم ظهور ربّ جنود و تجلی جمال موعود است و بیان این مطلب در کتاب حزقیال فصل سیام مذکور است چنانچه میفرماید "و کلام خداوند بر من نازل شده گفت ای پسر انسان نبوت کرده بگو خداوند بیهوشه چنین میفرماید ولوله کنید و بگوئید وای بر آنروز زیرا که آنروز نزدیک است و روز خداوند نزدیک است."^{۲۷} پس معلوم شد که روز وای روز خداوند است زیرا در آنروز وای بر غافلانست وای بر گنه کارانست وای بر جاهلان است اینست که میفرماید وای دوّم درگذشت اینک وای سوّم بزودی میآید و این وای سوّم روز ظهور جمال مبارک است یوم الله است و نزدیک است یوم ظهور حضرت اعلی.

۳۵ بعد میفرماید "و فرشته هفتم بنواخت که ناگاه صداهای بلند در آسمان واقع شد که میگفتند سلطنت جهان از آن خداوند ما و مسیح او شد و تا ابد الابد حکمرانی خواهد کرد."^{۲۸} آن فرشته انسان است که بصفات ملکوتیه متّصف که بخلق

و خوی فرشتگان مبعوث شود و نداهایی بلند شود و ظهور مظهر الهی نشر و اعلان گردد که یوم ظهور ربّ جنود است و دوره دورۀ رحمانی حضرت پروردگار. و در جمیع کتب و صحف انبیا موعود و مذکور که در آن یوم خداوند سلطنت الهیۀ روحانیۀ تشکیل میشود و جهان تجدید میگردد و روح جدیدی در جسم امکان دمیده میشود و موسم بهار الهی آید ابر رحمت بیارد و شمس حقیقت بتابد و نسیم جانپرور بوزد و عالم انسانی قمیص تازه در بر نماید روی زمین بهشت برین گردد عالم بشر تربیت شود جنگ و جدال و نزاع و فساد از میان برخیزد و راستی و درستی و آشتی و خداپرستی بمیان آید و محبت و الفت و یگانگی جهان را احاطه کند و خداوند تا ابد الآباد حکمرانی خواهد کرد یعنی سلطنت روحانیۀ ابدیۀ تشکیل میشود. و آن یوم الله است زیرا جمیع ایّامی که آمده و رفته است ایّام موسی بوده ایّام مسیح بوده ایّام ابراهیم بوده و همچنین ایّام سائر انبیا بوده اما آن یوم یوم الله است زیرا شمس حقیقت در نهایت حرارت و اشراق طلوع خواهد کرد.

۳۶ بعد میفرماید "و آن بیست و چهار پیر که در حضور خدا بر تختهای خود نشسته‌اند بروی درافتاده خدا را سجده کردند و گفتند تو را شکر ای خداوند خدای قادر مطلق که هستی و بودی و خواهی آمد زیرا که قوّت عظیمه بدست گرفته بسطنت پرداختی." ۳۹ و در هر دوری اوصیا و اصفیا دوازده نفر بودند. در ایّام حضرت یعقوب دوازده پسر بودند و در ایّام حضرت موسی دوازده نقیب رؤسای اسباط بودند و در ایّام حضرت مسیح دوازده حواری بودند و در ایّام حضرت محمد دوازده امام بودند و لکن در این ظهور اعظم بیست و چهار نفر هستند دو برابر جمیع زیرا عظمت این ظهور چنین اقتضا نماید. ۴۰ این نفوس مقدّسه در حضور خدا بر تختهای خود نشسته‌اند یعنی سلطنت ابدیۀ میکنند.

۳۷ و این بیست و چهار نفوس بزرگوار هرچند بر سریر سلطنت ابدیۀ استقرار دارند با وجود این بان مظهر ظهور کلیّی ساجدند و خاضع و خاشع و گویند که تو را شکر میکنیم ای خداوند قادر مطلق که بودی و هستی و خواهی آمد زیرا قوّت عظیم خود را بدست گرفته بسطنت پرداختی یعنی تعلیمات خود را بتمامه اجرا خواهی کرد و جمیع من علی الارض را در ظلّ خویش جمع خواهی نمود و تمام بشر را در سایه یک خیمه خواهی آورد. و هرچند سلطنت دائماً لله بوده و همیشه خدا سلطنت داشته و دارد و لکن در اینجا مقصد سلطنت مظهر نفس اوست که جمیع احکام و تعالیمی که روح عالم انسانی و حیات ابدیست اجرا خواهد کرد و آن مظهر کلیّی بقوای روحانیۀ جهانرا بگشاید نه بجنگ و جدال و بصلح و سلام بیاراید نه بسیف و سنان و این سلطنت الهیۀ را بمحبت صحیحه تأسیس کند نه بقوّت حریبه و این تعالیم الهی را بمهربانی و صلاح ترویج نماید نه بدرشتی و سلاح و چنان تربیت کند که امم و ملل هرچند در تباین احوال و اختلاف عادات و اخلاق و تنوع ادیان و اجناس مانند گرگ و برّه و مار و طفل شیرخواره و پلنگ و بزغاله‌اند با هم همدم و هم‌آغوش و همراز گردند. بکلیّی منافرت جنسی و مخالفت دینی و مابینت ملّی زائل و کلّ در ظلّ شجره مبارکه نهایت الفت و التیام خواهند یافت.

۳۸ بعد میفرماید "و امتها خشمناک شدند" ۴۱ زیرا که تعالیم تو مابین هوای نفسانی سائر ملل بود. "غضب تو ظاهر گردید" یعنی کلّ بخسران مبین مبتلا شدند زیرا متابعت وصایا و نصائح و تعالیم تو نمودند و از فیض ابدی محروم گشتند و از انوار شمس حقیقت محجوب شدند.

۳۹ بعد میفرماید "و وقت مردگان رسید تا بر ایشان داوری شود" ۴۲ یعنی وقت آن رسید که مردگان یعنی نفوسی که از روح محبت الله محروم و از حیات مقدّس ابدیۀ بی‌نصیب هستند بعدالت حکم شوند یعنی بآنچه استحقاق و استعداد دارند مبعوث گردند و حقیقت این اسرار را واضح گردانی که در چه درجه پستی در عالم وجود هستند که فی الحقیقه حکم اموات دارند.

۴۰ بعد میفرماید "تا بندگان خود یعنی انبیا و مقدّسان و ترسندگان نام خود را چه کوچک و چه بزرگ اجرت دهی" ۴۳ یعنی تا ابرار را بفضل بی‌منتها مختصّ بگردانی و آنان را مانند ستاره‌های آسمانی از افق عزّت قدیمه درخشنده فرمائی و بروش و سلوکی موفق فرمائی که روشنی عالم انسانیت و سبب هدایت و علّت حیات ابدیۀ در ملکوت یزدانی.

۴۱ بعد میفرماید ”و مفسدان زمین را فاسد گردانی“^{۴۱} یعنی نفوس غافل را بکلی محروم کنی زیرا کوری کوران ظاهر گردد و بینائی بینایان آشکار شود جهل و نادانی اهل ضلالت مشهود شود و علم و دانائی اهل هدایت واضح گردد و از اینجهت مفسدان فاسد شوند.

۴۲ بعد از این مقام میفرماید ”و قدس خدا در آسمان مفتوح گشت“^{۴۲} یعنی اورشلیم الهی پیدا شد و قدس الاقداس ظاهر گشت. قدس الاقداس در اصطلاح اهل عرفان جوهر شریعت الهی و تعالیم حقیقی ربّانیست که در هیچ دوری از ادوار انبیا تغییر نیافته است چنانچه از پیش بیان شد و اورشلیم شامل حقیقت شریعت الهیه است که قدس الاقداسست و جامع احکام و معاملات و عبادات و قوانین جسمانیّه است که شهر اورشلیم است اینست که اورشلیم آسمانی گفته میشود. خلاصه چون در آن دوره شمس حقیقت انوار الهی در نهایت سطوع درخشنده گردد لهذا جوهر تعالیم الهی در عالم امکانی تحقق یابد و ظلمات جهل و نادانی زائل گردد جهان جهان دیگر شود و نورانیت احاطه نماید لهذا قدس الاقداس ظاهر گردد.

۴۳ بعد میفرماید ”و قدس خدا در آسمان مفتوح گشت“^{۴۳} یعنی بسبب انتشار این تعالیم الهیه و ظهور این اسرار ربّانیّه و اشراق شمس حقیقت ابواب فلاح و نجات در جمیع جهات مفتوح گردد و آثار خیر و برکات سماویّه آشکار شود.

۴۴ بعد میفرماید ”و تابوت عهدنامه او در قدس او ظاهر شد“^{۴۴} یعنی کتاب عهد او در قدس او ظاهر شود و لوح میثاق ثبت گردد و معانی عهد و پیمان آشکار شود صیت الهی شرق و غرب گیرد و آوازه امر الله جهانگیر شود اهل نقض خوار و ذلیل شوند و اهل ثبوت عزیز و جلیل گردند زیرا بکتاب عهد متمسکند و در میثاق ثابت و مستقیم.

۴۵ بعد میفرماید ”و برقها و صداها و رعداها و زلزله و تگرگ عظیمی حادث شد“^{۴۵} یعنی بعد از ظهور کتاب عهد طوفان عظیمی پیدا شود و برق قهر و غضب الهی درخشد و صدای رعد نقض میثاق بلند گردد و زلزله شبهات حاصل شود و تگرگ عذاب بر ناقضین میثاق بیارد و مدعیان ایمان بفتنه و امتحان افتند.

تفسیر اصحاح یازدهم اشعیا

۱ اصحاح یازدهم از اشعیا آیه اول میفرماید ”و نهالی از تنه یسی بیرون آمده شاخهائی از ریشه هایش خواهد شکفت و روح خداوند بر او قرار خواهد گرفت یعنی روح حکمت و فهم و روح مشورت و قوت و روح معرفت و ترس خداوند و خوشی او در ترس خداوند خواهد بود و موافق رؤیت چشم خود داوری نخواهد کرد و بر وفق سمع گوشهای خویش تنبیه نخواهد نمود بلکه مسکینان را بعدالت داوری خواهد کرد و بجهت مظلومان زمین براستی حکم خواهد نمود و جهانرا بعصای دهان خویش زده شیرین را بنفخه لبهای خود خواهد کشت و کمر بند کمرش عدالت خواهد بود و کمر بند میانش امانت و گرگ با برّه سکونت خواهد داشت و پلنگ با بزغاله خواهد خوابید و گوساله و شیر و پرواری با هم و طفل کوچک آنها را خواهد راند و گاو با خرس خواهد چرید و بچه های آنها با هم خواهند خوابید و شیر مثل گاو گاه خواهد خورد و طفل شیرخواره بر سوراخ مار بازی خواهد کرد و طفل از شیر بازداشته دست خود را بر خانه افعی خواهد گذاشت و در تمامی کوه مقدّس من ضرر و فسادى نخواهند کرد زیرا که جهان از معرفت خداوند پر خواهد بود مثل آبهای که دریا را میپوشاند“^۱ انتهی.

۲ این نهال از دوحه یسی هرچند در حقّ حضرت مسیح صادق میآید زیرا یوسف از سلاله یسی پدر حضرت داود بود ولی چون حضرت بروج الهی موجود شده بودند خود را ابن الله نامیدند. اگر چنانچه چنین نبود این تفسیر مطابق بود و از این

گذشته وقوعاتی را که بیان میفرماید که در زمان آن نهال خواهد شد در صورتی که تأویل شود بعضی بوقوع انجامیده نه جمیع و اگر چنانچه تأویل نشود قطعاً هیچیک از آن علامتها در زمان حضرت مسیح وقوع نیافته.

۳ مثلاً پلنگ و بزغاله و شیر و گوساله و مار و طفل شیرخواره را کنایه و رمز از ملل و امم مختلفه و طوائف متباغضه و شعوب متنازعه که در ضدیت و عداوت مانند گرگ و بره هستند گوئیم که بنفحات روح حضرت مسیح روح الفت و اتحاد یافتند و زنده گشتند و با هم آمیزش نمودند. اما "در تمامی کوه مقدس من ضرر و فسادى نخواهند کرد زیرا که جهان از معرفت الله پر خواهد بود مثل آبهائی که دریا را میپوشاند" این کیفیت در ظهور حضرت مسیح وقوع نیافت زیرا الی الآن ملل مختلفه متنوعه متباغضه در دنیا موجود و مقرّ باله اسرائیل قلیل و اکثر از معرفت الله بی بهره اند. و همچنین صلح عمومی در ظهور حضرت مسیح نشد یعنی در میان ملل متعادیه متباغضه صلح و صلاح نشد و نزاع و جدال مندفع نگشت و آشتی و راستی حاصل نشد چنانچه الی الآن در نفس طوائف و شعوب مسیحیه عداوت و بغضا و حرب در نهایت اشتداد است.

۴ اما این آیه در حق جمال مبارک بتمامه مطابق است حرفاً بحرف. و همچنین در این دور بدیع جهان جهان دیگر گردد و عالم انسانی در کمال آسایش و زینت جلوه نماید. نزاع و جدال و قتال بصلح و راستی و آشتی مبدل خواهد گشت. در بین طوائف و امم و شعوب و دول محبت و الفت حاصل شود و التیام و ارتباط محکم گردد. عاقبت حرب بکلی ممنوع شود و چون احکام کتاب مقدس اجرا گردد منازعات و مجادلات در محکمۀ عمومیۀ دول و ملل بنهایت عدالت فیصل خواهد یافت و مشاكل متحدثه حلّ خواهد گشت. قطعات خمسۀ عالم حکم یک قطعه یابد و امم متعدده یک امت شود و روی زمین یک وطن گردد و نوع انسان یک طائفه شود و ارتباط اقلیم و امتزاج و ایتلاف و التیام اقوام و طوائف بدرجهئی رسد که نوع بشر حکم یک خاندان و یک دودمان یابد. نور محبت آسمانی بدرخشد و ظلمات بغض و عداوت بقدر امکان زائل گردد. صلح عمومی در قطب امکان خیمه برافزارد و شجره مبارکه حیات چنان نشو و نما نماید که بر شرق و غرب سایه افکند. اقویا و ضعفا و اغنیا و فقرا و طوائف متنازعه و ملل متعادیه که مانند گرگ و بره و پلنگ و بزغاله و شیر و گوساله هستند در نهایت محبت و ایتلاف و عدالت و انصاف با هم معامله نمایند و جهان از علوم و معارف و حقائق و اسرار کائنات و معرفت الله مملوّ خواهد گشت.

۵ حال ملاحظه نمائید که در این عصر عظیم که قرن جمال مبارک است علوم و معارف چه قدر ترقی نموده است و اسرار کائنات چه قدر کشف شده است و مشروعات عظیمه چه قدر ظهور یافته است و روز بروز در ازدیاد است و عنقریب علوم و معارف مادیّه و معرفت الهیه چنان ترقی نماید و معجزاتی بنماید که دیده‌ها حیران ماند و سرّ این آیه اشعیا "زیرا که جهان از معرفت الله پر خواهد بود" بتمامه ظاهر خواهد گشت.

۶ و همچنین ملاحظه نما که در این مدّت قلیله که ظهور جمال مبارک شده است از جمیع ملل و اقوام و طوائف در ظلّ این امر داخل شده مسیحی و یهود و زردشتی و هند و بودی و ایرانی کلّ در نهایت الفت و محبت با یکدیگر آمیزش نمایند کانه این نفوس هزار سال است که خویش و پیوند با یکدیگرند بلکه مانند پدر و فرزند و مادر و دختر و خواهر و برادرند. این یک معنی از معانی الفت گرگ و بره و پلنگ و بزغاله و شیر و گوساله است.

۷ و از جمله وقایع جسیمه که در یوم ظهور آن نهال بیهمال وقوع خواهد یافت علم الهی بجمیع امتها بلند خواهد شد یعنی جمیع ملل و قبائل در ظلّ آن علم الهی که نفس آن نهال ربّانیست درآیند و ملت واحده گردند و ضدیت دینیّه و مذهبیّه و مباینت جنسیّه و نوعیه و اختلافات وطنیه از میان برخیزد. کلّ دین واحد و مذهب واحد و جنس واحد و قوم واحد شوند و در وطن واحد که کره ارض است ساکن گردند صلح و آشتی عمومی در بین جمیع دول حاصل گردد. و آن نهال بیهمال جمیع

اسرائیل را جمع خواهد کرد یعنی اسرائیل در دوره آن در ارض مقدّس جمع خواهند شد و امتّ یهود که در شرق و غرب و جنوب و شمال متفرّقند مجتمع شوند.

^۸ حال ملاحظه نمائید که این وقایع در دوره مسیحی واقع نگشته زیرا امتّ‌ها در زیر علم واحد که آن نهال الهی است درنیامدند و در این دوره ربّ الجنود کلّ ملل و امم در ظلّ این علم وارد خواهند گشت. و همچنین اسرائیل پراکنده در جمیع عالم در دوره مسیحی در ارض مقدّس مجتمع نشدند اما در بدایت دوره جمال مبارک این وعد الهی که در جمیع کتب انبیا منصوص است بنای ظهور گذاشته ملاحظه مینمائید که از اطراف عالم طوائف یهود بارض مقدّس آیند و قرايا و اراضی تملک نموده سکنا کنند و روز بروز در ازدیادند بقسمی که جمیع فلسطین مسکن آنان گردد.

۱۳

تفسیر باب دوازدهم از مکاشفات یوحنا

^۱ از پیش گذشت که مراد از شهر مقدّس و اورشلیم الهی در کتب مقدّسه در اکثر مواضع شریعت الله است که گاهی بعروس تشبیه میفرماید و گهی باورشلمیم تعبیر مینماید و گهی باسماں جدید و زمین جدید تفسیر میفرماید چنانچه در باب بیست و یکم از مکاشفات یوحنا میفرماید ”دیدم آسمانی جدید و زمینی جدید چونکه آسماں اوّل و زمین اوّل درگذشت و دریا دیگر نمی‌باشد و شهر مقدّس اورشلیم جدید را دیدم که از جانب خدا از آسماں نازل میشود حاضر شده چون عروسی که برای شوهر خود آراسته است و آوازی بلند از آسماں شنیدم میگفت اینک خیمه خدا با آدمیان است و با ایشان ساکن خواهد بود که ایشان قومهای او خواهند بود و خود خدا با ایشان خدای ایشان خواهد بود.“^۴

^۲ ملاحظه نمائید که چگونه واضح و مشهود است که مقصد از آسماں و زمین اوّل ظواهر شریعت سابق است زیرا میفرماید آسماں و زمین اوّل درگذشت و دریا دیگر نمی‌باشد. یعنی ارض محشر است و در ارض محشر دریا نبود یعنی تعالیم و شریعت الله در روی زمین جمیعاً منتشر گردد و کلّ بشر در امر حقّ داخل گردد و کره ارض بتمامه مسکن انسان مؤمن شود پس دریا نماند زیرا دریا منشأ و مسکن انسان نیست آنچه که مسکن و مأوای انسان است ارض یابس است. یعنی در آن دور میدان آن شریعت جولانگاه انسانست و ارض مستقرّ است اقدام بر آن نلغزد.

^۳ و همچنین شریعت الله را بشهر مقدّس اورشلیم جدید تعبیر مینماید و این واضح است که شهر اورشلیم جدید که از آسماں نازل میشود شهر سنگ و آهک و خشت و خاک و چوب نیست شریعت الله است که از آسماں نازل میشود و تعبیر بجدید میفرماید زیرا اورشلیم که از سنگ و خاک است واضح است که از آسماں نزول ننماید و تجدید نشود و آنچه تجدید میشود شریعت است.

^۴ و همچنین شریعت الله را تشبیه بعروس آراسته فرموده که در نهایت ترین جلوه نماید چنانچه از پیش گذشت در فصل بیست و یکم از رؤیای یوحنا که ”شهر مقدّس اورشلیم جدید را دیدم که از جانب خدا از آسماں نازل میشود حاضر شده چون عروسی که برای شوهر خود آراسته است.“^۵ و در فصل دوازدهم از رؤیای یوحنا مذکور است که میفرماید ”علامتی عظیم در آسماں ظاهر شد زنی که آفتاب را در بر دارد و ماه زیر پایهایش و بر سرش تاجی از دوازده ستاره است.“ این زن آن عروس است که شریعت الله است که بر حضرت محمّد نازل شد و آفتاب و ماه که در بر و زیر قدم دارد دو دولت است که در ظلّ آن شریعت است دولت فرس و دولت عثمانی زیرا علامت دولت فرس آفتاب است و علامت دولت عثمانی هلال است که

ماه است. این آفتاب و ماه رمز از دو دولت است که در ظلّ شریعت الله است. و بعد میفرماید که بر سرش تاجی از دوازده ستاره است و این دوازده ستاره عبارت از دوازده ائمه است که مروّج شریعت محمدیه بودند و مرّیان ملت که مانند ستاره در افق هدایت میدرخشیدند.

۵ بعد میفرماید ”و آبستن بوده از درد زه و عذاب زائیدن فریاد برمیآورد“^{۱۱} یعنی این شریعت در مشکلات عظیمه افتد و زحمات و مشقّات عظیمه کشد تا ولدی کامل از این شریعت حاصل گردد یعنی ظهور بعد و موعود که ولدی کاملست در آغوش این شریعت که مانند مادر است پرورش یابد. و مقصود از این ولد حضرت اعلی و نقطه اولی است که فی الحقیقه زاده شریعت محمدیه بود. یعنی حقیقت مقدّسهئی که طفل و نتیجه شریعت الله که مادر است و موعود آن شریعت است در ملکوت آن شریعت تحقق یافت ولی از تسلّط اژدرها نزد خدا رپوده شد. بعد از هزار و دویست و شصت روز اژدرها محو شد آن زاده شریعت الله موعود ظاهر گشت.

۶ ”و علامتی دیگر در آسمان پدید آمد که اینک اژدرهای بزرگ آتش گون که او را هفت سر و ده شاخ بود و بر سرهایش هفت افسر و دمش ثلث ستارگان آسمان را کشیده بر زمین ریخت.“^{۱۲} آن اژدرها بنی امیه است که مستولی بر شریعت محمدیه شدند و هفت سر و هفت افسر عبارت از هفت مملکت و سلطنت است که بنو امیه بر آن استیلا یافتند مملکت روم که در برّیه الشام بود مملکت فرس مملکت عرب مملکت مصر مملکت افریقا یعنی تونس و جزائر و مراکش مملکت اندلس که الآن اسپانیا است و مملکت ترک ما وراء النهر. بنو امیه بر این ممالک استیلا یافتند. و ده شاخ که عبارت از ده اسم از ملوک بنی امیه است که بدون تکرار ده پادشاهند یعنی ده اسمند که ریاست و سلطنت کردند اول ابی سفیان است و آخر مروان زیرا اسماء بعضیشان تکرر یافت من جمله دو معاویه و سه یزیدند و دو ولید و دو مروان اینها مکرر شده اند و چون من دون تکرار اسما حساب شود ده میشود. و این بنو امیه که بدایتشان ابو سفیان است که وقتی امیر مکّه بوده و سرسلسله امویانست و آخرشان مروان ثلث نفوس مقدّسه مبارکه را از سلاله طاهره که ستارگان آسمان بودند محو کردند.

۷ ”و اژدرها پیش آن زن که میزائید بایستاد تا چون بزاید فرزند او را بیلعد.“^{۱۳} این زن شریعت الله است چنانچه از پیش گذشت و ایستادن در نزد آن یعنی آن اژدرها مراقب بود تا آن زن بزاید فرزند او را بیلعد و این فرزند آن مظهر موعود بود که زاده شریعت محمدیه است. و بنو امیه همیشه منتظر آن بودند که آن شخص موعود که از سلاله حضرت محمد خواهد آمد و موعود است او را بدست آرند و محو و نابود کنند زیرا نهایت خوف از ظهور مظهر موعود داشتند و هر جا نفسی را از سلاله حضرت محمد یافتند که در انظار محترم بود او را هلاک نمودند.

۸ ”پس پسر نری زائید که همه امتهای زمین را بعضای آهین حکمرانی خواهد کرد.“^{۱۴} این پسر بزرگوار مظهر موعود است که از شریعت الله تولّد یافت و در آغوش تعالیم الهیه پرورش شد و عصای آهین کنایه از قوّت و قدرت است نه شمشیر یعنی بقوّت و قدرت الهیه جمیع امتهای زمین را شبانی خواهد فرمود. مقصود از این فرزند حضرت اعلی است.

۹ ”و فرزندش بنزد خدا و تخت او رپوده شد.“^{۱۵} این اخبار از حقیقت حضرت اعلی است که صعود بحیّز ملکوت عرش الهی مرکز سلطنت الهیه فرمودند. ملاحظه نمائید که چه قدر مطابق واقع است.

۱۰ ”و زن به بیابان فرار کرد“^{۱۶} یعنی شریعت الله بصحرا فرار کرد یعنی بصرای واسع حجاز و جزیره العرب انتقال نمود.

۱۱ ”و در آنجا مکانی برای وی از خدا مهیا شده است“^{۱۷} یعنی جزیره العرب مأوی و مسکن و مرکز شریعت الله شد.

۱۲ ”تا او را مدّت هزار و دویست و شصت روز پیورند.“^{۱۸} و این هزار و دویست و شصت روز هر روزی باصطلاح کتاب

مقدّس عبارت از یک سال است چنانکه از پیش گذشت و شریعت الله هزار و دویست و شصت سال در بادیه عرب صحرای

عظیم پرورش یافت و مظهر موعود ظاهر گشت. دیگر حکمی بعد از هزار و دویست و شصت سال از برای آن شریعت نماند زیرا ثمره آن شجر ظاهر گردید و نتیجه حاصل شد.

۱۳ ملاحظه فرمائید که چه قدر نبوت‌ها مطابق یکدیگر است. در مکاشفات ظهور موعود را چهل و دو ماه تعیین نماید و دانیال نبی سه روز و نیم تصریح کند این نیز چهل و دو ماه میشود و چهل و دو ماه هزار و دویست و شصت روز میگردد لهذا در مکاشفات یوحنا در جای دیگر صراحة هزار و دویست و شصت روز بیان کند و در کتاب مقدس منصوص است که هر روزی عبارت از یک سال است. از این صریحتر ممکن نیست که جمیع اخبار توافق با یکدیگر نماید و حضرت باب در سنه هزار و دویست و شصت از هجرت حضرت محمد که تاریخ عموم اسلام است ظاهر شد و در کتاب مقدس اخباری از این صریحتر در حق هیچ ظهوری نیست. اگر انصاف باشد توافق این اوقات مذکوره از لسان بزرگواران اعظم برهان است و بهیچوجه تأویل برنمیدارد. خوشا بحال نفوس منصفه که تحرّی حقیقت نمایند.

۱۴ اما اگر انصاف نباشد محاججه کنند و مجادله نمایند و انکار امر واضح کنند مانند فریسیان در ظهور حضرت مسیح که در نهایت لجاجت انکار تفاسیر و بیان حضرت مسیح و حواریین مینمودند و بجهله عوام امر را مشتبه میکردند که این اخبار در حق این یسوع نیست بلکه در حق موعود است که من بعد بشروط مذکوره در تورات خواهد آمد و از جمله شروط سلطنت و جلوس بر سریر داود و ترویج شریعت تورات و ظهور عدالت کبری و اجتماع گرگ و میش بر چشمه واحد است لهذا ناس را محتجب از مسیح نمودند.

۱۴

براهین روحانیّه

۱ در این عالم جسمانی زمان را ادوار است و مکان را اطوار فصول را گردش است و نفوس را ترقّی و تدنّی و پرورش. گاهی فصل ربیع است و گهی موسم خریف دمی اوان تابستانست و اوقاتی فصل زمستان.

۲ موسم بهار ابر گهبار دارد و نفعه مشکبار نسیم جانبخش دارد و هوایی در نهایت اعتدال. باران بیارد خورشید بتابد اریاح لواقع بوزد عالم تجدید شود و نفعه حیات در نبات و حیوان و انسان پدید آید. کائنات ارضیه از برزخی بیرزخ دیگر انتقال نماید. جمیع اشیا خلعت تازه پوشد و خاک سیاه پریگاه گردد و کوه و صحرا حله خضرا یابد. درختان برگ و شکوفه نماید و گلستان گل و ریاحین برویاند. جهان جهان دیگر گردد و کیهان حیات جانپورور یابد. عالم ارضی جسم بی جان بود روح تازه یابد و لطافت و صباحت و ملاحظت بی اندازه حاصل نماید. پس بهار سبب حیات جدید شود و روح بدیع دهد.

۳ بعد موسم تابستان آید و حرارت افزایش و نشو و نما نهایت قوت بنماید. قوه حیات در عالم نبات بدرجه کمال رسد و نتیجه فواکه و اثمار حاصل شود و زمان حصاد شود دانه خرمن گردد و قوت بهر دی و بهمن مهیا شود.

۴ بعد فصل خزان بی امان آید و نسیم ناگوار بوزد باد عقیم مرور کند و فصل سقیم حصول یابد جمیع اشیا پژمرده شود و هوای لطیف افسرده گردد نسیم بهار بیاد خریف مبدل شود اشجار سبز و خرّم افسرده و عریان گردد و گل و ریاحین حالت غمگین یابد گلشن نازنین گلخن ظلمانی شود.

۵ بعد فصل زمستان آید و سرما و طوفان گردد. برف است و بوران تگرگ است و باران رعد است و برق جمودت است و خمودت. جمیع کائنات نباتیه بحالت موت افتد و موجودات حیوانیه پژمرده و افسرده گردد.

- ۶ چون باین درجه رسد باز نوبهار جانپروور آید و دور جدید شود و موسم ربیع با کمال حشمت و عظمت با جنود طراوت و لطافت در کوه و دشت خیمه برافرازد. دوباره هیکل موجودات تجدید شود و خلقت کائنات تازه گردد. اجسام نشو و نما یابد دشت و صحرا سبز و خرم گردد درختها شکوفه نماید و آن بهار پارسالی باز در نهایت عظمت و جلال رجوع کند و وجود کائنات بر این دور و تسلسل باید و شاید و باید. این دور و گردش عالم جسمانیست.
- ۷ بهمین قسم ادوار روحانی انبیا یعنی یوم ظهور مظاهر مقدسه بهار روحانیست تجلیات رحمانیست فیض آسمانیست نسیم حیاتیست اشراق شمس حقیقت است. ارواح زنده شود قلوب تر و تازه گردد نفوس طیبه شود وجود بحرکت آید حقائق انسانیّه بشارت یابد و در مراتب و کمالات نشو و نما جوید ترقیّات کلیّه حاصل شود حشر و نشور گردد زیرا ایام قیام است و زمان جوش و خروش دم فرح و سرور است و وقت انجذاب موفور.
- ۸ بعد آن بهار جانپروور منتهی بتابستان پرتو شود. اعلاء کلمه الله گردد و ترویج شریعت الله جمیع اشیا بدرجه کمال رسد مائده آسمانی منبسط گردد نفحات قدس شرق و غرب معطر نماید تعالیم الهی جهانگیر شود نفوس تربیت شود نتایج مشکوره حاصل گردد و ترقیّات کلیّه در عالم انسانی جلوه نماید و فیوضات رحمانی احاطه کند و شمس حقیقت از افق ملکوت بنهایت قوت و حرارت اشراق نماید.
- ۹ و چون بدائرة نصف النهار رسد رو بغروب و زوال نهد و آن بهار روحانی را از پی زمان خزان آید. نشو و نما بایستد نسیم مبدل بریح عقیم گردد و موسم سقیم طراوت و لطافت باغ و صحرا و گلزار را زائل کند. یعنی انجذابات وجدانیّه نماند اخلاق رحمانیّه مبدل گردد نورانیّت قلوب مکدر شود و روحانیّت نفوس متغیّر گردد فضائل مبدل بردائل شود و تقدیس و تنزیه نماند. از شریعت الله اسمی ماند و از تعالیم الهیّه رسمی باید اساس دین الله محو و نابود شود عادات و رسوم موجود گردد. تفریق حاصل شود و استقامت بتزلزل تبدیل شود جانها مرده گردد و قلوب پژمرده شود و نفوس افسرده گردد.
- ۱۰ ایام زمستان آید یعنی برودت جهل و نادانی احاطه کند و ظلمت ضلالت نفسانی مستولی شود. پس از آن خمودتست و نافرمانی سفاهت است و کاهلی سفالت است و شئون حیوانی برودتست و خمودت جمادی مثل فصل زمستان که کره ارض از تأثیر حرارت شمس محروم ماند و مخمود و مغموم شود. وقتی که عالم عقول و افکار باین درجه رسید موت ابدیست و فنای سرمدی.
- ۱۱ و چون موسم زمستان حکمش جاری گشت دوباره بهار روحانی آید و دور جدید جلوه نماید. نسیم روحانی وزد صبح نورانی دمد ابر رحمانی بیارد پرتو شمس حقیقت بتابد عالم امکان حیات جدید یابد و خلعت بدیع پوشد. جمیع آثار و مواهب ربیع گذشته در این بهار جدید دوباره و شاید اعظم از آن جلوه نماید.
- ۱۲ ادوار روحانیّه شمس حقیقت مانند ادوار عالم شمسی دائماً در دور و تجدید است. مثل شمس حقیقت مثل آفتابست. شمس خارج را مشارق و مطالع متعدده است روزی از برج سرطان طلوع نماید و وقتی از برج میزان زمانی از برج دلو اشراق کند و گهی از برج حمل پرتو افشانند اما شمس شمس واحد است و حقیقت واحده. ارباب دانش عاشق شمسند نه مفتون مطالع و مشارق و اهل بصیرت طالب حقیقتند نه مظاهر و مصادر لهذا آفتاب از هر برج و مشرقی طلوع نماید ساجد گردند و حقیقت از هر نفس مقدسی ظاهر شود طالب شوند. این نفوس همیشه بحقیقت پی برند و از آفتاب جهان الهی محتجب نگردند. مثلاً عاشق آفتاب و طالب انوار دائماً توجّه بشمس دارد خواه در برج حمل بدرخشد خواه در برج سرطان فیض بخشد خواه در برج جوزا بتابد.
- ۱۳ اما جاهلان نادان عاشق بروجند و واله و حیران مشارق نه آفتاب. وقتی که در برج سرطان بود توجّه داشتند بعد آن آفتاب بیرج میزان انتقال کرد چون عاشق برج بودند متوجّه و متمسک بیرج شدند و محتجب از آفتاب چه که آفتاب انتقال

کرد. مثلاً یک وقتی شمس حقیقت از برج ابراهیمی پرتوی انداخت بعد در برج موسوی شفقی زد و افقی روشن نمود بعد از برج مسیحی در نهایت قوت و حرارت و اشراق طلوع کرد. آنان که طالب حقیقت بودند آن حقیقت را در هر جا دیدند ساجد شدند اما اینهایی که متمسک بآبراهیم بودند وقتی که تجلی بر طور نمود و حقیقت موسی را روشن کرد محتجب شدند و آنهایی که متمسک بموسی بودند وقتی که شمس حقیقت از نقطه مسیحی در نهایت نورانیت جلوه ربّانی کرد محتجب شدند و قس علی ذلک.

۱۴ پس باید انسان طالب حقیقت باشد آن حقیقت را در هر ذات مقدّسی یابد واله و حیران گردد و منجذب فیض یزدان شود. مانند پروانه عاشق نور باشد در هر زجاجی برافروزد و بمثابة بلبل مفتون گل باشد در هر گلشنی بروید.

۱۵ و اگر آفتاب از مغرب طالع شود آفتابست از هر نقطه طلوع نماید آفتابست. نباید در نقطه‌ئی آفتاب را من حیث الظهور محصور نمود و نقاط دیگر را محروم شمرد. نباید محتجب بمشرق شد و غرب را محلّ افول و غروب شمرد. و همچنین باید تحرّی فیوضات الهیه و تجسّس اشراقات رحمانیه کرد و در هر حقیقتی واضح و آشکار یافت باید واله و حیران شد. ملاحظه کنید که یهود اگر متمسک بافق موسوی نبودند بلکه ناظر بشمس حقیقت بودند البتّه آن شمس را در مطلع حقیقی مسیحی در نهایت جلوه رحمانی مشاهده مینمودند ولی هزار افسوس که بلفظ موسی متمسک شدند و از آن فیض الهی و جلوه ربّانی محروم ماندند.

۱۵

بیان غنای حقیقی وجود

۱ شرافت و علویّت هر کائنی از موجودات بامری مشروط و بکیفیتی مربوط.

۲ مزیت و زینت و کمال زمین در این است که از فیض ابر بهاری سبز و خرّم گردد. نبات انبات شود گل و ریاحین بروید درختان بارور پر از ثمر گردد و میوه تازه و تر بخشد گلشن تشکیل گردد چمن تزیین یابد کشتزار و کوهسار حلّه خضرا پوشد باغ و راغ و مدن و قرایا زینت یابد. این سعادت عالم جماد است.

۳ اما نهایت علویّت و کمال عالم نبات در اینست که درختی در کنار جویباری از آب شیرین قد بفرزند نسیم خوشی بر او وزد و حرارت آفتاب بتابد و باغبان بتربیت او پردازد و روز بروز نشو و نما نماید و ثمر بخشد. و سعادت حقیقی آن در اینست که بعالم حیوان و عالم انسان ترقّی نماید و بدل ما یتحلّل در جسم حیوان و انسان گردد.

۴ و علویّت عالم حیوان در اینست که اعضا و جوارح و قوای آن مکمل و ما یحتاج حاضر و مهیا گردد و این نهایت عزّت و شرف و علویّت آنهاست. مثلاً نهایت سعادت حیوان در اینست چمنی سبز و خرّم و آب جاری در نهایت حلاوت و جنگلی در غایت طراوت. اگر چنین چیزی مهیا شود دیگر ما فوق آن سعادت بی جهت حیوان متصوّر نه. مثلاً مرغی در جنگل سبز و خرّمی در محلّ پرلطفات بلندی بر درخت تنومندی بر فراز شاخ بلندی آشیانه سازد و آنچه خواهد از دانه و آب حاضر و مهیا باشد این از برای پرّده سعادت کلّیه است.

۵ ولی سعادت حقیقی اینست که از عالم حیوان بعالم انسان انتقال نماید مثل حیوانات ذریّه که بواسطه هوا و آب در جوف انسان حلول نماید و تحلیل گردد و بدل ما یتحلّل در جسم انسان گردد. این نهایت عزّت و سعادت اوست دیگر ما فوق آن عزّتی برای او تصوّر نشود.

۶ پس واضح و معلوم شد که این نعمت و راحت و ثروت جسمانیّه سعادت تامّه جماد و نبات و حیوانست و هیچ ثروت و غنائی و راحت و آسایشی در عالم جسمانی مثل غنای این طيور نیست بجهت اینکه این صحرا و کهسار فضای آشیانه او و جمیع دانه‌ها و خرمنها ثروت و قوت او و جمیع اراضی و قری و چمن و مرعی و جنگل و صحرا ملک او. حال این مرغ غنی‌تر است یا اغنیاء انسان زیرا آنچه دانه چپند و بیخشد ثروتش تناقص حاصل ننماید.

۷ پس معلوم شد که عزّت و علویّت انسان مجرد بلدائد جسمانیّه و نعم دنیویّه نه بلکه این سعادت جسمانیّه فرع است و اما اصل علویّت انسانیّه خصائل و فضائلست که زینت حقیقت انسانست و آن سنوحات رحمانیّه و فیوضات سمائیّه و احساسات وجدانیّه و محبت الهیّه و معرفت ربّانیّه و معارف عمومیّه و ادراکات عقلیّه و اکتشافات فنیّه است. عدل و انصاف است صدق و الطافست شهامت ذاتیّه است مروّت فطریّه است صیانت حقوقست محافظه عهد و میثاقست راستی در جمیع امور است و حقیقت‌پرستی در جمیع شئون جانفشانی بجهت خیر عموم است و مهربانی و رأفت با جمیع طوائف انسانی و اتباع تعالیم الهی است و خدمت ملکوت رحمانی هدایت خلق و تربیت ملل و اممست. این است سعادت عالم انسانی اینست علویّت بشر در عالم امکانی این است حیات ابدی و عزّت آسمانی.

۸ و این مواهب در حقیقت انسان جز بقوّه ملکوتی الهی و تعالیم آسمانی جلوه ننماید زیرا قوتی خواهد ما وراء الطبیعه و در عالم طبیعت نمونه‌ئی از این کمالات ممکن ولی بی‌ثبات و بی‌بقا مثل شعاع آفتاب بر دیوار.

۹ خداوند مهربان چنین تاج وهاجی بر سر انسان نهاده پس باید بکوشیم تا گوهر آبدارش بر جهان بدرخشد انتهی.

قسمت دوم

بعضی مقالات متعلق به مسائل مذهب عیسوی

۱۶

در بیان آنکه معقولات فقط بواسطه اظهار در قمیص محسوس باید بیان شود

^۱ یک مسئله نیست که خیلی مدار است از برای ادراک مسائل دیگر که ذکر نموده و خواهیم کرد تا بجزهر مسائل پی برید و آن اینست که معلومات انسانی منقسم بدو قسم است.

^۲ قسمی معلومات محسوسه است یعنی شیئی که چشم و یا گوش و یا شامه و یا ذائقه و یا لامسه ادراک نماید آنرا محسوس نامند. مثلاً این آفتاب محسوس است زیرا دیده شود اینرا محسوس گویند و همچنین اصوات محسوس است زیرا گوش میشوند و روائح محسوس است زیرا مشمومست شامه احساس آن میکند و طعم محسوس است زیرا ذائقه ادراک حلاوت و حموضت و مرارت و ملاحظت آن را مینماید و حرارت و برودت محسوس است زیرا لامسه ادراک آن را مینماید. اینها را حقائق محسوسه گویند.

^۳ اما قسم دیگر از معلومات انسانی معقولاتست یعنی حقائق معقوله است که صورت خارجی ندارد و مکان ندارد و غیر محسوسه است. مثلاً قوه عقل محسوس نیست و صفات انسانیّه بتامها محسوس نیست بلکه حقائق معقوله است و همچنین حبّ نیز حقیقت معقوله است محسوسه نیست زیرا این حقائق را گوش نشنود چشم نبیند شامه استشمام نکند ذائقه نچشد لامسه ادراک نماید. حتی ماده اثیریّه که قوایش را در حکمت طبیعیه حرارت و نور و کهربا و مغناطیس گویند آن نیز حقیقت معقوله است نه محسوسه و همچنین نفس طبیعت نیز حقیقت معقوله است نه محسوسه و همچنین روح انسانی حقیقت معقوله است نه محسوسه.

^۴ و چون خواهی که این حقائق معقوله را بیان نمائی مجبور بر آئی که در قالب محسوس افرغ نمائی و بیان کنی زیرا در خارج جز محسوس نیست. پس چون بیان حقیقت روح و شئون و مراتب خواهی مجبور بر آئی که بصورت محسوسات بیان نمائی زیرا در خارج جز محسوس موجود نه. مثلاً حزن و سرور از امور معقوله است و چون آن کیفیت روحانیّه را بیان خواهی گوئی دلم تنگ شد یا قلبم گشایش یافت و حال آنکه در روح انسان و قلب نه تنگی حاصل و نه گشایش بلکه کیفیتی است روحانیّه و معقوله چون بیان خواهی مجبوری که بصور محسوسه بیان کنی. مثلاً میگوئی فلان شخص خیلی ترقی کرد و حال آنکه در مقام و محلّش باقی و برقرار و فلان کس مقامش عالی شد و حال آنکه آن شخص مثل سائر اشخاص بر زمین راه میروید ولی این علو و ترقی یک کیفیت روحانیست و حقیقت معقوله است چون بیان خواهی مجبوری که بصور محسوسه بیان کنی چه که در خارج جز محسوس نیست.

^۵ مثلاً علم را بنور تأویل کنی و جهل را بظلمت. حال ملاحظه نمائید آیا علم نور محسوس است و یا جهل ظلمت محسوسه. ابدأ چنین نیست فقط کیفیت معقوله ایست وقتی که در خارج بیان خواهی علم را نور جهل را ظلمت خوانی و گوئی قلب من تاریک بود بعد روشن شد. حال آن روشنائی علم و آن ظلمت جهل حقیقت معقوله است نه محسوسه ولکن چون در خارج بیان خواهیم مجبوریم بصور محسوسه بیان کنیم.

- ۶ پس معلوم شد که کبوتری که داخل مسیح شد^۹ نه این کبوتر محسوسه است بلکه یک کیفیت روحانی بود بجهت تفهیم و تفهّم بصورت محسوسه بیان شد. مثلاً در تورات است خدا در عمودی از نار ظاهر شد. حال مقصد این صورت محسوسه نیست یک حقیقت معقوله است که در صورت محسوسه بیان شده است.
- ۷ حضرت مسیح میفرماید الاب فی الابن و الابن فی الاب. ^{۱۰} حال حضرت مسیح در درون خدا بود یا خدا در درون مسیح بود لا والله بلکه این کیفیت معقوله‌ایست که بصورت محسوسه بیان شده است.
- ۸ آمدیم در بیان عبارت مبارک اینکه میفرماید ”یا سلطان ائی کنت کاحد من العباد و راقداً علی المهاد مرّت علی نسائم السّبحان و علّمنی علم ما کان لیس هذا من عندی بل من لدن عزیز علیم.“^{۱۱} این مقام تجلّی است این محسوس نیست معقولست و این از زمان ماضی و حال و استقبال مبرّاً و منزّه است. این تعبیر و تمثیل است مجاز است نه حقیقت و نه حالتی است که مفهوم انسانست یعنی خواب بوده بیدار شده بلکه انتقال از حالی بحالیست. مثلاً نوم حال سکونست و بیداری حال حرکت نوم حالت صمت است بیداری حالت نطق نوم حالت خفاست و بیداری حالت ظهور.
- ۹ مثلاً در فارسی و عربی تعبیر میشود که زمین خواب بود بهار آمد بیدار شد یا زمین مرده بود بهار آمد زنده گشت. این تعبیر تمثیلی است و تشبیه و تأویل در عالم معانی.
- ۱۰ باری مظاهر مقدّسه لم یزل حقائق نورانیّه بوده و هستند تغییر و تبدّلی در ذات آنها حاصل نگردد. نهایت آنست که قبل از ظهور چون ساکن و صامت مانند نائمند و بعد از ظهور ناطق و شارق مانند بیدار.

ولادت حضرت مسیح

- ۱ سؤال. ولادت حضرت مسیح از روح القدس بچه نحوی بوده است.
- ۲ جواب. در این مسئله در میان الهیون و مادّیون اختلاف است. الهیون بر آنند که حضرت مسیح از روح القدس بود مادّیون را تصوّر چنان که این کیفیت مستحیل و ممتنع و لا بدّ از پدر است.
- ۳ و در قرآن میفرماید ”فارسلنا الیها روحنا فتمثّل لها بشراً سوّیاً“^{۱۲} یعنی روح القدس ممثّل بصورت بشر شد مثل صورتی که در آینه تمثّل نماید و با مریم مخاطبه کرد.
- ۴ مادّیون بر آنند که لا بدّ از ازدواج است و گویند که جسم حیّ از جسم میّت تکوّن نیابد و بدون تلقیح ذکور و اناث تحقّق نجوید و بر آنند که از انسان گذشته در حیوان ممکن نیست و از حیوان گذشته در نبات ممکن نیست زیرا این زوجیت ذکور و اناث در جمیع کائنات حیّه و نباتیه موجود. حتّی بقرآن نیز استدلال بزوجیت اشیا مینمایند ”سبحان الذی خلق الازواج کلّها ممّا تنبت الارض و من انفسهم و ممّا لا یعلمون“^{۱۳} یعنی انسان و حیوان و نبات جمیع مزدوج است ”و من کلّ شیّ خلقنا زوجین“^{۱۴} یعنی کائنات را جمیعاً مزدوج خلق نمودیم.
- ۵ خلاصه گویند انسان بی پدر تصوّر نشود ولکن الهیون در جواب گویند که این قضیه از محالات و ممتنعات نه امّا دیده نشده زیرا فرق است میان شیّ مستحیل و شیّ غیر مرئی. مثلاً در زمان سابق تلغراف مخابره شرق و غرب در آن واحد غیر مرئی بود نه مستحیل فتوغراف غیر مرئی بود نه مستحیل فنوغراف غیر مرئی بود نه مستحیل.

۶ مادّیون اصرار در این مطلب دارند الهیون در جواب گویند آیا این کره ارض قدیمست یا حادث. مادّیون گویند بموجب فنون و کشفیات مکمله ثابت است که حادث است و در بدایت گوی آتشین بود و بتدریج اعتدال حاصل کرده و قشری پیدا نموده پس فوق قشر نبات تکون یافت بعد حیوان بوجود آمد بعد انسان تحقّق جست.

۷ الهیون گویند که از تقریر شما معلوم و واضح گشت که نوع انسان در کره ارض حادث است نه قدیم. پس انسان اول یقیناً پدر و مادر نداشته زیرا وجود نوع انسان حادث است. آیا تکون انسان بی پدر و مادر ولو بتدریج مشکلتراست یا آنکه بی پدر. شما با وجود آنکه معترف بر این هستید که انسان اول خواه بتدریج خواه در مدّت قلیله بی پدر و مادر وجود یافت شبههائی نماند که انسان بی پدر نیز ممکن و جائز و این را مستحیل نتوان شمرد و اگر مستحیل بدانی بی انصافیست. مثلاً اگر گوئی این چراغ بدون فتیله و روغن وقتی روشن شد پس اگر بگوئی بدون فتیل مستحیل است بی انصافیست. حضرت مسیح مادر داشت اما انسان اول باعتقاد مادّیون نه پدر داشت و نه مادر.

۱۸

سؤال از فضیلت بی پدری

- ۱ سؤال. ثمرات و فضیلت بی پدری چیست.
- ۲ جواب. شخص بزرگوار خواه بی پدر خواه با پدر یکسانست. بی پدری اگر فضیلت است آدم اعظم و افضل از کلّ انبیا و رسل است زیرا نه پدر داشت و نه مادر. آنچه سبب عزّت و بزرگواریست تجلیات و فیوضات کمالات الهی است. آفتاب از مادّه و صورت تولّد یافته و این دو بمثابة پدر و مادر است ولی کمال محض است و ظلمات را نه مادّهئی و نه صورتی و نه پدری و نه مادری ولی نقص صرف. حضرت آدم را مادّه حیات جسدی خاک است حضرت ابراهیم را مادّه جسدی نطفه پاک البتّه نطفه طیبّه طاهره به از خاک و جماد.
- ۳ و از این گذشته در انجیل یوحنا در باب اول در آیه سیزدهم میفرماید ”و اما آن کسانی که او را قبول کردند آنانرا قدرت داد تا فرزندان خدا گردند یعنی بهر که با اسم او ایمان آورد که نه از خون و نه از خواهش جسد و نه از خواهش مردم بودند بلکه از خدا تولّد یافته اند.“^{۶۶} از این آیه یوحنا معلوم میشود وجود حواریون نیز متکون از قوه جسمانی نیست بلکه از حقیقت روحانیّه است. شرف و بزرگواری حضرت مسیح بی پدری نیست بلکه بکمالات و فیوضات و تجلیات الهیه است. اگر بزرگواری حضرت مسیح به بی پدری بود باید آدم از مسیح اعظمترا باشد زیرا نه پدر داشت و نه مادر.
- ۴ و در تورات میفرماید ”خداوند خدا پس آدم را از خاک زمین بسرشت و در بینی وی روح حیات دمید آدم نفس زنده شد.“^{۶۷} ملاحظه کنید که میفرماید که آدم بروح حیات وجود یافت و از این گذشته عبارت یوحنا در حقّ حواریین دلالت بر آن نماید که آنان نیز از پدر آسمانی هستند. پس معلوم گردید که حقیقت مقدّسه یعنی وجود حقیقی هر بزرگواری از حقّ تحقّق یافته است و بنفحه روح القدس موجود شده است.
- ۵ مقصد اینست اگر بی پدری اعظم منقبت انسانی بود پس آدم بهتر از جمیع است زیرا نه پدر دارد و نه مادر. آیا انسان از مادّه حیّ خلق شود بهتر است یا آنکه از خاک. البتّه از مادّه حیّ خلق شود بهتر است. اما حضرت مسیح از روح القدس تولّد و تحقّق یافته بود.
- ۶ خلاصه شرف و منقبت نفوس مقدّسه مظاهر الهیه بکمالات و فیوضات و تجلیات ربّانیّه است نه بدون آن.

سؤال از تعمید حضرت مسیح

۱ در باب سیّم آیه سیزدهم از انجیل متّی میفرماید "آنگاه عیسی از جلیل باردن نزد یحیی آمد تا از او تعمید یابد اما یحیی او را منع نموده گفت من احتیاج دارم که از تو تعمید یابم و تو نزد من میآئی؟ عیسی در جواب وی گفت الآن بگذار زیرا که ما را همچنین مناسب است تا تمام عدالت را بکمال رسانیم پس او را وا گذاشت."

۲ سؤال. حضرت مسیح را با وجود کمال ذاتی چه احتیاج بغسل تعمید است و حکمت این چه بود.

۳ جواب. اصل تعمید غسل توبه است. حضرت یوحنا نفوس را وصایا و نصائح میفرمود و توبه میداد و بعد تعمید میفرمود. پس واضح است که این تغسیل رمزیست که توبه از جمیع گناه نماید یعنی ای خدا همچنین که این جسم من از اوساخ جسمانی پاک و مقدّس گشت بهمچنین روح مرا از اوساخ عالم طبیعت آنچه لایق درگاه احدیّت نیست پاک و مقدّس نما. و توبه رجوع از عصیان باطاعت است. انسان بعد از دوری و محرومی توبه نماید و غسل کند. پس این غسل رمز است که ای خدا قلب مرا طیب و طاهر کن و از دون محبّت خویش پاک و مقدّس نما.

۴ و حضرت مسیح چون خواست این سنّت جناب یوحنا را مجری بین عموم در آن زمان بدارد لهذا خود حضرت این را جاری فرمود تا سبب تبه خلق شود و ناموس که شریعت سابقه بود کامل گردد. ولو این سنّت یوحنا بود ولی فی الحقیقه غسل توبه بود و این در شرایع الهیه جاری.

۵ نه اینکه حضرت مسیح احتیاج بغسل تعمید داشت بلکه چون در آن زمان عمل مقبول ممدوح و عنوان بشارت ملکوت بود لهذا حضرت مجری داشت ولکن بعد فرمود که تعمید بآب عنصری نه بلکه تعمید بروح و آب باید و در جای دیگر تعمید بروح و آتش فرمود.^۸ و مقصود از آب در اینجا آب عنصری نه زیرا در جای دیگر تصریح بروح و آتش میفرماید و از این آتش معلوم گردد که آتش عنصری و آب عنصری نیست زیرا تعمید بآتش محال است.

۶ پس روح فیض الهی است و ماء علم و حیات و نار محبّت الله است. یعنی آب عنصری سبب پاکی قلب انسان نشود بلکه آب عنصری جسم انسانرا پاک نماید ولی آب آسمانی و روح که علم و حیاتست قلب انسانرا طیب و طاهر کند یعنی آن قلب که از فیض روح القدس نصیب برد و مقدّس گردد طیب و پاک شود. مقصد اینست که حقیقت انسان از اوساخ عالم طبیعت پاک و مقدّس گردد و اوساخ عالم طبیعت صفات قبیحه است غضب است شهوت است حبّ دنیا است تکبر است کذبست نفاق است تزویر است خودپرستی است و امثال ذلک.

۷ انسان از صولت نفس و هوی جز بتأییدات فیض روح القدس خلاص نشود اینست که میفرماید تعمید بروح و آب و آتش لازم و واجب است یعنی روح فیض الهی و ماء علم و حیات و نار محبّت الله و انسان باید باین روح و ماء و آتش تعمید یابد تا استفاضه از فیض ابدی کند والاّ تعمید بآب عنصری را چه ثمر ولی این تعمید آب رمز از توبه و استغفار از گناه بود.

۸ و در دور جمال مبارک این رمز را لزوم نه زیرا حقیقت آن که تعمید بروح و محبّت الله است مقرر و محقق.

۱ سؤال. این غسل تعمید یا موافق است و لازم یا آنکه ناموافق و غیر لازم. در صورت اولی با وجود لزوم چگونه منسوخ شد و در صورت ثانیه با وجود عدم لزوم چگونه یوحنا مجری داشت.

۲ جواب. تغییر احوال و تبدل و انقلاب زمان از لوازم ذاتیه ممکنات است و لزوم ذاتی از حقیقت اشیا انفکاک ندارد. مثلاً انفکاک حرارت از آتش رطوبت از ماء شعاع از شمس محال و ممتنع است زیرا لزوم ذاتیست و چون تغییر و تبدل حال از لوازم ممکناتست لهذا احکام نیز بسبب تبدل و تغییر زمان تبدیل شود. مثلاً در زمان موسی مقتضی و مناسب حال شریعت موسوی بود و چون در زمان حضرت مسیح آن حال تبدل و تغییر یافت بقسمی که دیگر شریعت موسوی مناسب و موافق عالم انسانی نبود لهذا نسخ گردید چنانکه حضرت روح سبت را شکست و طلاق را حرام فرمود و بعد از حضرت مسیح حواریون اربعه من جمله پطرس و پولس حیوانات محرّمه تورات را تحلیل کردند ما عدای لحم مخنوق و قرابین اصنام و خون و همچنین زنا^۳ این احکام اربعه را باقی گذاشتند. بعد بولس لحم مخنوق و ذبائح اصنام و دم را نیز حلال نمود و تحریم زنا را باقی گذاشت چنانکه بولس در آیه چهاردهم از فصل چهاردهم از رساله خود باهل رومیّه مینویسد ”من میدانم و معتقدم برّ مسیح که هیچ چیز نجس العین نیست بلکه هر چیز نجس است بجهت آنکس که نجس میشمرد.“ و همچنین در آیه پانزدهم از فصل اول از رساله بولس بطیطوس مذکور ”جمیع اشیا بجهت پاکان پاکست و از برای ناپاک چیزی پاک نیست زیرا آنان کلّ نجسند حتّی عقول و ضمائرشان.“

۳ حال این تغییر و تبدیل و نسخ بجهت آن بود که عصر مسیح قیاس بعصر موسی نمیشد بلکه حال و مقتضی بکلی تغییر و تبدیل یافت لهذا آن احکام منسوخ گردید.

۴ زیرا وجود عالم مانند انسانست و انبیا و رسل الهی طیبیان حاذق. شخص انسانی بر حالت واحده نماند امراض مختلفه عارض گردد و هر مرضی را علاجی مخصوص. پس طیب حاذق هر علل و مرض را معالجه واحده ننماید بلکه بمقتضای اختلاف امراض و احوال ادویه و علاج را تغییر دهد زیرا بر این شخص مرضی هائل از حرارت عارض بود فلا بدّ طیب حاذق ادویه بارده داد و چون وقتی دیگر مزاج این شخص منقلب شد حرارت بیروت تبدیل گشت لا بدّ طیب حاذق ادویه بارده را نسخ نمود و ادویه حاره تجویز نمود و این تغییر و تبدیل از مقتضای حال مریض است و بر حذاقت طیب دلیل جلیل.

۵ مثلاً ملاحظه نمائید آیا شریعت تورات در این عصر و زمان ممکن الاجراست لا والله بلکه مستحیل و محال است. پس لا بدّ خداوند متعال آن شریعت تورات را در زمان مسیح نسخ فرمود. و همچنین ملاحظه نمائید که غسل تعمید در زمان یوحنا معمدان سبب تذکر و تنبه نفوس بود تا از جمیع گناهان توبه نمایند و منتظر ظهور ملکوت مسیح گردند اما در این ایام در آسیا قاتولیک و ارتودکس اطفال شیرخوار را در این آب مخلوط بروغن زیتون غوطه دهند بقسمی که بعضی اطفال از این زحمت مریض گردند و در وقت تعمید بلرزند و مضطرب شوند و در جای دیگر آب تعمید را قسّیس به پیشانی پیاشد و اطفال چه شقّ اول و چه شقّ ثانی بهیچ وجه احساس روحانی ندارند پس چه ثمری از این حاصل بلکه سائر ملل تعجّب و استغراب نمایند که این طفل رضیع را چرا در این آب غوطه دهند نه سبب تنبه طفل است و نه سبب ایمان و نه سبب ایقاز مجرد یک عادت است که مجری میدارند. اما در زمان یوحنا معمدان چنین نبود بلکه حضرت یوحنا ابتدا نفوس را نصیحت میفرمود و توبه از گناه دلالت میکرد و بانتظار ظهور مسیح تشویق مینمود. هر نفسی که غسل تعمید می یافت در نهایت تصرّح و خشوع توبه از گناه میکرد و جسد خویش را نیز از اوساخ ظاهری طیب و طاهر مینمود و در کمال اشتیاق شب و روز آنّا فانا منتظر ظهور مسیح بود و دخول در ملکوت روح الله.

۶ باری مقصود اینست که تغییر و تبدیل احوال و انقلاب مقتضیات قرون و اعصار سبب نسخ شرایع گردد زیرا زمانی آید که آن احکام موافق و مطابق احوال نباشد. ملاحظه نمائید که مقتضیات قرون اولی با مقتضیات قرون وسطی با مقتضیات قرون

اخیره چه قدر متفاوت است. ممکن است الآن که احکام قرون اولی در این قرون اخیره جاری گردد؟ واضح است که ممتنع و محال است. و همچنین بعد از قرون کثیره که بگذرد مقتضای قرون حالیه موافق قرون آتیه نباشد و لا بد از تغییر و تبدل است.

۷ در اروپا احکام متصلاً تغییر و تبدل کند. چه بسیار حکم که در سنین سابقه در قوانین و نظامات اروپا موجود بود و حال منسوخ گشته. این تغییر و تبدل بجهت تبدل و تغییر افکار و احوال و اطوار است و بدون این سعادت عالم بشریه مختل.

۸ مثلاً حکم تورات است که اگر سبت را کسی بشکند حکم قتل است بلکه ده حکم قتل در تورات است. حال در قرون حالیه ممکن است این احکام اجرا گردد؟ واضحست که ممتنع و مستحیل است لهذا تغییر و تبدل یافت و این تغییر و تبدل احکام دلیل کافی بر حکمت بالغه الهیه است.

۹ در این مسئله تعمق لازم است و سبب لائح و واضح طوبی للمتفکرین.

نان و خمر رمز از چیست

۱ سؤال. حضرت مسیح میفرماید "منم آن نانی که از آسمان نازل شد و هر کس از این نان تناول نماید ابداً نمیرد." مقصود از این بیان چه.

۲ جواب. مقصد از این نان مائده آسمانی کمالات الهی است یعنی هر کس از این مائده تناول نماید یعنی اکتساب فیض الهی کند و اقتباس انوار رحمانی کند و از کمالات من نصیب برد حیات ابدی یابد. مقصد از خون نیز روح حیانتست و آن کمالات الهی و جلوه ربانی و فیض صمدانیتست زیرا جمیع اجزاء بدن انسان بواسطه جریان خون ماده حیاتی را از خون اکتساب نماید.

۳ در انجیل یوحنا در فصل ششم آیه بیست و ششم میفرماید "بشما میگویم که مرا میطلبید نه بسبب معجزاتی که دیدید بلکه بسبب آن نان که خوردید و سیر شدید." این واضح است که نانی که حواریون خوردند و سیر شدند فیوضات آسمانی بود زیرا در آیه سی و سوم در فصل مذکور میفرماید "زیرا که نان خدا آنست که از آسمان نازل شده بجهان حیات بخشد." این معلوم است که جسد مسیح از آسمان نازل نشد از رحم مریم آمد و آنچه از آسمان الهی نازل گردید روح مسیح بود و چون یهود گمان کردند که مقصد حضرت جسد است لهذا اعتراض کردند چنانکه در آیه چهل و دوم از فصل مذکور میفرماید "و گفتند آیا این عیسی پسر یوسف نیست که ما پدر و مادر او را میشناسیم پس چگونه میگوید که از آسمان نازل شده ام."

۴ ملاحظه نمائید که چگونه واضح است که مقصود حضرت از نان آسمانی روح حضرتست و فیوضات و کمالات و تعلیمات او چنانکه در آیه شصت و سه از فصل مذکور بیان میفرماید "روح است که زنده میکند و اما از جسد فائدهئی نیست."

۵ پس واضح شد که روح مسیح نعمت آسمانی بود که از آسمان نازل و هر کس از این روح استفاضه نماید یعنی تعلیم آسمانی گیرد حیات ابدیه یابد. اینست که در آیه سی و پنجم میفرماید "عیسی بایشان گفت من نان حیات هستم کسی که اقبال بمن نماید هرگز گرسنه نشود و هر کسی بمن ایمان آورد هرگز تشنه نگردد."

۶ ملاحظه کنید که خوردن را باقبال و نوشیدن را بایمان توضیح میفرماید. پس واضح و محقق گردید که مانده آسمانی فیوضات رحمانیه و تجلیات روحیه و تعالیم سمائیه و معانی کلبیه حضرت مسیح است و خوردن عبارت از اقبال و نوشیدن کنایه از ایمانست زیرا حضرت را یک جسد عنصری بود و یک جسد آسمانی جسد عنصری مصلوب شد اما جسد آسمانی حی و باقی است و سبب حیات جاودانی جسد عنصری طبیعت بشری بود و جسد آسمانی طبیعت رحمانی. سبحان الله بعضی تصور چنان نمایند که نان قربان حقیقت حضرت مسیح است و لاهوت و روح القدس حلول در آن نموده و موجود است و حال آنکه چون قربان تناول شود بعد از دقیقه‌ئی چند فاسد محض گردد و تغییر کلی یابد پس چگونه چنین وهمی را تصور توان نمود. استغفر الله عن هذا الوهم العظیم.

۷ خلاصه مقال آنکه بظهور حضرت مسیح تعالیم مقدسه که فیض ابدیست منتشر شد و انوار هدایت ساطع گشت و روح حیات بحقائق انسانی مبذول گردید. هر کس هدایت یافت زنده شد و هر کس گمراه ماند بموت ابدی گرفتار گردید. و آن نان که از آسمان نازل شد جسد ملکوتی حضرت مسیح بود و عنصر روحانی او که حضرات حواریون از آن تناول نمودند و حیات ابدیه یافتند.

۸ حواریون از دست حضرت مسیح بسیار غذا خورده بودند چرا عشاء ربانی امتیاز یافت. پس معلوم شد که مراد از نان آسمانی این نان عنصری نه بلکه مقصد مانده الهیه جسد روحانی حضرت مسیح بود و آن فیوضات ربانیه و کمالات رحمانیه بود که حواریون نصیب یافتند و از آن سیر گشتند.

۹ و همچنین ملاحظه کنید که در وقتی که حضرت مسیح نان را برکت دادند و فرمودند این جسد من است^۱ و بحواریون عنایت نمودند حضرت مسیح در نزد حواریون مشخص و معین و مجسم و موجود بودند منقلب بنان و خمر نشدند. اگر منقلب بنان و خمر شده بودند باید دیگر در آنوقت در نزد حواریون حضرت مسیح مجسم مشخص معین نماند. پس معلوم شد که این نان و خمر رمزی بود و آن عبارت از آن بود که فیوضات و کمالات من بشماها داده شد و چون از این فیض مستفیض شدید حیات ابدیه یافتید و از مانده آسمانی بهره و نصیب بردید.

سؤال از معجزات و خوارق عادات

۱ سؤال. معجزاتی در حق حضرت مسیح روایت شده است. این روایات فی الحقیقه بحسب معنی لفظی تلقی گردد یا آنکه معانی دیگر دارد زیرا بنفون صحیحه ثابت است که ماهیت اشیا منقلب نگردد و جمیع کائنات در تحت قانون کلی و نظامی است که ابداً تخلف ننماید لهذا خارق قانون کلی ممکن نه.

۲ جواب. مظاهر مقدسه الهیه مصدر معجزاتند و مظهر آثار عجیبه. هر امر مشکلی و غیر ممکن از برای آنان ممکن و جائز است زیرا بقوتی خارق العاده از ایشان خارق العاده صدور یابد و بقدرتی ما وراء طبیعت تأثیر در عالم طبیعت نمایند. از کلبشان امور عجیبه صادر شده.

۳ ولی در کتب مقدسه اصطلاح مخصوصی موجود و در نزد آنان این معجزات و آثار عجیبه اهمیتی ندارد حتی ذکرش نخواهند زیرا اگر این معجزات را برهان اعظم خوانیم دلیل و حجت از برای حاضرین است نه غائبین.

۴ مثلاً اگر از برای شخص طالب خارج از حضرت موسی و حضرت مسیح آثار عجیبه روایت شود انکار کند و گوید از بتها نیز بتواتر یعنی بشهادت خلقی کثیر آثار عجیبه روایت شده است و در کتب ثبت گشته. برهنه از برهما یک کتاب آثار عجیبه نوشته. پس طالب بگوید از کجا بدانیم یهود و نصاری راست گویند و برهنه دروغ گوید. هر دو روایت است و هر دو خبر متواتر و هر دو مدون در کتاب. هر یک را احتمال وقوع و عدم وقوع توان داد و دیگران نیز چنان و اگر راست است هر دو راست اگر قبول شود هر دو را باید قبول نمود لهذا برهان نمی‌شود. پس معجزات اگر از برای حاضرین برهانست از برای غائبین برهان نیست.

۵ اما در یوم ظهور اهل بصیرت جمیع شئونات مظهر ظهور را معجزات یابند زیرا ممتاز از ما دون است همین که ممتاز از ما دون است معجزه محض است. ملاحظه نمائید که حضرت مسیح فرید و وحید من دون ظهیر و معین و بدون سپاه و لشکر در نهایت مظلومیت در مقابل جمیع من علی الارض علم الهی بلند نمود و مقاومت کرد و جمیع را عاقبت مغلوب نمود ولو بظاهر مصلوب گردید. حال این قضیه معجزه محض است ابدأ انکار نتوان نمود دیگر در حقیقت حضرت مسیح احتیاج برهان دیگر نه.

۶ و این معجزات ظاهره در نزد اهل حقیقت اهمّیت ندارد. مثلاً اگر کوری بینا شود عاقبت باز کور گردد یعنی بمیرد و از جمیع حواس و قوی محروم شود لهذا کور بینا کردن اهمّیتی ندارد زیرا این قوه باصره بالمآل مختل گردد و اگر جسم مرده زنده شود چه ثمر دارد زیرا باز بمیرد. اما اهمّیت در اعطای بصیرت و حیات ابدیست یعنی حیات روحانی الهی زیرا این حیات جسمانی بقائی نه و وجودش عین عدم است مثل اینکه حضرت مسیح در جواب یکی از تلامیذ میفرمایند که ”بگذار مرده را مرده‌ها دفن کنند زیرا مولود از جسد جسد است و مولود از روح روح است.“^{۷۲}

۷ ملاحظه کنید نفوسی که بظاهر بجسم زنده بودند آنان را مسیح اموات شمرده زیرا حیات حیات ابدی است و وجود وجود حقیقی. لهذا اگر در کتب مقدسه ذکر احیای اموات است مقصد اینست که بحیات ابدیه موفق شدند و یا آنکه کور بود بینا شد مقصد از این بینائی بصیرت حقیقیه است و یا آنکه کر بود شنوا شد مقصد آنکه گوش روحانی یافت و بسمع ملکوتی موفق گشت و این بنصّ انجیل ثابت شده که حضرت مسیح میفرماید که اینها مثل آنانند که اشعیا گفته اینها چشم دارند اما نبینند گوش دارند لکن نشنوند و من آنها را شفا دهم.^{۷۳}

۸ و مقصد این نیست که مظاهر ظهور عاجز از اجرای معجزاتند زیرا قادر هستند لکن نزدشان بصیرت باطنی و گوش روحانی و حیات ابدی مقبول و مهمّ است. پس در هر جائی از کتب مقدسه که مذکور است کور بود بینا شد مقصد اینست که کور باطن بود بصیرت روحانی فائز شد و یا جاهل بود عالم شد و یا غافل بود هشیار گشت و یا ناسوتی بود ملکوتی شد.

۹ چون این بصیرت و سمع و حیات و شفا ابدیست لهذا اهمّیت دارد والا حیات و قوای حیوانی را چه اهمّیت و قدر و حیثیتی مانند اوها در ایام معدوده منتهی گردد. مثلاً اگر چراغ خاموشی روشن شود باز خاموش گردد ولی چراغ آفتاب همیشه روشن است این اهمّیت دارد.

سؤال از قیام مسیح بعد از سه روز

۱ سؤال. مقصود از قیام مسیح بعد از سه روز چه بود.

- ۲ جواب. قیام مظاهر الهیه بجسد نیست. جمیع شئون و حالات و اعمال و تأسیس و تعلیم و تعبیر و تشبیه و ترتیب ایشان عبارت از امور روحانی و معنویست تعلق بجسمانیات ندارد.
- ۳ مثلاً مسئله مسیح از آسمان آمد این مطلب در مواقع متعدده از انجیل مصرح است که ابن انسان از آسمان آمد و ابن انسان در آسمان است و باسماں رود چنانکه در فصل ششم آیه سی و هشتم از انجیل یوحنا میفرماید "زیرا من از آسمان آمدم." و همچنین در آیه چهل و دوم میفرماید که "گفتند آیا این شخص یسوع ابن یوسف نیست که پدر و مادر او را میشناسیم چگونه میگوید من از آسمان آمدم." و همچنین در انجیل یوحنا در فصل سیم آیه سیزدهم میفرماید "و کسی باسماں نرفت مگر کسی که از آسمان آمد ابن انسان آنکه در آسمانست."
- ۴ ملاحظه کنید که میگوید ابن انسان در آسمانست و حال آنکه حضرت آنوقت در زمین بودند و همچنین ملاحظه کنید که صراحتاً میفرماید مسیح از آسمان آمده است و حال آنکه از رحم مریم آمد و جسم حضرت از مریم تولد یافت. پس واضح شد که مقصد از این عبارت که میفرماید ابن انسان از آسمان آمد امریست معنوی نه ظاهری روحانیست نه جسمانی. یعنی هرچند حضرت مسیح بظاهر از رحم مریم آمد ولی فی الحقیقه از آسمان مرکز شمس حقیقت عالم الهی ملکوت رحمانی آمد. و چون واضح شد که مسیح از آسمان روحانی ملکوت الهی آمد پس مقصد از غیوبت مسیح در زیر زمین سه روز نیز امری معنویست نه ظاهری و همچنین قیام مسیح از بطن ارض نیز امریست معنوی و کیفیتی است روحانی نه جسمانی و همچنین صعود مسیح باسماں آن نیز امریست روحانی نه جسمانی.
- ۵ و گذشته از این بیان این آسمان ظاهری فثاً ثابت و محقق گشته که فضای نامتناهی و فارغ و خالی و جولانگاه نجوم و کواکب نامتناهی است.
- ۶ لهذا بیان میکنیم که قیام مسیح عبارت از اینست که حضرات حواریین بعد از شهادت حضرت مسیح مضطرب و پریشان شدند. حقیقت مسیحیه که عبارت از تعالیم و فیوضات و کمالات و قوه روحانیّه مسیحیه است دو سه روز بعد از شهادت خفی و مستور شد جلوه و ظهوری نداشت بلکه حکم مفقود یافت زیرا مؤمنین عبارت از نفوسی متعدده بودند و آنان نیز مضطرب و پریشان امر حضرت روح الله مانند جسم بی جان شد و چون بعد از سه روز حضرات حواریون ثابت و راسخ گشتند و بر خدمت امر مسیح قیام نمودند و مصمم بر آن شدند که تعالیم الهی را ترویج کنند و وصایای مسیح را مجری دارند و قیام بر خدمت مسیح کردند حقیقت مسیح جلوه نمود و فیض مسیح آشکار گشت و شریعت مسیح جان یافت و تعالیم و وصایای مسیح ظاهر و آشکار گردید. یعنی امر مسیح مانند جسد بی جانی بود جان یافت و فیض روح القدس احاطه نمود.
- ۷ اینست معنی قیام مسیح و این قیام حقیقی بود و چون قسبها معنی انجیل را نفهمیدند و برمز پی نبردند لهذا گفتند که دین مخالف علم است و علم معارض دین زیرا از جمله این مسئله صعود حضرت مسیح با جسم عنصری باین سمای ظاهری مخالف فنون ریاضی بود ولکن چون حقیقت مسئله آشکار گردد و این رمز بیان شود بهیچوجه علم معارضه ننماید بلکه علم و عقل تصدیق نماید.

سؤال از حلول روح القدس

- ۱ سؤال. روح القدس که حلول کرد بر حواریین در انجیل مذکور. آیا این بچه نحو بوده است و چه معنی دارد.

- ۲ جواب. این حلول روح القدس نه مثل حلول هوا در جوف انسان است. این تعبیر و تشبیه است نه تصویر و تحقیق بلکه مقصد مثل حلول آفتاب در مرآت است یعنی تجلی او ظاهر شود.
- ۳ حواریون بعد از صعود مسیح مضطرب شدند آرا و افکارشان متشتت و مختلف شد بعد ثابت و متحد گشتند و در عید عنصره مجتمع شدند و منقطع شدند چشم از خود پوشیدند از راحت و مسرت این جهان گذشتند و جسم و روح را فدای جانان نمودند ترک خانمان گفتند و بیسر و سامان گشتند حتی هستی خویش را فراموش نمودند. پس تأیید الهی رسید و قوت روح القدس ظاهر گشت و روحانیت مسیح غلبه نمود و محبت الله زمام از دست برد. آنروز مؤید شدند و هر کس بجهت تبلیغ امر الله بطرفی توجه کرد و زبان بحجت و برهان گشود.
- ۴ پس حلول روح القدس عبارت از اینست که منجذب روح مسیحانی شدند و استقامت و ثبوت یافتند و بروح محبت الله حیات جدید حاصل نمودند و حضرت مسیح را زنده و معین و ظهیر دیدند. قطره بودند دریا شدند پشه بودند عقاب سما گشتند ضعیف بودند قوی شدند. مثل آنها مثل آئینه‌ها بود که در مقابل آفتاب آید البتّه پرتو و انوار در آن آشکار گردد.

مقصود از روح القدس چه چیز است

- ۱ سؤال. مقصود از روح القدس چه چیز است.
- ۲ جواب. مقصود از روح القدس فیض الهی است و اشعه ساطعه از مظهر ظهور زیرا شعاع آفتاب حقیقت مرکز مسیح بود و از این مرکز جلیل حقیقت مسیح فیض الهی بر سائر مریا که حقائق حواریون بود اشراق نمود.
- ۳ مقصود از حلول روح القدس بر حواریین اینست که آن فیض جلیل الهی تجلی و افاضه بر حقائق حواریین نمود و الا دخول و خروج و نزول و حلول از خواص اجسام است نه ارواح. یعنی حقائق محسوسه را دخول و حلول است نه لطائف معقوله را و حقائق معقوله مثل عقل و حب و علم و تصوّر و فکر آنانرا دخول و خروج و حلولی نیست بلکه عبارت از تعلّق است.
- ۴ مثلاً علم که عبارت از صورت حاصله عند العقل است آن امریست معقول و دخول و خروج در عقل امر موهوم بلکه تعلّق حصولی دارد مانند صور منطبعه در آئینه.
- ۵ پس چون ثابت و مبرهن است که حقائق معقوله را دخول و حلولی نیست البتّه روح القدس را صعود و نزول و دخول و خروج و مزج و حلول متمتع و محالست. نهایت اینست که روح القدس مانند آفتاب جلوه در مرآت نمود.
- ۶ و در بعضی مواضع از کتب مقدسه ذکر روح میشود و مقصد شخص است مثل آنکه در مخاطبات و مکالمات مصطلح است که فلان شخص روح مجسم است و یا حمیت و مروّت مشخصه. در این مقام نظر بزجاج نیست بلکه نظر بسراجست.
- ۷ چنانکه در انجیل یوحنا در ذکر موعود بعد حضرت مسیح در فصل شانزدهم آیه دوازدهم میفرماید ”و بسیار چیزهای دیگر نیز دارم بشما بگویم لکن الآن طاقت تحمّل آنها را ندارید ولکن چون او یعنی روح راستی آید شما را بجمیع راستی هدایت خواهد کرد زیرا که از نفس خود تکلم ننمایید بلکه بآنچه شنیده است سخن خواهد گفت.“

۸ حال بدقت ملاحظه نمائید که از این عبارت ”زیرا از نفس خود تکلم ننماید بلکه آنچه شنیده است سخن خواهد گفت“ معلوم میشود که این روح راستی انسانی مجسم است که نفس دارد و گوش دارد که استماع مینماید و لسان دارد که نطق میکند و همچنین بحضرت مسیح روح الله اطلاق میشود مثل اینکه سراج گوئی و مراد سراج با زجاجست.

۲۶

سؤال از مجئ ثانی مسیح و یوم دینونت

۱ جواب. در کتب مقدسه مذکور است که مسیح دوباره آید و بعلاماتی مشروط است هر وقتی که آید بآن علامات آید. از جمله علامات اینکه آفتاب تاریک گردد و ماه نور ندهد و ستارگان آسمان بر زمین فروریزند در آنوقت جمیع طوائف زمین ناله و حنین کنند آنگاه علامت پسر انسان در آسمان پدید گردد و ببینند که ابن انسان بر ابر سوار با قوت و جلال عظیم میآید.^{۷۴} تفسیر این آیات را جمال مبارک در رساله ایقان مشروحاً فرموده اند احتیاج بتکرار نیست. بآن مراجعت کنید معانی آن کلمات را ادراک خواهید نمود.^{۷۵}

۲ و حال من نیز در این خصوص چند کلمه‌ئی صحبت میدارم و آن اینکه مسیح در آمدن اول نیز از آسمان آمد چنانچه مصرح در انجیل است. حتی خود حضرت میفرماید ابن انسان از آسمان آمد و ابن انسان در آسمانست و باسما صعد نماید جز آن کسی که از آسمان آمد.^{۷۶} پس این مسلم در نزد عموم است که مسیح از آسمان آمد و حال آنکه بحسب ظاهر از رحم مریم آمد.

۳ همچنانکه در دفعه اولی فی الحقیقه از آسمان آمد ولو بحسب ظاهر از ارحام آمد بهمچنین در مجئ ثانی نیز بحقیقت از آسمان آید ولو بظاهر از ارحام آید و شروطی که در انجیل بجهت مجئ ثانی مسیح مذکور همان شروط در مجئ اول مصرح چنانکه از پیش گذشت.

۴ در کتاب اشعیا خبر میدهد که مسیح شرق و غرب را فتح خواهد نمود و جمیع ملل عالم در ظل مسیح خواهند آمد و سلطنت مسیح تشکیل خواهد گردید و از مکان غیر معلوم خواهد آمد و خطاکاران دینونت خواهند یافت و عدالت چنان مجری خواهد گشت که گرگ و بره و پلنگ و بزغاله و مار و طفل شیرخواره در یک چشمه و یک چمن و یک آشیانه اجتماع خواهند نمود. مجئ اول نیز مشروط باین شروط بود و حال آنکه بحسب ظاهر هیچیک از این شروط وقوع نیافت لهذا یهود اعتراض بر مسیح کردند و استغفر الله مسیح را مسیح^{۷۷} خواندند و هادم بنیان الهی شمردند و مخرب سبت و شریعت دانستند و فتوی بر قتلش دادند و حال آنکه شروط کلاً و طراً معانی داشت ولی یهود پی بمعانی آن نبردند لهذا محتجب گشتند.

۵ و همچنین مجئ ثانی مسیح بر این منوال است. علائم و شروطی که بیان شده جمیع معانی دارد نه بحسب ظاهر و اگر بحسب ظاهر باشد از جمله میفرماید جمیع نجوم بر روی زمین سقوط نمایند. نجوم بیبایان و بیشمار است و فنا در نزد ریاضیون حالیه ثابت و محقق گشته که جرم شمس تخمیناً قریب یک میلیون و نیم اعظم از ارض است و هر یک از این نجوم ثوابت هزار مرتبه اعظم از شمس. اگر این نجوم سقوط بر روی زمین نماید چگونه در زمین محلل یابد. مانند اینست که هزار میلیون جبال مثل جبل حملایا بر روی دانه خردلی افتد. این قضیه عقلاً فناً بلکه بالبداهه از ممتنعات است نه ممکنات. و از این عجیب‌تر آنکه مسیح میفرماید من شاید بیایم و شما هنوز در خوابید زیرا آمدن ابن انسان مثل آمدن دزد است^{۷۸} شاید دزد در خانه است و صاحب خانه خبر ندارد.

۶ پس واضح و مبرهن گشت که این علامات معنی دارد مقصود بظاهر نیست و معانیش در کتاب ایقان مفصل بیان شده است بآن مراجعت نمائید.

سؤال از ثالث

- ۱ سؤال. مقصود از ثالث و اقانیم ثلاثه چه چیز است.
- ۲ جواب. حقیقت الوهیت که منزّه و مقدّس از ادراک کائناتست و ابدأً بتصوّر اهل عقول و ادراک نیاید و مبرّا از جمیع تصوّرات آن حقیقت ربّانیّه تقسیم قبول نماید زیرا تقسیم و تعدّد از خصائص خلق است که ممکن الوجود است نه از عوارض طارئه بر واجب الوجود.
- ۳ حقیقت الهیّه مقدّس از توحید است تا چه رسد بتعدّد و آن حقیقت ربوبیت را تنزّل در مقامات و مراتب عین نقص و منفی کمال و ممتنع و محال همواره در علوّ تقدیس و تنزیه بوده و هست. آنچه ذکر میشود از ظهور و اشراق الهی مقصد تجلّی الهی است نه تنزّل در مراتب وجود.
- ۴ حقّ کمال محض است و خلق نقصان صرف. حقّ را تنزّل در مراتب وجود اعظم نقایص است ولی ظهور و طلوع و شروقه مانند تجلّی آفتابست در آئینه لطیف صافی شفاف.
- ۵ جمیع کائنات آیات باهرات حقّ هستند مانند کائنات ارضیه که شعاع آفتاب بر کلّ تاییده ولی بر دشت و کوهسار و اشجار و اثمار همین پرتوی افتاده که نمودار گشته و پرورش یافته و بنتیجه وجود خویش رسیده اما انسان کامل بمنزله مرآت صافیه است آفتاب حقیقت بجمیع صفات و کمالات در آن ظاهر و آشکار گردیده. لهذا حقیقت مسیحیه یک آئینه صاف شفافی بوده که در نهایت لطافت و پاکی بود لهذا شمس حقیقت ذات الوهیت در آن آئینه تجلّی فرمود و نورانیت و حرارتش در آن نمودار گشت. اما شمس از علوّ تقدیس و سماء تنزیه تنزّل نمود و در آئینه منزل و مأوی نکرد بلکه بر علوّ و سموّ باقی و برقرار است ولی در آئینه بجمال و کمال جلوه نمود و آشکار گشت.
- ۶ حال اگر گوئیم که آفتاب در دو آئینه یکی مسیح و دیگری روح القدس مشاهده نمودیم یعنی سه آفتاب مشاهده کردیم یکی در آسمان و دو دیگر در زمین صادقیم و اگر بگوئیم یک آفتابست فردانیت محض است شریک و مثیلی ندارد باز هم صادقیم.
- ۷ خلاصه کلام اینست که حقیقت مسیحیه مرآت صافیه بود و شمس حقیقت یعنی ذات احدیت بکمالات و صفات نامتناهی در آن آئینه ظاهر و باهر. نه اینکه آفتاب که ذات ربّانیت تجزّی و تعدّد یافته بلکه آفتاب آفتاب واحد است ولی در مرآت ظاهر اینست که مسیح میفرماید الاب فی الابن یعنی آن آفتاب در این آئینه ظاهر و آشکار است.
- ۸ روح القدس نفس فیض الهی است که در حقیقت مسیح ظاهر و آشکار گردید. بنوّت مقام قلب مسیح است و روح القدس مقام روح مسیح. پس ثابت و محقق گردید که ذات الوهیت وحدت محض است و شبیه و مثل و نظیر ندارد.
- ۹ و مقصود از اقانیم ثلاثه اینست والاّ اساس دین الله بر مسئلهئی غیر معقوله است که ابدأً عقول تصوّر آن نتواند و آنچه را عقول تصوّر نتواند چگونه مکلف باعتقاد آن گردد. در عقل ننگجد تا صورتی از صور معقوله شود بلکه وهم محض باشد.
- ۱۰ حال از این بیان واضح که مقصود از اقانیم ثلاثه چه چیز است و وحدانیت الهیّه نیز ثابت گردید.

تفسیر آیه پنجم از فصل هفدهم انجیل یوحنا

- ۱ سؤال از آیه انجیل یوحنا "و الآن تو ای پدر مرا نزد خود جلال ده بهمان جلالی که قبل از آفرینش جهان نزد تو داشتم."^{۶۹}
- ۲ جواب. قدم بر دو قسم است. قدم ذاتیست که مسبوق بعلت نباشد بلکه وجودش بذاته باشد مثل آفتاب که روشنایش بذاته است و در روشنایی محتاج بفیض کوکب دیگر نه این را روشنایی ذاتی گویند. اما روشنایی ماه مقتبس از آفتابست زیرا ماه در روشنایی محتاج بآفتابست. پس آفتاب در روشنایی علت شد و ماه در روشنایی معلول آن قدیم و سابق و متقدم و این مسبوق و متأخر.
- ۳ نوع ثانی قدم قدم زمانیست و آن لا اول له است و حضرت کلمه الله مقدس از زمانست. زمان گذشته و حال و آینده کلّ بالتسببه بحقّ یکسانست. دیروز و امروز و فردا در آفتاب نیست.
- ۴ و همچنین تقدم از جهت شرفست یعنی اشرف مقدم بر شریفست. پس حقیقت مسیحیه که کلمه الله است البته من حیث الذات و الصفات و الشرف مقدم بر کائنات است. و کلمه الله پیش از ظهور در هیكل بشری در نهایت عزت و تقدیس بود و در کمال جلال و جمال در اوج عظمت خویش برقرار و چون کلمه الله از اوج جلال بحکمت حقّ متعال در عالم جسد اشراق نمود بواسطه جسد تعدی بر کلمه الله شد چنانچه در دست یهود افتاد و اسیر هر ظلم و جهول گردید و عاقبت مصلوب شد. اینست که خطاب بحقّ می نماید که مرا از قید عالم جسد آزاد فرما و از این قفس برهان تا باوج عظمت و جلال صعود نمایم و آن عزت و تقدیس سابق پیش از عالم جسد یابم و در جهان باقی شادمانی کنم و بوطن اصلی عالم لا مکان ملکوت پنهان صعود نمایم.
- ۵ چنانکه ملاحظه کردید که حتی در عالم ملک یعنی انفس و آفاق بلکه نقطه تراب عظمت و جلال حضرت مسیح بعد از صعود ظاهر شد. زمانی که در عالم جسد بود در تحت تحقیر و توهین اضعف اقوام عالم یعنی یهود بود و بر تارک مبارکش تاج خار سزاوار داشتند اما بعد از صعود تاجهای مرصع جمیع ملوک خاضع و خاشع آن تاج خار گردید.
- ۶ بین که کلمه الله در آفاق نیز چه جلالی یافت.

تفسیر آیه بیست و دوم از فصل پانزدهم از رساله اول بولس به کورنتیان

- ۱ سؤال. در اصحاح پانزدهم آیه بیست و دوم از رساله بولس بکورنتوس مرقوم که "همچنانکه در آدم کلّ مرده شوند در مسیح کلّ زنده گردند." مقصد از این عبارت چه.
- ۲ جواب. بدان که در انسان دو طبیعت است طبیعت جسمانی و طبیعت روحانی. طبیعت جسمانی موروث از آدم است و طبیعت روحانی موروث از حقیقت کلمه الله و آن روحانیت حضرت مسیح است. طبیعت جسمانی از آدم تولد یافته اما طبیعت روحانی از فیض روح القدس متولد شده طبیعت جسمانی مصدر هر نقص است و طبیعت روحانی مصدر هر کمال.
- ۳ حضرت مسیح خود را فدا کرد تا خلق از نقایص طبیعت جسمانی خلاص شوند و بفضائل طبیعت روحانی متصف گردند. این طبیعت روحانی که از فیض حقیقت رحمانیه تحقق یافته جامع جمیع کمالات است و بنفحه روح القدس پیدا

شده. این طبیعت کمالات الهیه است انوار است روحانیات است هدایت است علویّت است بلندی همّت است عدالت است محبّت است موهبت است مهربانی بجمیع خلق است خیرات است حیات اندر حیات است. این طبیعت روحانیّه تجلی از اشراقات شمس حقیقت است.

۴ مسیح مرکز روح القدس است و متولد از روح القدس است و بروح القدس مبعوث شده است و سلاله روح القدس است یعنی حقیقت مسیحیه از سلاله آدم نیست بلکه زاده روح القدس است. پس مقصد از آیه بیست و دوم اصحاب پانزدهم رساله بولس باهل کورنتیان که میگوید ”و چنانکه در آدم همه میمیزند در مسیح نیز همه زنده خواهند گشت“ اینست که بحسب اصطلاح آدم ابو البشر است یعنی آدم سبب حیات جسمانی نوع انسانی است ابوت جسمانی دارد و نفس حیّ است ولی محیی نیست و حضرت مسیح سبب حیات روحانی بشر است و من حیث الروح ابوت روحانی دارد. آدم نفس حیّ است مسیح روح محیی است.

۵ این عالم جسمانی انسان را قوای شهوانیست و از لوازم قوای شهوانی گناه است چونکه قوای شهوانی در تحت قانون عدل و حقایق نیست. جسم انسان اسیر طبیعت است هر چه طبیعت حکم کند بمقتضای او حرکت نماید. پس ثابت شد که خطا در عالم جسمانی موجود مثل غضب حسد جدال حرص طمع جهل غرض فساد تکبر ظلم. جمیع این صفات بهیمیّه در خلقت انسانی موجود است. انسانی که تربیت روحانی ندیده حیوانست مثل اهالی افریقا حرکات و سکانات و اخلاق آنان شهوانی محض است و بمقتضای طبیعت حرکت نمایند بدرجهئی که همدیگر را بدرند و بخورند. پس معلوم شد که عالم جسمانی انسان عالم گناه است. انسان در عالم جسمانی امتیاز از حیوان ندارد.

۶ هر گناهی از مقتضای طبیعت است و این مقتضای طبیعت که از خصائص جسمانیست بالنسبه بحیوان گناه نیست ولی بالنسبه بانسان گناه است. حیوان مصدر نقایص است مثل غضب شهوت حسد حرص تعدی تعظم یعنی جمیع اخلاق مذمومه در طبیعت حیوان است اما این نسبت بحیوان گناه نیست اما بالنسبه بانسان گناه است.

۷ و حضرت آدم سبب حیات جسمانی انسانست اما حقیقت مسیح یعنی کلمه الله سبب حیات روحانی است روح محیی است یعنی جمیع نقایص که از مقتضای حیات جسمانی انسانست بتعلیم و تربیت آن روح مجرد بکمالات انسانی مبدل گردد. پس حضرت مسیح روح محیی بود و سبب حیات روحانی کلّ.

۸ حضرت آدم سبب حیات جسمانی بود و چون عالم جسمانی انسان عالم نقایص است و نقایص عین ممات است لهذا بولس نقایص جسمانی را بموت تعبیر نمود.

۹ اما جمهور مسیحین بر آنند که حضرت آدم چون از شجره ممنوعه تناول نمود خطا و عصیان کرد و نکبت و شامت این عصیان مسلسل در سلاله آدم موروث و برقرار شد پس حضرت آدم سبب موت خلق گردید. این بیان غیر معقول و بدیهیّ البطلان است زیرا معنی این بیان اینست که جمیع خلق حتی انبیا و رسل بدون قصور و گناه محض آنکه سلاله آدم بودند بدون سبب مقصّر و گناه کار گشتند و تا یوم قربانی مسیح در جحیم بعذاب الیم گرفتار بودند و این از عدالت الهیه بعید است. اگر آدم گنهکار بود حضرت ابراهیم را چه گناه اسحق و یوسف را چه قصور موسی را چه خطا.

۱۰ اما حضرت مسیح که کلمه الله بود خویش را فدا کرد این دو معنی دارد معنی ظاهری و معنی حقیقی. معنی ظاهری اینست که چون حضرت مسیح را مقصد این بود که بامری قیام نماید که تربیت عالم انسانی و احیای بنی آدم و نورانیّت عموم خلق بود و از قیام بچنین امری عظیم که مخالف جمیع اهل عالم و مقاومت جمیع ملل و دول است البته خون در هدر است و البته مقتول و مصلوب گردد لهذا حضرت مسیح در وقتی که اظهار امر فرمودند جان را فدا کردند و صلیب را سریر دانستند و

زخم را مرهم و زهر را شهد و شکر شمردند و بتعلیم و تربیت ناس قیام فرمودند. یعنی خود را فدا کردند تا روح حیات بخشند و بجسد فانی شدند تا دیگرانرا بروح زنده نمایند.

۱۱ اما معنی ثانی فدا اینست که حضرت مسیح مانند حبه بود این حبه صورت خویش را فدا نمود تا شجره نشو و نما نماید. هرچند صورت حبه متلاشی شد ولی حقیقت حبه در کمال عظمت و لطافت بهیئت شجره ظاهر گشت.

۱۲ مقام مسیح کمال محض بود. آن کمالات الهیه مانند آفتاب اشراق بر جمیع نفوس مؤمنه نمود و فیوضات انوار در حقائق نفوس ساطع و لامع گردید. اینست که میفرماید من نان نازل از آسمان هستم و هر کس از این نان تناول نماید نمیرد^{۸۰} یعنی هر کس از این غذای الهی نصیب برد بحیات ابدیه رسد. اینست که هر کس از این فیض نصیب بُرد و از این کمالات اقتباس کرد حیات ابدیه یافت و از فیض قدیم استفاضه نمود از ظلمات ضلالت رهائی یافت و بنور هدایت روشن گشت.

۱۳ صورت این حبه فدای شجره شد ولی کمالات حبه بسبب این فدا ظاهر و آشکار گردید زیرا شجره و اغصان و اوراق و ازهار در حبه مستور و پنهان بود و چون صورت حبه فدا گشت کمالات او در کمال ظهور بصورت برگ و شکوفه و ثمر آشکار گردید.

۳۰

سؤال از مسئله حضرت آدم و اکل شجره

۱ سؤال. حقیقت مسئله حضرت آدم و اکل شجره چگونه است.

۲ جواب. در تورات مذکور که خداوند آدم را در جنت عدن نهاد تا عامل و حافظ باشد و فرمود که از جمیع درختان جنت تناول نما مگر شجره خیر و شر را و اگر تناول نمائی مبتلای بموت گردی^{۸۱} تا آنکه میفرماید که خداوند آدم را بخواب انداخت پس استخوانی از اضلاع او گرفت و او را زنی آفرید تا با او مؤانست نماید تا آنکه میفرماید مار زن را دلالت بر اکل شجره کرد و گفت که خداوند شما را از تناول این شجره بجهت این منع نمود تا چشمانتان گشوده نگردد و خیر و شر را ندانید.^{۸۲} پس حوا از شجره تناول نمود و بآدم داد او نیز موافقت کرد دیده‌هاشان بینا شد و خود را برهنه یافتند و از برگ درخت ستر عورت نمودند. پس بعتاب الهی معاتب گشتند خدا بآدم گفت آیا از شجره ممنوعه تناول نمودی آدم در جواب گفت که حوا مرا دلالت کرد. پس خداوند عتاب بحوا نمود حوا گفت که مار مرا دلالت کرد. پس حیه ملعون شد و دشمنی بین مار و بین حوا و سلالة آنان حاصل گردید و خداوند فرمود که انسان نظیر ما شد و بخیر و شر آگاه گشت شاید از شجره حیات تناول نماید و الی الابد باقی ماند و شجره حیات را خدا محافظه نمود.^{۸۳}

۳ این حکایت را اگر بمعنی ظاهر عبارات مصطلح بین عوام گیریم در نهایت غرابت است و عقل در قبول و تصدیق و تصور آن معذور زیرا چنین ترتیب و تفصیل و خطاب و عتاب از شخص هوشمندی مستبعد است تا چه رسد بحضرت الوهیت الوهیتی که این کون نامتناهی را در اکمل صورت ترتیب داده و این کائنات نامتناهی را در نهایت نظم و اتقان و کمال آراسته.

۴ قدری تفکر لازم. اگر ظواهر این حکایترا بشخص عاقلی نسبت دهند البتّه عموم عقلا انکار کنند که این ترتیب و وضع یقیناً از شخص عاقل صدور نیابد. لهذا این حکایت آدم و حوا و تناول شجره و خروج از جنت جمعاً رموز است و از اسرار الهیه و معانی کلّیه و تاویل بدیعه دارد و جز محرمان راز و مقرّبین درگاه حضرت بی‌نیاز واقف آن اسرار نه.

۵ لهذا این آیات تورات معانی متعدده دارد. یک معنی از معانی آن را بیان کنیم و گوئیم مقصد از آدم روح آدم است و از حوّا نفس آدم زیرا در بعضی مواضع از کتب الهیه که ذکر اناث میشود مقصد نفس انسانیت و مقصد از شجره خیر و شرّ عالم ناسوتیست زیرا جهان روحانی الهی خیر محض است و نورانیّت صرفه اّمّا در عالم ناسوتی نور و ظلمت و خیر و شرّ حقائق متضاده موجود.

۶ و مقصد از مار تعلقّ بعالم ناسوتیست. آن تعلقّ روح بعالم ناسوتی سبب شد که نفس و روح آدم را از عالم اطلاق بعالم تقیید دلالت کرد و از ملکوت توحید بعالم ناسوت متوجه نمود و چون روح و نفس آدم بعالم ناسوت قدم نهاد از جتّ اطلاق خارج گشت در عالم تقیید افتاد. بعد از آنکه در علوّ تقدیس بود و خیر محض بعالم خیر و شرّ قدم نهاد.

۷ و مقصود از شجره حیات اعلی رتبه عالم وجود مقام کلمه الله است و ظهور کلیّ لهذا آن مقام محفوظ مانده تا در ظهور اشرف مظهر کلیّ آن مقام ظاهر و لائح گشت زیرا مقام آدم من حیث ظهور و بروز بکمالات الهیه مقام نطفه بود و مقام حضرت مسیح رتبه بلوغ و رشد و طلوع نیر اعظم رتبه کمال ذاتی و کمال صفاتی بود. اینست که در جتّ اعلی شجره حیات عبارت از مرکز تقدیس محض و تنزیه صرف یعنی مظهر کلیّ الهی است. و از دور آدمی تا زمان حضرت مسیح چندان ذکری از حیات ابدیه و کمالات کلیّه ملکوتیه نبود. این شجره حیات مقام حقیقت مسیح بود که در ظهور مسیحی غرس گشته و بانمار ابدیه مزین شد.

۸ حال ملاحظه نمائید که چه قدر این معنی مطابق حقیقت است زیرا روح و نفس آدمی چون تعلقّ بعالم ناسوتی یافتند از عالم اطلاق بعالم تقیید آمدند تناسل بوجه مثلی تسلسل یافت و این تعلقّ روح و نفس بعالم ناسوتی که گناه است در سلاله آدم موروث گردید. و آن تعلقّ ماری بود که الی الابد در میان ارواح سلاله آدم و آن ضدّیت مستمرّ و برقرار است زیرا تعلقّ ناسوتی سبب تقیید ارواح گردیده و این تقیید عین گناه است که از آدم سریان در سلاله نموده چه که این تعلقّ سبب گردیده که نفوس بسبب آن از آن روحانیّت اصلیّه و مقامات عالیّه بازماندند.

۹ و چون نفعات قدس حضرت مسیح و انوار تقدیس نیر اعظم منتشر گردید حقائق بشریه یعنی نفوسی که توجه بکلمه الله نمودند و استفاضه از فیوضات کردند از آن تعلقّ و گناه نجات یافتند و بحیات ابدیه فائز گشتند و از قیود تقیید خلاص شدند بعالم اطلاق پی بردند و از رذائل عالم ناسوت بری گردیدند و از فضائل عالم ملکوت مستفیض شدند. اینست معنی بیانی که میفرماید من خون خویشرا بجهت حیات عالم انفاق نمودم^۸ یعنی جمیع بلایا و محن و رزایا حتی شهادت کبری را بجهت حصول این مقصد و عفو گناه یعنی قطع تعلقّ ارواح از عالم ناسوت و انجذاب بعالم لاهوت اختیار کردم تا نفوسی مبعوث شوند که جوهر هدی شوند و مظاهر کمالات ملکوت اعلی.

۱۰ ملاحظه نمائید که اگر بحسب تصوّر اهل کتاب مقصد این معنی ظاهر ظاهر باشد ظلم محض است و جبر صرف. اگر آدم در تقرّب بشجره ممنوعه گناهی نمود خلیل جلیل را چه ذنبی و موسای کلیم را چه خطائی نوح نبی را چه عصبانی یوسف صدیق را چه طغیانی انبیای الهی را چه فتوری و یحیای حضور را چه قصوری. آیا آن عدالت الهی قبول نماید که این مظاهر نورانیّه بجهت گناه آدم در جحیم الیم مبتلا گردند تا آنکه حضرت مسیح آید و قربان گردد و آنان از عذاب سعیر نجات یابند. چنین تصوّر از هر قواعد و قوانینی خارج است و ابداً نفس هوشمندی قبول ننماید.

۱۱ بلکه مقصد چنانست که ذکر شد. آدم روح آدمی است و حوّا نفس آدم و شجره عالم ناسوت و مار تعلقّ بعالم ناسوتی. این تعلقّ که گناه است سریان در سلاله آدمی نمود و حضرت مسیح نفوسی را از این تعلقّ بنفعات قدس نجات داد و از این گناه خلاص کرد.

۱۲ و این گناه در حضرت آدم بالنسبه بمراتب است. هرچند از این تعلق نتایج کلیه حاصل ولی تعلق عالم ناسوتی بالنسبه بتعلق عالم روحانی لاهوتی گناه شمرده گردد و حسنات الابرار سیئات المقرین ثابت شود مانند قوای جسمانی که بالنسبه بقوای روحانی قاصر است بلکه این قوت بالنسبه بان قوت ضعف محض شمرده گردد. و همچنین حیات جسمانی بالنسبه بوجود ملکوتی و حیات ابدی ممات شمرده شود چنانکه حضرت مسیح حیات جسمانی را ممات نامیده و فرمود ”مردگانرا بگذار تا مردگان دفن نمایند“^{۸۵} و حال آنکه آن نفوس حیات جسمانی داشتند ولی در نظر مسیح آن حیات ممات بود.

۱۳ این یک معنی از معانی حکایت حضرت آدم در تورات است. دیگر شما تفکر نمائید تا بمعانی دیگر پی برید والسلام.

۳۱

سؤال از لعن بروج القدس

- ۱ سؤال. ”و من قال كلمة على ابن الانسان يغفر له و اما من قال على روح القدس فلن يغفر له لا في هذا العالم و لا في الآتی.“^{۸۶}
- ۲ جواب. حقائق مقدسه مظاهر الهيّه را دو مقام معنویست یکی مظهریت است که بمنزله کره شمس است و یکی جلوه و ظهور است که بمتابئه نور و کمالات الهيّه است و روح القدس است زیرا روح القدس فیوضات الهيّه و کمالات ربّانيّه است و این کمالات الهيّه بمنزله شعاع و حرارت آفتابست. و شمس باشعه ساطعه شمس است و اگر اشعه ساطعه نبود شمس نبود. اگر ظهور و تجلی کمالات الهيّه در مسیح نبود یسوع مسیح نبود. از این جهت مظهر است که کمالات الهيّه در او تجلی فرموده. انبیای الهيّه مظاهرنند و کمالات ربّانيّه ظاهر یعنی روح القدس.
- ۳ اگر نفسی از مظهر دوری جوید شاید متنبّه شود زیرا نشناخته و نداند که آن مظهر ظهور کمالات الهيّه است اما اگر از نفس کمالات الهيّه که روح القدس است بیزار باشد دلیل بر این است که خفاش است و از آفتاب بیزار.
- ۴ این بیزاری از انوار چاره ندارد و این عفو نمی شود یعنی ممکن نیست که بخدا نزدیک شود. این سراج سراج است بسبب این نور اگر نور نبود سراج نبود. حال اگر نفسی از انوار سراج بیزار شود کور است و نور را نتواند ادراک کند و کوری سبب محرومی ابدی.
- ۵ و این معلوم است که نفوس استفاضه از فیض روح القدس کنند که در مظاهر الهيّه ظاهر است نه از شخصیت مظهر. پس اگر نفسی از فیوضات روح القدس استفاضه نماید از فیض الهی محروم ماند و نفس محرومیت عدم مغفرت است.
- ۶ اینست که بسیار نفوس بودند که بمظاهر ظهور عداوت داشتند و نمیدانستند که مظهر ظهور است بعد که دانستند دوست شدند. پس عداوت بمظهر ظهور سبب محرومیت ابدیه نشد زیرا دشمن شمعدان بود و نمیدانست که مظهر سراج نورانی الهی است. دشمن نور نبود و چون ملتفت شد که این شمعدان مظهر انوار است دوست حقیقی گشت.
- ۷ مقصود اینست که دوری از شمعدان سبب محرومیت ابدی نیست شاید متنبّه و متذکر گردد ولی دشمنی نور سبب محرومیت ابدیه است و چاره ندارد.

۳۲

”المدعوون کثیرون و المختارون قلیلون“

۱ سؤال. حضرت مسیح در انجیل میفرماید "المدعوون كثيرون و المختارون قليلون"^{۸۷} و در قرآن میفرماید "يختص برحمته من يشاء"^{۸۸} این را چه حکمت است.

۲ جواب. بدان که نظم و کمال در جامعیت عالم وجود چنین اقتضا نماید که وجود منحلّ بصور غیر متناهی گردد لهذا موجودات در یک رتبه و یک مقام و یک نحو و یک جنس و یک نوع تحقق نمایند. لا بدّ از تفاوت مراتب و تمایز صنوف و تعدّد اجناس و انواع است. یعنی ناچار از رتبه جماد و رتبه نبات و رتبه حیوان و رتبه انسان است چه که عالم وجود بانسان تنها ترتیب و تزیین و تنظیم و تکمیل نیابد و بهمچنین بحیوان محض یا نبات محض این عالم منظر بدیع و ترتیب قویم و تزیین لطیف حاصل ننماید. لا بدّ از تفاوت مراتب و مقامات و اجناس و انواع است تا وجود در نهایت کمال جلوه فرماید.

۳ مثلاً این شجر اگر بتمامه ثمر گردد کمال نباتی حاصل نشود بلکه برگ و شکوفه و بار جمیع لازم تا نبات در نهایت زینت و کمال جلوه نماید.

۴ بهمچنین در هیكل انسان ملاحظه نمائید که لا بدّ از تفاوت اعضا و اجزا و ارکان است. جمال و کمال وجود انسانی مقتضی وجود سمع و بصر و مغز حتّی ناخن و شعر است. اگر سراپا مغز و یا چشم و یا گوش گردد عین نقص است. مثلاً عدم زلف و مژگان و عدم ناخن و دندان عین نقص است ولو بالنسبه بچشم بی احساس و حکم جماد و نبات دارند ولکن فقدان آن در وجود انسان بی نهایت مکروه و مذموم است.

۵ ما دام مراتب موجودات مختلف است و متفاوت بعضها فوق بعض. پس انتخاب بعضی از اشیا برتبه اعلی مثل انسان و ترک بعضی در رتبه اوسط مثل نبات و وضع بعضی در رتبه ادنی مثل جماد چون بمشیت و اراده پروردگار است پس تخصیص انسان برتبه اعلی از فضل پروردگار است. و تفاوت بین نوع انسان از حیثیت ترقیات روحانیّه و کمالات ملکوتیه نیز بانتخاب حضرت رحمان است زیرا ایمان که حیات ابدیه است از آثار فضل است نه نتایج عدل. شعله نار محبت بقوت انجذاب است نه بسعی و کوشش در جهان خاک و آب بلکه بسعی و اجتهاد اطلاع و علم و کمالات سائره حاصل گردد. پس باید انوار جمال الهی روح را بقوه جاذبه در وجد و حرکت آرد لهذا میفرماید "المدعوون كثيرون و المختارون قليلون"^{۸۹}

۶ اما کائنات جسمانیّه در مراتب و مقامات خود مذموم و محکوم و مسئول نیستند. مثلاً جماد در رتبه جمادی و حیوان در رتبه حیوانی و نبات در رتبه نباتی مقبولند ولی در آن رتبه خود اگر ناقص مانند مذموم گردند بلکه آن رتبه عین کمال است.

۷ ولکن تفاوت بین نوع انسان بر دو قسم است یک قسم تفاوت من حیث المراتب است این تفاوت مذموم نیست و قسم دیگر تفاوت از حیثیت ایمان و ایقان است و عدم آن و آن مذموم زیرا آن نفس بهوی و هوس خویش مبتلا گردید تا آنکه از چنین موهبت محروم شد و از قوه جاذبه محبت الله مأیوس گشت. هرچند آن انسان در رتبه خود ممدوح و مقبول است ولی چون از کمالات آن رتبه محروم لهذا معدن نقص گشته و باین جهت مسئول.

سؤال از رجعت

۱ سؤال. بیانی از مسئله رجعت بنمائید.

۲. جواب. جمال مبارک در ایقان بیان این مطلب را مفصل و مشروح مرقوم فرموده‌اند^{۹۰} بخوانید حقیقت این مسئله واضح و مشهود گردد. چون حال سؤال نمودید مختصر بیانی نیز میشود.
۳. عنوان این مسئله را از انجیل نمائیم. در انجیل مصرح که چون یحیی ابن زکریا ظاهر شد و مردم را بملکوت الله بشارت میداد از او پرسیدند که تو کیستی آیا مسیح موعودی فرمود من مسیح نیستم. پس سؤال کردند آیا تو ایلیائی گفت نیستیم.^{۹۱} از این بیان ثابت و محقق شد که حضرت یحیی ابن زکریا ایلیای معهود نیستند.
۴. ولی در یوم تجلی در جبل طابور حضرت مسیح تصریح فرمودند که یحیی ابن زکریا ایلیای موعود بود. در فصل نهم آیه یازدهم از انجیل مرقس میفرماید "پس از او استفسار کردند و گفتند چرا کاتبان میگویند که الیاس باید اول بیاید. او در جواب ایشان گفت که الیاس البتّه اول میآید و همه چیز را اصلاح مینماید و چگونه در باره پسر انسان مکتوبست که میباید زحمت بسیار کشد و حقیر شمرده شود لکن بشما میگویم که الیاس هم آمد و با وی آنچه را خواستند کردند." و در انجیل متی فصل هفدهم آیه سیزدهم میفرماید "آنگاه شاگردان دریافتند که در باب یحیای تعمیددهنده ایشان سخن میگفت."
۵. حال از یوحنا موعود پرسیدند که آیا تو ایلیا هستی گفت نیستم و حال آنکه در انجیل میفرماید یوحنا موعودان نفس ایلیای موعود بود و مسیح نیز تصریح میفرماید. پس اگر حضرت یوحنا حضرت ایلیا بود چرا فرمود من ایلیا نیستم و اگر ایلیا نبود چگونه حضرت مسیح میفرماید که او ایلیا بود.
۶. پس در این مقام نظر بشخصیت نیست نظر بحقیقت کمالات است یعنی آن کمالاتی که در حضرت ایلیا بود آن کمالات بعینه در یوحنا موعودان تحقق داشت پس حضرت ایلیای موعود یوحنا موعودان بود. اینجا نظر بذات نیست نظر بصفات است.
۷. مثلاً پارسال گلی بود امسال هم گل آمده است. من میگویم گل پارسال بازآمد. حال مقصدم نیست که نفس آن گل بشخصیت خویش بعینه آمده است اما چون این گل بصفات آن گل پارسال است یعنی بهمان رائحه و لطافت و رنگ و شکل است لذا میگویند گل پارسال آمده است و این گل آن گل است. بهار میآید میگوئیم باز بهار پارسال آمد بجهت آنکه آنچه که در بهار پارسال بود در این بهار نیز موجود. اینست که حضرت مسیح میفرماید آنچه در زمان انبیای سلف واقع جمیع را خواهید دید.^{۹۲}
۸. و بیان دیگر نمائیم. دانه‌ئی سال گذشته کاشته شد شاخه و برگ پیدا شد شکوفه و ثمر هویدا گشت نهایت باز دانه شد. این دانه ثانی چون کشته گردد شجر روید باز آن ورق آن شکوفه آن شاخه و آن ثمر عود و رجعت نماید و آن شجر ظاهر شود. چون اول دانه آخر هم دانه گوئیم که دانه رجوع کرده. چون نظر بماده شجر نمائیم این ماده دیگر است و چون نظر بشکوفه و برگ و ثمر نمائیم همان رائحه و طعم و لطافت حاصل است پس آن کمال شجری دوباره عود نمود.
۹. بهمچنین چون نظر بشخص کنیم شخص دیگر و چون نظر بصفات و کمال کنیم همان صفات و کمال عود نموده. پس حضرت مسیح فرمود این ایلیاست یعنی این شخص مظهر فیض و کمالات و اخلاق و صفات و فیوضات ایلیاست و یوحنا موعودان گفت من ایلیا نیستم یعنی من شخص ایلیا نیستم. حضرت مسیح نظر بصفات و کمالات و اخلاق و فیوضات هر دو داشتند و یوحنا نظر بماده و شخصیت خویش داشت. مثل این چراغ حاضر شب پیش بوده و امشب نیز روشن و شب آینده ایضاً لامع. گوئیم که چراغ امشب همان سراج دیشب است و آن چراغ رجوع کرده. مقصد نور است نه روغن و فتیل و شمعدان.
۱۰. و این تفصیل در رساله ایقان مشروح و مفصل.

تفسیر آیه "انت الصخرة و علیک ابنی کنیستی"

- ۱ سؤال. در انجیل متی میفرماید بطرس که "توئی صخره و بر این صخره کنیسه‌ام را بنیان مینمایم."^{۸۴}
- ۲ جواب. این بیان مسیح تصدیق قول بطرس است در وقتی که گفت چه اعتقاد بمن داری گفت اعتقاد من اینست که تو ابن الله حی هستی. بعد حضرت در جواب فرمود که تو کیفا هستی^{۸۵} چون معنی کیفا در لغت عبری بمعنی صخره است و بر این صخره بنیان کلیسای خود نمایم.
- ۳ چون دیگران در جواب حضرت مسیح گفتند ایلیائی و بعضی گفتند یحیای تعمیددهنده و بعضی ارمیا یا یکی از انبیا حضرت خواست که بکنایه و اشاره تصدیق بیان بطرس فرماید این بود که بمناسبت اینکه اسمش صخره بود فرمودند "انت الصخرة و علیک ابنی کنیستی" یعنی این عقاید تو که مسیح ابن الله حی است اساس دین الله میشود و بر این عقاید اساس کنیسه الله که شریعت الله است وضع خواهد گشت.^{۸۶}
- ۴ و وجود قبر بطرس در رومیّه نیز مشکوک است مسلم نیست بعضی‌ها گویند که در انطاکیه است.
- ۵ و از این گذشته اعمال بعضی از پاپها را بشریعت حضرت مسیح تطبیق کنیم. حضرت مسیح گرسنه و برهنه در این بریّه گیاه میخوردند و راضی بر این نشدند که خاطر کسی آزرده شود پاپ در کالسکه مرصع نشیند و در نهایت عظمت بجمع لذائذ و شهوات وقت گذرانند که ملوک را چنین نعمت و خودپرستی میسر نه.
- ۶ مسیح خاطر نفسی را آزرده نکرد ولی بعضی از پاپها نفوس کثیره بی‌گناه را کشتند. بتاریخ مراجعه کنید که محض حکومت دنیوی پاپها چه قدر خونها ریختند و بجهت عدم موافقت رأی هزاران خادمان عالم انسانی اهل معارف را که کشف اسرار کائنات کردند زجر کردند حبس و محو نمودند و چه مقدار معارضه بحقیقت نمودند.
- ۷ و وصایای مسیح را ملاحظه کنید و احوال و اطوار پاپها را تجسس فرمائید. ملاحظه نمائید که آیا هیچ مشابهتی میان وصایای مسیح و اطوار حکومت پاپ مشاهده میشود. ما خوش نداریم که مذمت نفوس نمائیم و الا صفحات تاریخ واتیکان بسیار عجیب است. مقصود اینست که وصایای مسیح چیز دیگر و اطوار حکومت پاپ چیز دیگر ابداً با هم مطابق نیست. ببینید که چه قدر از پروتستانها را کشتند و کلّ بفتوای پاپ بود. چه ظلمها و ستمها روا داشتند چه شکنجه و عقوبتها نمودند. آیا هیچ رائحه طیبیه مسیح از این اعمال استشمام میشود لا والله. اینها اطاعت مسیح را نکردند بلکه این مقدسه برپاره که صورتش در مقابل است اطاعت مسیح را نمود و بر قدم مسیح حرکت کرد و وصایای مسیح را جاری نمود.
- ۸ و در میان پاپها نفوس مبارکی نیز بودند که بر قدم مسیح حرکت نمودند علی‌الخصوص در قرون اولای مسیحی که اسباب دنیوی مفقود و امتحانات الهیه شدید ولی وقتی که اسباب سلطنت فراهم آمد و عزت و سعادت دنیوی حاصل گشت حکومت پاپ مسیح را بکلی فراموش نمود و بسطنت و عظمت و راحت و نعمت دنیوی پرداخت. قتل نفوس کرد و معارضه بنشر معارف نمود و ارباب فنون را اذیت کرد و نور علم را حائل گشت و حکم قتل و غارت نمود و هزاران نفوس از اهل فنون و معارف و بی‌گناهان در سجن رومیّه هلاک گشتند. حال با وجود این روش و حرکت چگونه خلافت حضرت مسیح تصدیق میشود.
- ۹ کرسی حکومت پاپ همیشه معارضه بعلم نمود. حتی در اروپا مسلم شد که دین معارض بعلم است و علم مخرب بنیان دین و حال آنکه دین الله مروج حقیقت و مؤسس علم و معرفت و مشوق بر دانائی و تمدن نوع انسانی و کاشف اسرار

کائنات و منور آفاق است با وجود این چگونه معارضه بعلم نماید استغفر الله بلکه در نزد خدا علم افضل منقبت انسان و اشرف کمالات بشر است. معارضه بعلم جهل است و کاره علوم و فنون انسان نیست بلکه حیوان بی شعور زیرا علم نور است حیانتست سعادت است کمال است جمال است و سبب قرینت درگاه احدیت است شرف و منقبت عالم انسانی است و اعظم موهبت الهی. علم عین هدایت است و جهل حقیقت ضلالت.

خوشا بحال نفوسی که ایام خویش را در تحصیل علوم و کشف اسرار کائنات و تدقیق حقیقت صرف نمایند و وای بر نفوسی که بجهل و نادانی قناعت کنند و بتقایدی چند دل را خوش دارند و در اسفل درکات جهل و نادانی افتادند و عمر خویش را بیاد دادند.

۳۵

سؤال از قضا و قدر

- ۱ سؤال. چون علم الهی تعلق بعملی از شخصی یافت و در لوح محفوظ قدر مثبت گشت آیا مخالفت آن ممکن است.
- ۲ جواب. علم بشی سبب حصول شی نیست زیرا علم ذاتی حق محیط بر حقائق اشیا قبل وجود اشیا و بعد وجود اشیا یکسانست سبب وجود شی نگردد. این کمال الهی است.
- ۳ و اما آنچه بوحی الهی از لسان انبیا اخبار از ظهور موعود تورات شده این اخبار نیز سبب ظهور حضرت مسیح نگشت اما بر انبیا اسرار مکنونه استقبال وحی گشت و واقف بر وقایع مستقبله شدند و اخبار نمودند. این اطلاع و اخبار سبب حصول وقایع نگشت. مثلاً امشب جمیع خلق میدانند که بعد از هفت ساعت آفتاب طلوع کند. این علم جمیع خلق سبب تحقق و طلوع آفتاب نگردد.
- ۴ پس علم الهی در حیث امکان نیز حصول صور اشیا نیست بلکه از زمان ماضی و حال و مستقبل مقدس و عین تحقق اشیاست نه سبب تحقق اشیا.
- ۵ و همچنین ثبت و ذکر شی در کتاب سبب وجود شی نگردد. انبیا بوحی الهی مطلع شدند که چنین خواهد شد. مثلاً بوحی الهی واقف بر این شدند که مسیح شهید خواهد شد و اخبار نمودند. حال آیا علم و اطلاع انبیا سبب شهادت حضرت مسیح است بلکه این اطلاع کمال انبیاست نه سبب حصول شهادت.
- ۶ ریاضیون بحساب فلکی واقف شوند که چندی بعد خسوف و کسوف واقع خواهد گشت البته این کشف سبب وقوع خسوف و کسوف نه. این من باب تمثیل است نه تصویر.

قسمت سوم

در علامات و کمالات مظاهر الهیّه

۳۶

کلّیه ارواح پنج قسم است

۱ بدانکه کلّیه ارواح پنج قسم است اول روح نباتی^{۶۶} و آن قوه‌بست که از ترکیب عناصر و امتزاج مواد بتقدیر خداوند متعال و تدبیر و تأثیر و ارتباط با سائر کائنات حاصل شود مثل الکتریک که از ترکیب بعضی اجزا حاصل و پیدا میشود و چون این اجزا و عناصر از هم تفریق شود آن قوه نامیه نیز محو گردد مثل اجزای الکتریک که بمحض تفریق اجزا قوه الکتریک نیز مفقود و متلاشی شود. این روح نباتی است.

۲ بعد از آن روح حیوانی است. آن نیز چنین است از امتزاج عناصر است که ترکیب میشود ولی این ترکیب مکملتر است و بتقدیر ربّ قدیر امتزاج تامّ پیدا کند و روح حیوانی که عبارت از قوه حسّاسه است پیدا شود و احساس حقائق محسوسه از مبصر و منظور و مسموع و مطعموم و مشموم و ملموس نماید. آن نیز بعد از تفریق و تحلیل این اجزای مرکبه بالطبع محو میشود مانند این چراغ که مشاهده مینمائید که چون این روغن و فیتیل و آتش با هم جمع شود روشنائی حاصل گردد ولکن چون روغن تمام گردد و فیتیل بسوزد و این اجزا تفریق شود آن نور نیز محو و مفقود گردد.

۳ اما روح انسانی این مثلش مثل بلور و فیض آفتاب است یعنی جسم انسان که مرکب از عناصر است در اکمل صورت ترکیب و امتزاج است و غایت اتقان و اشرف ترکیب و اکمل موجودات است و بروح حیوانی نشو و نما نماید. این جسم مکمل بمنزله آئینه است و روح انسانی مانند آفتاب. اگر چنانچه بلور بشکند فیض آفتاب باقی است و اگر آئینه محو و نابود شود بر فیض آفتاب ضرری نرسد آن باقی است.

۴ این روح قوه کاشفه است که محیط بر جمیع اشیاست و جمیع این آثار بدایع و صنایع و اکتشافات و مشروعات عظیمه و وقوعات مهمه تاریخیّه که می‌بینی کلّ را او کشف کرده و از حیّز غیب و کمون بقوه معنویّه بعرضه ظهور آورده. مثلاً در زمین است کشفیاتی در آسمان میکند و از حقائق معلومه یعنی چیزهائی که معلوم است و مشهود چیزهای مجهول را کشف کند. مثلاً در این نصف کره است ولی بقوه عاقله مانند کولمبس نصف دیگر کره را که کره امریکا است و مجهول و مستور است کشف کند. جسم ثقیل است اما در هوا بوسائط مکشوفه خویش پرواز کند بطیّ الحرکه است اما بوسائطی که ایجاد نماید در نهایت سرعت شرق و غرباً طیّ نماید. مختصر این قوه محیطه است بر جمیع اشیا.

۵ اما این روح انسانی دو جنبه دارد یا رحمانی یا شیطانی یعنی استعداد نهایت کمال دارد و همچنین استعداد نهایت نقص را. اگر اکتساب فضائل کند اشرف ممکناتست و اگر اکتساب قبائح کند اردل موجودات گردد.

۶ اما روح در مرتبه چهارم روح آسمانیست. آن روح ایمانی و فیض رحمانی است. آن از نفثات روح القدس است که بقوه الهیّه سبب حیات ابدیّه شود. آن قوه‌بست که انسان ارضی را سماوی کند و انسان ناقص را کامل نماید کثیف را پاک کند ساکت را ناطق نماید اسیر شهوات نفسانیّه را مقدّس و منزّه کند جاهل را عالم نماید.

۷ پنجم روح القدس است. این روح القدس واسطهٔ بین حق و خلق است. مثل آئینه است مقابل آفتاب چگونه آئینهٔ مقدس اقتباس انوار از آفتاب کند و بدیگران فیض رساند بهمچنین روح القدس واسطهٔ انوار تقدیس است که از شمس حقیقت بحقائق مقدسه رساند و او متصف بجمیع کمالات الهیه است. در هر وقت ظهور کند عالم تجدید گردد و دورهٔ جدید تأسیس شود هیکل عالم انسانی را خلعت جدید پوشاند. مثلش مثل بهار است هر وقت بیاید عالم را از حالی بحالی دیگر نقل کند. بقدم موسم بهار خاک سیاه و دشت و صحرا سبز و خرم گردد و انواع گل و ریاحین روید اشجار حیات جدید یابد و اثمار بدیع پیدا گردد دور جدید تأسیس شود.

۸ و ظهور روح القدس مثالش اینست هر وقت ظاهر شود عالم انسانی را تجدید کند و بحقائق انسانی روح جدید بخشد عالم وجود را خلعت محمود پوشاند ظلمات جهل را زائل نماید و انوار کمالات ساطع نماید. مسیح باین قوت این دور را تجدید نمود و بهار الهی در نهایت طراوت و لطافت در جهان انسانی خیمه برافراخت و نسیم جانپور مشام نورانیان را معطر نمود.

۹ و همچنین ظهور جمال مبارک مانند فصل ربیع بود و موسم جدید که با نفحات قدس و جنود حیات ابدیه و قوهٔ ملکوتیه ظهور نمود و سریر سلطنت الهیه را در قطب عالم نهاد و بروح القدس نفوس را زنده فرمود و دور جدید تأسیس نمود.

۳۷

در اینکه الوهیت فقط بتوسط مظاهر الهیه شناخته می‌شود

۱ سؤال. حقیقت الوهیت و تعلقش بمطالع ربانیه و مشارق رحمانیه چگونه است.

۲ جواب. بدان که حقیقت الوهیت و کنه ذات احدیت تنزیه صرف و تقدیس بحت یعنی از هر ستایش منزّه و مبراست. جمیع اوصاف اعلیٰ درجهٔ وجود در آن مقام اوهاست. غیب منیع لا یدرک و ذات بحت لا یوصف زیرا ذات الهی محیط است و جمیع کائنات محاط و البته محیط اعظم از محاط لهذا محاط بی بمحیط نبرد و ادراک حقیقت آن ننماید. عقول هر چه ترقی کند و بمنتهای درجهٔ ادراک رسد نهایت ادراک مشاهدهٔ آثار و صفات او در عالم خلق است نه در عالم حق زیرا ذات و صفات حضرت احدیت در علو تقدیس است و عقول و ادراکات را راهی بآن مقام نه. "السبیل مسدود و الطلب مردود."^{۹۷}

۳ و این واضح است که مدرکات انسانی فرغ وجود انسانست و انسان آیت رحمانست چگونه فرغ آیت احاطه بموجد آیت کند یعنی ادراکات که فرغ وجود انسانست بحضرت یزدان پی برد. لهذا آن حقیقت الوهیت مخفی از جمیع ادراکات و مستور از عقول جمیع بشر است و صعود بآن مقام ممتنع و محال.

۴ ملاحظه مینمائیم که هر ما دنی عاجز از ادراک حقیقت ما فوق است. مثلاً حجر و مدر و شجر آنچه صعود نمایند ادراک حقیقت انسان نتوانند و تصوّر قوهٔ باصره و قوهٔ سامعه و سائر حواس نکنند و حال آنکه کلّ مخلوقند. پس انسان مخلوق چگونه پی بحقیقت ذات پاک خالق برد. در آن مقام نه ادراک را راهی و نه بیان را اتساعی و نه اشاره را مجال و جوازی. ذرهٔ خاک را با جهان پاک چه کار و عقل محدود را با عالم نامحدود چه انتساب. عجزت العقول عن ادراکه و حارت النفوس فی بیانه "لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخیر."^{۹۸}

۵ لهذا در این مقام هر ذکر و بیانی قاصر و هر تعریف و توصیفی غیر لایق و هر تصویری ساقط و هر تعمقی باطل ولی آن جوهر الجواهر و حقیقه الحقائق و سرّ الاسرار را تجلیات و اشراقات و ظهور و جلوه‌ئی در عالم وجود است و مطالع آن اشراق

و مجالی آن تجلّی و مظاهر آن ظهور مطالع مقدّسه و حقائق کلّیه و کینونات رحمانیه‌اند که آنان مرایای حقیقی ذات مقدّس الهیه‌اند و جمیع کمالات و فیوضات و تجلیات از حقّ در حقیقت مظاهر قدسیّه ظاهر و باهر است مانند آفتاب که در مرآت صافیّه لطیفه بجمیع کمالات و فیوضات ساطع گردد. و اگر گفته شود مرایا مظاهر آفتابند و مطالع نیز اشراق مقصود این نیست که آفتاب از علوّ تقدیس تنزل نموده و در این آئینه مجسّم گشته و یا آنکه آن حقیقت نامحدود در این مکان مشهود محدود گردیده استغفر الله عن ذلک این اعتقاد طائفه مجسّمه است ولی جمیع اوصاف و محامد و نعوت راجع باین مظاهر مقدّسه است یعنی هر چه اوصاف و نعوت و اسما و صفات ذکر نمائیم کلّ راجع باین مظاهر الهیه است. اما بحقیقت ذات الوهیت کسی بی نبوده تا اشاره‌ئی نماید یا بیانی کند و یا محامد و نعوتی ذکر نماید. پس حقیقت انسانیّه آنچه داند و یابد و ادراک کند از اسما و صفات و کمالات راجع باین مظاهر مقدّسه است و راهی بجائی دیگر ندارد. السبیل مقطوع و الطّلب مردود.

۶ اما ما از برای حقیقت الوهیت اسما و صفاتی بیان کنیم و بصر و سمع و قدرت و حیات و علم ستایش نمائیم. اثبات این اسما و صفات نه بجهت اثبات کمالات حقّ است بلکه بجهت نفی نقایص است.

۷ چون در عالم امکان نظر کنیم مشاهده نمائیم که جهل نقص است و علم کمال لهذا گوئیم که ذات مقدّس الهیه علیم است و عجز نقص است و قدرت کمال گوئیم ذات مقدّس الهیه قادر است. نه اینست که علم و بصر و سمع و قدرت و حیات او را کما هی ادراک توانیم زیرا آن فوق ادراک ماست چه که اسما و صفات ذاتیه الهیه عین ذاتست و ذات منزّه از ادراکات و اگر عین ذات نبود تعدّد قدما لازم آید و ما به الامتیاز بین ذات و صفات نیز متحقّق و قدیم لازم آید لهذا تسلسل قدما نامتناهی گردد و این واضح البطلانست.

۸ پس جمیع این اوصاف و اسما و محامد و نعوت راجع بمظهر ظهور است و آنچه ما عداى او تصوّر نمائیم و تفکّر کنیم اوهام محض است زیرا راهی بغیب منبع نداریم. اینست که گفته شده "کلّما میزتموه باوہامکم فی ادقّ معاینکم فهو مخلوق مثلکم مردود الیکم."^{۹۶}

۹ این واضح است که اگر بخواهیم حقیقت الوهیت را تصوّر نمائیم آن تصوّر محاط است و ما محیط و البتّه محیط اعظم از محاط. از این واضح و ثابت شد که اگر یک حقیقت الوهیتی تصوّر نمائیم دون مظاهر مقدّسه آن اوهام محض است زیرا راهی بحقیقت الوهیت که منقطع وجدانیست نه و آنچه بتصوّر ما آید اوهامست.

۱۰ لهذا ملاحظه نما که طوائف عالم طائف حول اوهام و عبده اصنام افکار و تصوّر و ابدأ ملتفت نیستند و اوهام خویش را حقیقت مقدّسه از ادراکات و منزّه از اشارات شمردند و خویش را اهل توحید و ملل سائر را عبده اوّتان شمردند و حال آنکه اصنام را باز وجود جمادی محقّق اما اصنام افکار و تصوّر انسان اوهام محض حتّی وجود جمادی ندارد "فاعتبروا یا اولی الابصار."^{۱۰۰}

۱۱ و بدانکه صفات کمالیه و جلوّه فیوضات الهیه و انوار وحی در جمیع مظاهر مقدّسه ظاهر و باهر ولی کلمه الله الکبری حضرت مسیح و اسم اعظم جمال مبارک را ظهور و بروزی ما فوق تصوّر زیرا دارنده جمیع کمالات مظاهر اوّلیّه بودند و ما فوق آن بکمالاتی متحقّق که مظاهر سائر حکم تبعیت داشتند. مثلاً جمیع انبیای بنی اسرائیل مظاهر وحی بودند و حضرت مسیح نیز مهبط وحی لکن وحی کلمه الله کجا و الهام اشعیا و ارمیا و ایلیا کجا.

۱۲ ملاحظه نما که انوار عبارت از تموّجات مادّه اثیریّه است که عصب بصر از آن تموّجات متأثر گردد و مشاهده حاصل شود. حال سراجرا تموّجات مادّه اثیریّه موجود و آفتاب را نیز تموّجات مادّه اثیریّه مثبت اما نور آفتاب کجا و نور ستاره و سراج کجا.

روح انسانیرا در رتبه جنینی جلوه و ظهوری و همچنین در رتبه طفولیت و رتبه بلوغ و رتبه کمال اشراق و بروزی. روح واحد است اما در رتبه جنینی فاقد مناقب سمع و بصر ولی در رتبه بلوغ و کمال در نهایت ظهور و جلوه و اشراق. و همچنین حبه در بدایت انبات ورقه است و جلوه گاه روح نبات و در رتبه ثمره نیز مظهر آن روح یعنی قوه نامیه در منتهای کمال ظاهر ولی مقام ورقه کجا و مقام ثمره کجا زیرا از ثمره صد هزار ورقه ظاهر گردد ولو اینکه کل بروح واحد نباتی نشو و نما کنند. دقت نما که فضائل و کمالات حضرت مسیح و اشراقات و تجلیات جمال مبارک کجا و فضائل انبیای بنی اسرائیل مثل حزقیل و اشمویل کجا. کل مظاهر وحی بودند ولی فرق بی منتهای در میان والسلام.

کلیه مراتب مظاهر ظهور سه رتبه است

- ۱ بدان که مظاهر مقدسه را هرچند مقامات و کمالات غیر متناهی است ولی کلیه مراتب ایشان سه رتبه است. رتبه اولی جسمانی است رتبه ثانیه انسانی است که نفس ناطقه است و رتبه ثالثه ظهور الهی و جلوه ربانیت.
- ۲ اما مقام جسمانی محدث است چه که مرکب از عناصر است و لا بد بر اینست که هر ترکیب را تحلیلی هست ممکن نیست ترکیب تفریق نشود.
- ۳ و مقام ثانی مقام نفس ناطقه است که حقیقت انسانیت این نیز محدث است و مظاهر مقدسه در آن با جمیع نوع انسان مشترکند.
- ۴ و مقام ثالث ظهور الهی و جلوه ربانیت است که کلمه الله است و فیض ابدیست و روح القدس است. آن نه اول دارد و نه آخر چه که اولیت و آخریت بالنسبه بعالم امکانست نه بالنسبه بعالم حق اما عند الحق اول عین آخر است و آخر عین اول. مثل اینکه اعتبار ایام و اسبوع و شهور و سنه و دیروز و امروز بالنسبه بکره ارض است اما در آفتاب چنین خبری نیست نه دیروزی نه امروزی نه فردائی نه ماهی نه سالی همه مساویست. بهمچنین کلمه الله از جمیع این شئون منزّه و از حدود و قیود و قوانینی که در عالم امکانست مقدس است.
- ۵ بدانکه نفوس بشریه در این کره ارضیه هرچند اعصار و دهور متوالیه است ولی حادث است و چون آیت الهی است لهذا بعد از وجود باقی. روح انسانیرا بدایت است ولی نهایت نه الی الابد باقیست. و همچنین انواع موجوده در ارض حادث است زیرا مسلم است که یکوقتی در جمیع روی زمین این انواع نبوده بلکه این کره ارض موجود نبوده اما عالم وجود بوده چه که عالم وجود منحصر بکره ارض نیست.
- ۶ مقصد اینجاست که نفوس انسانی هرچند حادث است ولی حال باقی و ابدی و مستمر است زیرا عالم اشیا عالم نقایص است بالنسبه بانسان و عالم انسان کمال است بالنسبه باشیا نقایص وقتی که بدرجه کمال رسد بقا پیدا کند. این مثل است میگویم تو بی بمقصد بر.
- ۷ اما حقیقت نبوت که کلمه الله و مظهریت کامله است بدایتی نداشته و نهایتی ندارد ولی اشراقش متفاوت مانند آفتاب است. مثلاً طلوعش در برج مسیح در نهایت اشراق و سطوع بود و این باقیست و سرمدی. بین چه قدر ملوک جهانگیر آمدند و چه قدر وزیر و امیر اولی التّدیر آمدند جمیع محو شدند لکن نسائم مسیح همین طور میوزد. انوارش هنوز ساطع است آهنگش هنوز بلند است و علمش هنوز مرتفع است جیشش در جنگ است و هاتفش خوش آهنگ ابرش گهریز است و برفش

شعاع‌انگیز تجلیش واضح و لائح است و جلوه‌اش ساطع و لامع و بهمین طور نفوسی که در ظلّ او هستند و مستضیّ از انوار او.

۸ پس معلوم شد که مظاهر ظهور سه مقام دارند یکی مقام بشریّه است و مقام نفس ناطقه و مقام ظهور ربّانی و جلوه رحمانی. مقام جسدی البتّه متلاشی شود اما مقام نفس ناطقه هرچند اوّل دارد اما آخر ندارد بلکه مؤیّد بحیات ابدیه است اما حقیقت مقدّسه که مسیح میفرماید الابن فی الابن^{۱۱} نه بدایت دارد نه نهایت. بدایت عبارت از مقام اظهار است که میفرماید و در مقام تشبیه سکوت را تعبیر بخواب میفرماید مثل اینکه شخصی خواب بود و چون زبان گشود مثل آنست که بیدار گشت^{۱۲} و آن شخص که در خواب است چون بیدار شود باز همان شخص است تفاوتی در مقام و علوّ و سموّ و حقیقت و فطرت او حاصل نگشته مقام سکوت تشبیه بخواب شده و مقام ظهور تعبیر به بیداری گشته. انسان چون خواب باشد یا بیدار همان انسانست آن خواب یک حالتی از حالات است و این بیداری حالتی از حالات. زمان سکوت را تعبیر بخواب میفرماید و ظهور و هدایت را تعبیر به بیداری.

۹ در انجیل میفرماید "در بدء کلمه بود آن کلمه نزد خدا بود."^{۱۳} پس واضح و مشهود شد که حضرت مسیح بمقام مسیحی و این کمالات در وقت غسل تعمید نرسیدند که روح القدس بصورت کبوتر بر حضرت مسیح نزول نمود بلکه کلمه الهیه لم یزل در علوّ تقدیس بوده و خواهد بود و السّلام.

در بیان مراتب جسمانیّه و روحانیّه مظاهر ظهور

۱ گفتیم که در مظاهر ظهور سه مقام هست اوّل حقیقت جسمانیّه که تعلق باین جسد دارد ثانی حقیقت شاخصه یعنی نفس ناطقه ثالث ظهور ربّانی و آن کمالات الهیه است و سبب حیات وجود و تربیت نفوس و هدایت خلق و نورانیّت امکان.

۲ این مقام جسد مقام بشری است و متلاشی میشود زیرا ترکیب عنصری است و آنچه از عناصر ترکیب میشود لا بدّ تحلیل و تفریق میگردد.

۳ اما آن حقیقت شاخصه مظاهر رحمانیّت یک حقیقت مقدّسه است و از این جهت مقدّس است که من حیث الذّات و من حیث الصّفات ممتاز از جمیع اشیاست مثل اینکه شمس من حیث الاستعداد مقتضی انوار است و قیاس باقمار نمی‌شود. مثلاً اجزاء مرکّبّه کره شمس قیاس باجزاء مرکّبّه قمر نمیگردد. آن اجزا و آن ترتیب مقتضی ظهور شعاع است اما اجزاء مرکّبّه قمر مقتضی شعاع نیست مقتضی اقتباس است. پس سائر حقائق انسانی نفوسی هستند مثل ماه که اقتباس انوار از شمس میکنند اما آن حقیقت مقدّسه بنفسه مضیّ است.

۴ و مقام ثالث نفس فیض الهی و جلوه جمال قدیم است و اشراق انوار حیّ قدیر. و حقیقت شاخصه مظاهر مقدّسه انفکاک از فیض الهی و جلوه ربّانی ندارد مثل اینکه شمس جرمش انفکاک از نور ندارد. لهذا مظاهر مقدّسه صعودشان عبارت از این است که این قالب عنصری را ترک کنند مثل اینکه سراجی که تجلّی در این مشکاة دارد شعاعش از مشکاة منقطع میشود یعنی این مشکاة خراب گردد اما فیض سراج منقطع نمی‌شود. باری در مظاهر مقدّسه فیض قدیم مانند سراج است و حقیقت شاخصه بمثابه زجاج و هیکل بشری مانند مشکاة اگر مشکاة منهدم گردد مصباح مشتعل است. و مظاهر

الهیّه مرایاء متعدّده هستند زیرا شخصیّت مخصوصه دارند اما مجلّی در این مرایا یک شمس است. معلوم است که حقیقت مسیحیه غیر از حقیقت موسویّه است.

۵ و البتّه حقیقت مقدّسه از بدایت واقف بر سرّ وجود است و از سنّ طفولیت آثار بزرگواری از آن ظاهر و واضح است. پس چگونه میشود که با وجود این فیوضات و کمالات استشعار نباشد.

۶ در مظاهر مقدّسه ذکر سه مقام کردیم مقام جسد است و مقام حقیقت شاخصه و مظهریت کامله مثلاً شمس و حرارت و ضیائش و سائر نفوس نیز مقام جسد و مقام نفس ناطقه یعنی مقام روح و عقل دارند. پس در مقاماتی که ذکر میشود من خوابیده بودم و مرور کرد نفعات الهی بر من و بیدار شدم^{۴۴} مثل بیان حضرت مسیح است که میفرمایند جسد محزون است و روح مستبشر یا آنکه در مشقّتم یا در راحتم یا در زحمتم اینها همه راجع بمقام جسد است دخلی بآن حقیقت شاخصه ندارد و دخلی بآن مظهریت حقیقت رحمانیه ندارد. مثلاً ملاحظه میکنید که در جسد انسان هزار انقلابات حادث می شود ولکن روح ابدأً از آن خبر ندارد. یمن در جسد انسان بعضی از اعضا بکلی مختلّ میشود لکن جوهر عقل باقی و برقرار. صد هزار آفت بلباس وارد میشود لکن بر لباس هیچ خطری نیست. اینکه بیان میفرمایند جمال مبارک که در خواب بودم و نسیم بر من مرور نمود و من را بیدار کرد این راجع بجسد است.

۷ در عالم حقّ زمان ماضی و مستقبل و حال نیست ماضی و مضارع و حال همه یکیست. مثلاً مسیح میفرماید "کان فی البدء الكلمه"^{۴۵} یعنی بود و هست و خواهد بود چرا که در عالم حقّ زمان نیست. زمان حکم بر خلق دارد بحقّ حکم ندارد. مثلاً در صلوة میفرماید "نام تو مقدّس باد."^{۴۶} مقصد اینست که نام تو مقدّس بوده و هست و خواهد بود. مثلاً صبح و ظهر و عصر بالنسبه بزمین است اما در آفتاب صبح و ظهر و عصر و شام نیست.

۴۰

در بیان کیفیّت علمی که مظاهر ظهور دارا هستند

- ۱ سؤال. قوائی که مظاهر ظهور دارا هستند من جمله قوه علم تا بچه حدی محدود است.
- ۲ جواب. علم بر دو قسم است علم وجودی و علم صوری یعنی علم تحقّقی و علم تصوّری.
- ۳ علم خلق عموماً بجمع اشیا عبارت از تصوّر و شهود است یعنی یا بقوه عقلیه تصوّر آن شیء نمایند یا آنکه از مشاهده شیئی صورتی در مرآت قلب حصول یابد. دائره این علم بسیار محدود است چه که مشروط باکتساب و تحصیل است.
- ۴ و اما قسم ثانی که عبارت از علم وجودی و تحقّقی است آن علم مانند دانائی و وقوف انسان بنفس خود انسانست.
- ۵ مثلاً عقل انسان و روح انسان واقف بر جمیع حالات و اطوار و اعضا و اجزاء عنصری و مطّلع بر جمیع حواسّ جسمانی و همچنین قوی و حاسّیّات و احوال روحانی خود هستند. این علم وجودیست که انسان متحقّق بآنست احساس آن را میکند و ادراک آن را مینماید زیرا روح محیط بر جسم است و مطّلع بحواس و قوای آن و این علم باکتساب و تحصیل نیست امریست وجودی موهبت محض است.
- ۶ حقائق مقدّسه مظاهر کلیّه الهیه چون محیط بر کائنات من حیث الذّات و الصّفاتند و فائق و واجد حقائق موجوده و متحقّق بجمع اشیا لهذا علم آنان علم الهیست نه اکتسابی یعنی فیض قدسی است و انکشاف رحمانی.

۷ مثلی ذکر نمائیم این مثل مجرد بجهت تصوّر این مطلب است. مثلاً اشرف موجودات ارضیه انسان است. انسان متحقّق بعالم حیوان و نبات و جماد است یعنی این مراتب در او مندرج است بنحوی که دارنده این مقامات و مراتب است و چون دارنده این مقاماتست واقف باسرار آنست و مطلع بسر وجود آن. این مثل است نه مثل.

۸ مختصر اینکه مظاهر کلیّه الهیه مطلع بر حقائق اسرار کائناتند لهذا شرایعی تأسیس نمایند که مطابق و موافق حال عالم انسانست زیرا شریعت روابط ضروریّه است که منبعث از حقائق کائناتست. مظهر ظهور یعنی شارع مقدّس تا مطلع بحقائق کائنات نباشد و روابط ضروریّه‌ئی که منبعث از حقائق ممکناتست ادراک نماید البتّه مقتدر بوضع شریعتی مطابق واقع و موافق حال نگردد. انبیاء الهی مظاهر کلیّه اطباء حادثند و عالم امکان مانند هیکل بشری و شرایع الهیه دوا و علاج. پس طیب باید که مطلع و واقف بر جمیع اعضا و اجزا و طبیعت و احوال مریض باشد تا آنکه دوائی ترتیب دهد که نافع بسمّ نافع گردد. فی الحقیقه حکیم دوا را از نفس امراض عارضه بر مریض استنباط کند زیرا تشخیص مرض نماید بعد ترتیب علاج علّت مزمنه کند. تا تشخیص مرض نشود چگونه ترتیب علاج و دوا گردد. پس باید طیب بطبیعت و اعضا و اجزا و احوال مریض نهایت اطلاع داشته باشد و بجمیع امراض واقف و بکافّه ادویه مطلع تا آنکه دواء موافقی ترتیب دهد.

۹ پس شریعت روابط ضروریّه‌ایست که منبعث از حقیقت کائنات است و مظاهر کلیّه الهیه چون مطلع باسرار کائناتند لهذا واقف بآن روابط ضروریّه‌اند و آن را شریعت الله قرار دهند.

۴۱

ادوار کلیّه

۱ سؤال. ذکر ادوار کلیّه میشود که در عالم وجود واقع. حقیقت این مسئله را بیان کنید.

۲ جواب. همچنان که این اجرام نورانیّه در این فضای نامتناهی هر یک را دوری زمانست که در ازمنه مختلفه هر یک در فلک خویش دوری زند و دوباره بنای دوره جدید گذارد مثلاً کره ارض در هر سیصد و شصت و پنج روز و پنج ساعت و چهل و هشت دقیقه و کسوری دوری زند پس آغاز دور جدید نماید یعنی آن دوره اوّل دوباره تجدّد یابد همچنین عالم وجود کلی را چه در آفاق و چه در انفس دوری از حوادث کلیّه و احوال و امور عظیمه است.

۳ چون دوره‌ئی منتهی شود دوره‌ئی جدید ابتدا گردد و دوره قدیم از وقوع حوادث عظیمه بکلی فراموش شود که ابداً خبری و اثری از آن نماند چنانکه ملاحظه مینمائید که از بیست هزار سال پیش ابداً خبری نیست و حال آنکه بدلائل از پیش ثابت نمودیم که عمران این کره ارض بسیار قدیمست نه یکصد هزار نه دویست هزار سال نه یک میلیون نه دو میلیون سال بسیار قدیم است و بکلی آثار و اخبار قدیم منقطع.

۴ و همچنین هر یک از مظاهر ظهور الهیه را دوری است زمانی که در آن دوره احکام و شریعتش جاری و ساری است. چون دور او بظهور مظهر جدید منتهی شود دوره جدید ابتدا گردد و بر این منوال دورها آید و منتهی گردد و تجدّد یابد تا یک دوره کلیّه در عالم وجود بانتهی رسد و حوادث کلیّه و وقایع عظیمه واقع شود که بکلی خبر و اثر از پیش نماند پس دور جدید کلی در عالم وجود آغاز نماید زیرا عالم وجود را بدایتی نیست و از پیش دلیل و برهان بر این مسئله اقامه شد احتیاج بتکرار نیست.^{۱۰۷}

۵ باری دوره کَلّی عالم وجود را گوئیم آن عبارت است از مدّتی مدیده و قرون و اعصاری بیحدّ و شمار و در آن دوره مظاهر ظهور جلوه بساحت شهود نمایند تا ظهور کَلّی عظیمی آفاق را مرکز اشراق نماید و ظهور او سبب بلوغ عالم گردد. دوره او امتدادش بسیار است. مظاهری در ظلّ او بعد مبعوث گردند و بحسب اقتضای زمان تجدید بعضی احکام که متعلّق بجسمانیّات و معاملات است نمایند ولی در ظلّ او هستند. ما در دوره‌ئی هستیم که بدایتش آدم است و ظهور کَلّیه‌اش جمال مبارک.

۴۲

درجه نفوذ و تأثیر مظاهر الهیه

- ۱ سؤال. قوت و کمالات اعراض حقیقت مظاهر ظهور الهی تا بچه درجه است و نفوذشان تا بچه حدّ.
- ۲ جواب. در عالم وجود یعنی کائنات جسمانیّه ملاحظه نمائید. دائره شمسیّه مظلّم و تاریک و در این دائره آفتاب مرکز انوار و جمیع سیارات شمسیّه حول او طائف و از فیوضات آن مستشرق. شمس سبب حیات و نورانیّت است و علّت نشو و نمای کافّه کائنات در دائره شمسیّه است و اگر فیوضات شمسیّه نبود در این دائره کائناتی از موجودات تحقّق نداشت بلکه کلّ تاریک و متلاشی میشدند. پس واضح و مشهود شد که آفتاب مرکز انوار و سبب حیات کائنات در دائره شمسیّه است.
- ۳ بهمچنین مظاهر مقدّسه الهی مرکز انوار حقیقتند و منبع اسرار و فیوضات محبّت. تجلّی بر عالم قلوب و افکار نمایند و فیض ابدی بر عالم ارواح مبذول فرمایند حیات روحانی بخشند و بانوار حقائق و معانی درخشند. روشنائی عالم افکار از آن مرکز انوار و مطلع اسرار است. اگر فیض تجلّی و تربیت آن نفوس مقدّسه نبود عالم نفوس و افکار ظلمت اندر ظلمت است و اگر تعالیم صحیحّه آن مطالع اسرار نبود عالم انسانی جولانگاه اخلاق و اطوار حیوانی بود و وجود کلّ مجازی و حیات حقیقی مفقود. اینست که در انجیل میفرماید در بدء کلمه بود یعنی سبب حیات کلّ شد.^{۱۸}
- ۴ حال ملاحظه نمائید نفوذ آفتاب را در کائنات ارضیه که از قرب و بعد آفتاب و طلوع و غروب چه آثار و نتایج واضح و آشکار. گهی خزانست گهی بهار گهی صیف است گهی شتا و چون بخطّ استوا گذرد بهار روح بخش جلوه نماید و چون بسمت رأس رسد فواکه و اثمار بدرجه کمال رسد و حبوب و نباتات نتیجه بخشند و کائنات ارضیه بمنتهای درجه نشو و نما فائز گردد.
- ۵ و بهمچنین مظهر مقدّس ربّانی که آفتاب عالم آفرینش است چون تجلّی بر عالم ارواح و افکار و قلوب نماید بهار روحانی آید و حیات جدید رخ بگشاید قوه ربیع بدیع ظاهر گردد و موهبت عجیب مشهود شود چنانچه ملاحظه مینمائید که در ظهور هر یک از مظاهر الهیه در عالم عقول و افکار و ارواح ترقّی عجیبی حاصل شد. از جمله در این عصر الهی ملاحظه نما که چه قدر ترقّی در عالم عقول و افکار حاصل گردیده و حال بدایت اشراقست عنقریب ملاحظه شود که این فیوضات جدید و این تعالیم الهیه این جهان تاریک را نورانی نماید و این اقالیم غمگین را بهشت برین فرماید.
- ۶ و اگر به بیان آثار و فیوضات هر یک از مظاهر مقدّسه پردازیم بسیار بتطویل انجامد. شما خود فکر و تعمّق نمائید بحقیقت این مطلب پی برید.

۴۳

کلیه انبیا بر دو قسمند

- ۱ سؤال. کلیه انبیا بر چند قسمند.
- ۲ جواب. کلیه انبیا بر دو قسمند قسمی نبی بالاستقلالند و متبوع و قسمی دیگر غیر مستقل و تابع.
- ۳ انبیای مستقله اصحاب شریعتند و مؤسس دور جدید که از ظهور آنان عالم خلعت جدید پوشد و تأسیس دین جدید شود و کتاب جدید نازل گردد و بدون واسطه اقتباس فیض از حقیقت الوهیت نمایند. نورانیتشان نورانیت ذاتیه است مانند آفتاب که بذاته لذاته روشن است و روشنائی از لوازم ذاتیه آن نه مقتبس از کوکی دیگر شمسند نه قمر. این مطالع صبح احدیت منبع فیضند و آینه ذات حقیقت.
- ۴ و قسمی دیگر از انبیا تابعند و مروج زیرا فرزند نه مستقل اقتباس فیض از انبیای مستقله نمایند و استفاده نور هدایت از نبوت کلیه کنند مانند ماه که بذاته لذاته روشن و ساطع نه ولی اقتباس انوار از آفتاب نماید.
- ۵ آن مظاهر نبوت کلیه که بالاستقلال اشراق نموده‌اند مانند حضرت ابراهیم حضرت موسی حضرت مسیح و حضرت محمد و حضرت اعلی و جمال مبارک و اما قسم ثانی که تابع و مروجند مانند سلیمان و داود و اشعیا و ارمیا و حزقیا زیرا انبیای مستقله مؤسس بودند یعنی تأسیس شریعت جدید کردند و نفوس را خلق جدید نمودند و اخلاق عمومی را تبدیل کردند و روش و مسلک جدید ترویج نمودند کور جدید شد و تشکیل دین جدید گردید. ظهور آنان مانند موسم ربیع است که جمیع کائنات ارضیه خلعت جدید پوشد و حیات جدید یابند.
- ۶ و اما قسم ثانی انبیا که تابعند این نفوس ترویج شریعت الله نمایند و تعمیم دین الله و اعلاى کلمة الله. از خود قوت و قدرتی ندارند بلکه از انبیای مستقله استفاده نمایند.
- ۷ سؤال. بوذا و کونفیوش چگونه بوده‌اند.
- ۸ جواب. بوذا نیز تأسیس دین جدید و کونفیوش تجدید سلوک و اخلاق قدیم نمودند ولی بکلی اساس آنان بر هم خورد و ملل بودیه و کونفیوشیه ابداً بر معتقدات و عبادات مطابق اصل باقی و برقرار نماندند. مؤسس این دین شخص نفیس بود تأسیس وحدانیت الهیه نمود ولی من بعد بتدریج اساس اصلی بکلی از میان رفت و عادات و رسوم جاهلیه بدعت شد تا آنکه منتهی عبادات صور و تماثیل گردید.
- ۹ مثلاً ملاحظه نمائید که حضرت مسیح بکرات و مرآت توصیه بوضایای عشره در تورات و اتباع آن فرمودند و تأکید تشبث بان کردند و از جمله وصایای عشره اینست که صورت و تمثالی را پرستش منما.^۹ حال در کنائس بعضی از طوائف مسیحیین صور و تماثیل کثیره موجود. پس واضح و معلوم شد که دین الله در میان طوائف بر اساس اصلی باقی نماند بلکه بتدریج تغییر و تبدیل نماید تا آنکه بکلی محو و نابود گردد لهذا ظهور جدید شود و آئین جدید تأسیس گردد زیرا اگر تغییر و تبدیل ننماید احتیاج بتجدید نشود.
- ۱۰ این شجر در بدایت در نهایت طراوت بود و پرشکوفه و ثمر بود تا آنکه کهنه و قدیم گشت و بکلی بی‌ثمر شد بلکه خشک و پوسیده گشت. اینست که باغبان حقیقت باز از سنخ و صنف همان شجر نهال بیهمالی غرس نماید که روز بروز نشو و نما نماید و در این باغ الهی ظلّ ممدود گسترده و ثمر محمود دهد. بهمچنین ادیان از تمادی ایام از اساس اصلی تغییر یابد و بکلی آن حقیقت دین الله از میان رود و روح نماند بلکه بدعتها بمیان آید و جسم بی‌جان گردد اینست که تجدید شود.

۱۱ مقصود اینست که ملت کونیوش و بوذا حال عبادت صور و تمائیل نمایند بکلی از وحدانیت الهیه غافل گشته‌اند بلکه
بالهه موهومه مانند اعتقاد قدماء یونان معتقدند. اما اساس چنین نبوده بلکه اساسی دیگر بوده و روشی دیگر.
۱۲ مثلاً ملاحظه کنید که اساس دین مسیح چگونه فراموش گردیده و بدعتها بمیان آمده. مثلاً حضرت مسیح منع از تعدی
و انتقام فرموده بلکه امر بخیر و عنایت در مقابل شرّ و مضرتّ نموده. حال ملاحظه نمائید که در نفس طائفه مسیحیان چه
جنگ‌های خونریز واقع و چه ظلمها و جفاها و درندگی و خونخواری حاصل و بسیاری از حربهای سابق بفتوای پاپ واقع. پس
معلوم و واضح گردید که ادیان از مرور ایام بکلی تغییر و تبدیل یابد پس تجدید گردد.

۴۴

بعضی عتابها که در کتب مقدّسه ظاهراً خطاب بانبیاست در حقیقت مخاطب به آنها امت است

۱ سؤال. در کتب مقدّسه بعضی خطابهای زجریه که از روی عتاب بانبیاست آیا مخاطب کیست و آن عتاب بر که واقع.
۲ جواب. هر خطاب الهی که از روی عتابست ولو بظاهر بانبیاست ولی بحقیقت آن خطاب توجّه بامت دارد و حکمتش
محض شفقت است تا امت افسرده و دلگیر نگردند و خطاب و عتاب گران نیاید لهذا بظاهر خطاب بانبیاست. پس هرچند
بظاهر خطاب بنبی است ولی در باطن بامتست نه پیغمبر.
۳ و از این گذشته پادشاه مقتدر مستقلّ اقلیمی عبارت از جمیع آن اقلیم است یعنی آنچه گوید قول کلّ است و هر
عهدی بنماید عهد کلّ چه که اراده و مشیّت عموم اهالی فانی در اراده و مشیّت اوست. بهمچنین هر پیغمبری عبارت از
هیئت عمومی امتست لهذا عهد و خطاب الهی باو عهد و خطاب با کلّ امتست.
۴ و اغلب خطاب زجری و عتاب بر ملت قدری گران آید و سبب انکسار قلوب گردد لهذا حکمت بالغه چنان اقتضا
کند. و این از نفس تورات معلومست که بنی اسرائیل مخالفت کردند و بحضرت موسی گفتند که ما نمیتوانیم با عمالقه جنگ
نمائیم زیرا قوی و شدید و شجاعند خدا موسی و هرون را عتاب فرمود و حضرت موسی در نهایت اطاعت بود نه عصیان^{۱۱} و
البته چنین شخص بزرگواری که واسطه فیض الهی و تبلیغ شریعت است البته باید مطیع امر الله باشد.
۵ این نفوس مبارکه مانند اوراق شجرند که بهبوب نسیم متحرّکست نه باراده خود چه که این نفوس مبارکه منجذب
بنفحات محبت الله‌اند و اراده‌شان بکلی منسلب. قولشان قول خدا و امرشان امر خدا و نهیشان نهی خداست بمثابه این زجاج
روشنائی او از سراجست و هرچند بحسب ظاهر شعاع از زجاج ساطع ولكن فی الحقیقه آن شعاع از سراج لامع. و همچنین
انبیای الهی مظاهر ظهور را حرکت و سکون بوحی الهی نه بشهوات انسانی. اگر چنین نباشد آن پیغمبر چگونه امین است و
چگونه سفیر حقّ گردد و اوامر و نواهی حقّ را تبلیغ نماید. پس آنچه در کتب مقدّسه در حقّ مظاهر ظهور ذکر قصور است از
این قبیل است.
۶ الحمد لله تو اینجا آمدی و بندگان الهی را ملاقات نمودی. آیا رائحه‌ئی جز رضای حقّ استشمام کردی لا والله.
بچشم خود دیدی که شب و روز چگونه در سعی و کوششند و مقصدی جز اعلاء کلمه الله و تربیت نفوس و اصلاح امم و
ترقیات روحانی و ترویج صلح عمومی و خیرخواهی نوع انسانی و مهربانی با جمیع ملل و جانفشانان در خیر بشر و انقطاع از
منافع ذاتی و خدمت بفضائل عالم انسانی ندارند.

۷ باری بر سر مطلب رویم. مثلاً در تورات در کتاب اشعیا در باب چهل و هشتم در آیه دوازدهم میفرماید "ای یعقوب و ای دعوت شده من اسرائیل بشنو من او هشتم من اوّل هستم و آخر هستم." این معلومست که مراد یعقوب که اسرائیل است نبوده مقصود بنی اسرائیل است. و همچنین در کتاب اشعیا در باب چهل و سوم در آیه اوّل میفرماید "و الآن خداوند که آفریننده تو ای یعقوب و صانع تو ای اسرائیل است چنین میگوید مترس زیرا که من ترا فدیه دادم و ترا باسمت خواندم پس تو از آن من هستی."

۸ و از این گذشته در سفر اعداد در تورات در باب بیستم در آیه بیست و سیم میفرماید "خداوند موسی و هرون را در کوه هور نزد سرحدّ زمین ادوم خطاب کرده گفت هرون بقوم خود خواهد پیوست زیرا شما نزد آب مریه از قول من عصیان ورزیدید از این جهت او بزیمینی که به بنی اسرائیل دادم داخل نخواهد شد." و در آیه سیزدهم میگوید "اینست آب مریه جائیکه بنی اسرائیل با خدا مخاصمه کردند و او خود را در میان ایشان تقدیس نمود."

۹ ملاحظه نمائید عصیان را بنی اسرائیل نمودند لکن بظاهر عتاب بموسی و هرون شد چنانکه در باب سیم آیه بیست و ششم از تورات تشبیه میفرماید "خداوند بخاطر شما با من غضبناک شد مرا اجابت نمود و خداوند مرا گفت ترا کافیت بار دیگر در باره این امر با من سخن مگو."

۱۰ حالا این خطاب و عتاب فی الحقیقه بامت اسرائیلست که بجهت عصیان امر الهی مدّت مدیده در صحرای تیه آن سمت اردن گرفتار بودند تا زمان یوشع علیه السّلام. حال این خطاب و عتاب بظاهر بحضرت موسی و هرون بود ولکن فی الحقیقه بامت اسرائیل.

۱۱ و همچنین در قرآن خطاب بحضرت محمد میفرماید "اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ" یعنی ما برای تو فتحی آشکار نمودیم تا گناهان پیشین و پسین ترا بیامریم. حال این خطاب هرچند بظاهر بحضرت محمد بود ولکن فی الحقیقه این خطاب بعموم ملت و این محض حکمت بالغه الهیه است چنانچه گذشت تا قلوب مضطرب نگردد و مشوّش و منزجر نشود.

۱۲ چه بسیار که انبیای الهی و مظاهر ظهور کلی در مناجات اعتراف بقصور و گناه نموده اند. این من باب تعلیم بسائر نفوس است و تشویق و تحریص بر خضوع و خشوع و اعتراف بر گناه و قصور و الا آن نفوس مقدّسه پاک از هر گناهند و منزّه از خطا. مثلاً در انجیل میفرماید که شخصی بحضور حضرت مسیح آمد عرض کرد "ای معلّم نیکوکار" حضرت فرمودند "چرا مرا نیکوکار گفتی زیرا نیکوکار یکیست و آن خداست." "حالا مقصد این نیست که حضرت معاذ الله گنه کار بودند بلکه مراد تعلیم خضوع و خشوع و خجالت و شرمساری بآن شخص مخاطب بود. این نفوس مبارکه انوارند نور با ظلمت جمع نشود حیانتد حیات با ممت مجتمع نگردد هدایتند هدایت با ضلالت جمع نشود حقیقت اطاعتند اطاعت با عصیان مجتمع نگردد. باری مقصود اینست که خطاب از روی عتاب در کتب مقدّسه هرچند بظاهر بانبیاست یعنی مظاهر الهیه ولی بحقیقت مقصد امتست و چون در کتاب مقدّس تتبع نمائی واضح و آشکار گردد و السّلام.

۱ سؤال. در آیه مبارکه میفرماید "لیس لمطلع الامر شریک فی العصمة الكبرى انه لمظهر يفعل ما يشاء فی ملکوت الانشاء قد خصّ الله هذا المقام لنفسه و ما قدر لاحد نصیب من هذا الشان العظيم المنیع."^{۱۱۳}

۲ جواب. بدان که عصمت بر دو قسم است عصمت ذاتیه و عصمت صفاتیّه و همچنین سائر اسما و صفات مثل علم ذاتی و علم صفاتی. عصمت ذاتیه مختصّ بمظهر کلیست زیرا عصمت لزوم ذاتی اوست و لزوم ذاتی از شیء انفکاک نجوید. شعاع لزوم ذاتی شمس است و انفکاک از شمس نکند علم لزوم ذاتی حقّ است از حقّ انفکاک نماید قدرت لزوم ذاتی حقّ است از حقّ انفکاک نکند. اگر قابل انفکاک باشد حقّ نیست اگر شعاع از آفتاب انفکاک کند آفتاب نیست. لهذا اگر تصوّر انفکاک در عصمت کبری از مظاهر کلیّه گردد آن مظهر کلی نیست و از کمال ذاتی ساقط.

۳ اما عصمت صفاتی لزوم ذاتی شیء نه بلکه پرتو موهبت عصمت است که از شمس حقیقت بر قلوب بتابد و آن نفوس را نصیب و بهره‌ئی بخشد. این نفوس هرچند عصمت ذاتی ندارند ولی در تحت حفظ و حمایت و عصمت حقّند یعنی حقّ آنان را حفظ از خطا فرماید. مثلاً بسیاری از نفوس مقدّسه مطلع عصمت کبری نبودند ولی در ظلّ حفظ و حمایت الهیه از خطا محفوظ و مصون بودند زیرا واسطه فیض بین حقّ و خلق بودند. اگر حقّ آنانرا از خطا حفظ نفرماید خطای آنان سبب گردد که کلّ نفوس مؤمنه بخطا افتند و بکلی اساس دین الهی بهم خورد و این لایق و سزاوار حضرت احدیت نه.

۴ ما حصل کلام اینکه عصمت ذاتیه محصور در مظاهر کلیّه و عصمت صفاتیّه موهوب نفس مقدّسه. مثلاً بیت العدل عمومی اگر بشرائط لازمه یعنی انتخاب جمیع ملت تشکیل شود آن بیت عدل در تحت عصمت و حمایت حقّ است. آنچه منصوص کتاب نه و بیت العدل باتفاق آرا یا اکثریت در آن قراری دهد آن قرار و حکم محفوظ از خطاست. حال اعضای بیت عدل را فرداً فرداً عصمت ذاتی نه و لکن هیئت بیت عدل در تحت حمایت و عصمت حقّ است این را عصمت موهوب نامند.

۵ باری میفرماید که مطلع امر مظهر يفعل ما يشاست و این مقام مختصّ بذات مقدّس است و ما دون را نصیبی از این کمال ذاتی نه. یعنی مظاهر کلیّه را چون عصمت ذاتیه محققّ لهذا آنچه از ایشان صادر عین حقیقت است و مطابق واقع. آنان در ظلّ شریعت سابق نیستند. آنچه گویند قول حقّ است و آنچه مجری دارند عمل صدق. هیچ مؤمنی را حقّ اعتراض نه. باید در این مقام تسلیم محض بود زیرا مظهر ظهور بحکمت بالغه قائم و شاید عقول از ادراک حکمت خفیّه در بعضی امور عاجز لهذا مظهر ظهور کلی آنچه فرماید و آنچه کند محض حکمت است و مطابق واقع.

۶ و لکن اگر بعضی نفوس باسرار خفیّه حکمی از احکام و یا عملی از اعمال حقّ پی نبرند نباید اعتراض کنند چه که مظهر کلیّ يفعل ما يشاست. چه بسیار واقع که از شخص عاقل کامل دانائی امری صادر و چون سائرین از ادراک حکمت آن عاجز اعتراض نمایند و استیحاş کنند که این شخص حکیم چرا چنین گفت و یا چنین نمود. این اعتراض از جهل آنان صادر و حکمت حکیم از خطا مقدّس و میرا.

۷ و همچنین طیب حاذق در معالجه مریض يفعل ما يشاست و مریض را حقّ اعتراض نه. آنچه طیب گوید و آنچه مجری دارد همان صحیح است باید کلّ او را مظهر يفعل ما يشاء و یحکم ما یرید شمزند. البتّه طیب بمعالجاتی منافی تصوّر سائرین پردازد. حال از نفوس بی بهره از حکمت و طبّ آیا اعتراض جائز است لا والله بلکه باید کلّ سر تسلیم نهند و آنچه طیب حاذق گوید مجری دارند. پس طیب حاذق يفعل ما يشاست و مریضان را نصیبی در این مقام نه. باید حذاقت طیب ثابت شود چون حذاقت طیب ثابت شد يفعل ما يشاست.

۸ و همچنین سردار جنود چون در فنون حرب فرید است آنچه گوید و فرماید يفعل ما يشاست و ناخدای کشتی چون در فنون بحریّه مسلّم کلّ آنچه گوید و فرماید يفعل ما يشاست و مربّی حقیقی چون شخص کامل است آنچه گوید و فرماید يفعل

ما یشاست.

- ۹ باری مقصد از یفعل ما یشاء اینست که شاید مظهر ظهور امری فرماید و حکمی اجرا دارد یا عملی فرماید و نفوس مؤمنه از ادراک حکمت آن عاجز نباید اعتراض بنخاطر احدی خطوط نماید که چرا چنین فرمود و یا چنین مجری داشت. امّا نفوس دیگر که در ظلّ مظهر کلی هستند آنان در تحت حکم شریعت الله هستند و بقدر سر موئی آنان را تجاوز از شریعت الله جائز نه و باید جمیع اعمال و افعال را تطبیق بشریعت الله کنند و اگر تجاوز نمایند عند الله مسئول و مؤاخذ گردند. البتّه آنان را از یفعل ما یشاء بهره و نصیبی نه زیرا این مقام تخصیص بمظهر کلی دارد.
- ۱۰ مثلاً حضرت مسیح روحی له الفدا مظهر یفعل ما یشاء بود ولکن حواریون را نصیبی از این مقام نبود چه که در ظلّ حضرت مسیح بودند باید از امر و اراده او تجاوز نمایند والسلام.

قسمت چهارم

مقالات در مبدء و معاد و قوی و حالات و کمالات مختلفه انسان

۴۶

تغییر انواع

- ۱ آمدیم بر سر مسئله تغییر نوع و ترقی اعضا یعنی انسان از عالم حیوان آمده.
- ۲ این فکر در عقول بعضی از فلاسفه اروپا تمکن یافته بسیار مشککست که حال بطلانش تفهیم شود ولی در استقبال واضح و آشکار گردد و فلاسفه اروپا خود بی بطلان این مسئله برند زیرا این مسئله فی الحقیقه بدیهی بطلانست. و چون انسان در کائنات بنظر امعان نظر کند و بدقائق احوال موجودات پی برد و وضع و ترتیب و مکملیت عالم وجود مشاهده کند یقین نماید که لیس فی الامکان ابداع ممانا^{۱۱۴} چه که جمیع کائنات وجودیه علویّه و ارضیه بلکه این فضای نامتناهی و آنچه در اوست چنانکه باید و شاید خلق و تنظیم و ترکیب و ترتیب و تکمیل شده است هیچ نقصان ندارد بقسمی که اگر جمیع کائنات عقل صرف شوند و تا ابد الابد فکر کنند ممکن نیست که بتوانند بهتر از آنچه شده است تصور نمایند.
- ۳ اگر چنانچه پیش آفرینش باین مکملیت در نهایت آرایش نبوده بلکه پستتر بوده است پس وجود مهمل و ناقص بوده است در اینصورت مکمل نبوده. این مسئله بی نهایت دقت و فکر لازم دارد. مثلاً امکانرا یعنی عالم وجود را من حیث العموم مشابه هیكل انسان تصور کنید که این ترکیب و این ترتیب و این مکملیت و جمال و کمال که الآن در هیكل بشری هست اگر غیر از این باشد نقص محض است.
- ۴ لهذا اگر تصور زمانی کنیم که انسان در عالم حیوانی بوده یعنی حیوان محض بوده وجود ناقص بوده. معینش اینست که انسانی نبود و این عضو اعظم که در هیكل عالم بمنزله مغز و دماغ است مفقود بوده است پس عالم ناقص محض بوده است. همین برهان شافیست که اگر چنانچه انسان وقتی در حیوان بوده است مکملیت وجود مختل بوده زیرا انسان عضو اعظم این عالم است و اگر عضو اعظم در این هیكل نباشد البته هیكل ناقص است و انسانرا عضو اعظم شماریم زیرا در بین کائنات انسان جامع کمالات وجود است.
- ۵ و مقصد از انسان فرد کامل است یعنی اول شخص عالم که جامع کمالات معنویّه و صورتیه است که در بین کائنات مثل آفتابست. پس تصور نمایند وقتی آفتاب موجود نبوده است بلکه آفتاب نیز ستاره بوده البته آن زمان روابط وجود مختل بوده چگونه تصور چنین چیزی توان نمود و اگر نفسی تتبع در عالم وجود نماید همین کفایتست.
- ۶ و برهان دیگر گوئیم و این دقیقتر است. این کائنات موجوده غیر متناهی در عالم وجود خواه انسان خواه حیوان خواه نبات خواه جماد هر چه باشد لا بدّ هر یک مرکب از عناصری هستند و این مکملیتی که در هر کائی از کائناتست شبهئی نیست که بایجاد الهی منبعث از عناصر مرکبه و حسن امتزاج و مقادیر کمیت عناصر و کیفیت ترکیب و تأثیرات سائر کائناتست چه که جمیع کائنات مانند سلسله مرتبط بیکدیگرند و تعاون و تعاضد و تفاعل از خواص کائنات و سبب تکون و نشو و نمای موجودات است و بدلائل و براهین ثابت است که هر یک از این کائنات عمومیه حکم و تأثیری در کائنات سائر یا بالاستقلال یا بالتسلسل دارد. خلاصه هر کائی از کائنات مکملیتش یعنی مکملیتی که الآن در انسان و دون آن مبینی من

حیث الاجزاء و من حیث الاعضاء و من حیث القوی منبعث است از عناصر مرکب و مقادیر و موازین عناصر و نحویت امتزاج عنصری و تفاعل و مفاعیل و تأثیری که از کائنات سائر در انسانست. چون اینها جمع شود این انسان پیدا گردد.

و چون مکملیت این کلّ منبعث از اجزاء عناصر مرکب و مقادیر آن عناصر و نحویت امتزاج و تفاعل و مفاعیل کائنات مختلفه حاصل گشته لهذا ده هزار یا صد هزار سال پیش چون انسان از این عناصر خاکی و بهمین مقادیر و موازین و بهمین نحویت ترکیب و امتزاج بوده و بهمین مفاعیل سائر کائنات تحقق یافته پس بعینه آن بشر همین بشر بوده است و این امر بدیهی است قابل تردّد نیست. یعنی هزار میلیون سال بعد از این اگر این عناصر انسان جمع شود و بهمین مقادیر تخصیص و ترکیب شود و بهمین نحویت امتزاج عناصر حاصل گردد و بهمین مفاعیل از سائر کائنات متأثر شود بعینه همین بشر موجود گردد. مثلاً صد هزار سال بعد اگر روغن حاصل شود آتش حاصل شود فتیله موجود شود چراغدان موجود گردد روشن کننده پیدا شود خلاصه جمیع ما لزمیکه الآن هست حاصل گردد این سراج بعینه پیدا شود.

این مسئله قطعیّ الدّلاله است امریست واضح و اما آنچه دلائلی که حضرات ذکر کرده اند اینها ظنّیّ الدّلاله است قطعیّ الدّلاله نیست.

عالم وجود بدایتی ندارد

۱ بدان که یک مسئله از غوامض مسائل الهیه اینست که این عالم وجود یعنی این کون غیر متناهی بدایتی ندارد.
۲ و از پیش بیان این مطلب شد که نفس اسما و صفات الوهیت مقتضی وجود کائنات است. هرچند مفصل بیان شد^{۱۱} حالا هم مختصری ذکر میشود. بدان که ربّ بی مروب تصور نشود سلطنت بی رعیت تحقق نماید معلّم بی متعلّم تعین نیابد خالق بی مخلوق ممکن نگردد رازق بی مرزوق بخاطر نیاید زیرا جمیع اسما و صفات الهیه مستدعی وجود کائناتست. اگر وقتی تصوّر شود که کائناتی ابداً وجود نداشته است این تصوّر انکار الوهیت الهیه است.
۳ و از این گذشته عدم صرف قابل وجود نیست. اگر کائنات عدم محض بود وجود تحقق نمی یافت. لهذا چون ذات احدیت یعنی وجود الهی ازلی است سرمدیست یعنی لا اول له و لا آخر له است البته عالم وجود یعنی این کون نامتناهی را نیز بدایت نبوده و نیست. بلی ممکن است جزئی از اجزاء ممکنات یعنی کرهئی از کرات تازه احداث شود یا اینکه متلاشی گردد اما سائر کره های نامتناهی موجود است عالم وجود بهم نمی خورد منقرض نمی شود بلکه وجود باقی و برقرار است. و چون هر کرهئی از این کرات بدایتی دارد حکماً نهایی دارد زیرا از برای هر ترکیبی چه کلی چه جزئی لا بد از تحلیل است. نهایتش اینست که بعضی ترکیبها سریع التحلیل است و بعضی بطی التحلیل و الا ممکن نیست شیئی ترکیب شود و بتحلیل نرود.

۴ پس باید بدانیم که هر موجودی از موجودات عظیمه در بدایت چه بوده است. شبههئی نیست که در ابتدا مبدء واحد بوده است. مبدء نمی شود دو باشد زیرا مبدء جمیع اعداد واحد است دو نیست و دو محتاج بمبدء است. پس معلوم شد که در اصل ماده واحده است آن ماده واحده در هر عنصری بصورتی درآمده است لهذا صور متنوعه پیدا شده است و چون این صور متنوعه پیدا شد هر یک از این صور استقلالیت پیدا کرد عنصر مخصوص شد اما این استقلالیت در مدّت مدیده بحصول

پیوست و تحقق و تکون تام یافت. پس این عناصر بصور نامتناهی ترکیب و ترتیب و امتزاج یافت یعنی از ترکیب و امتزاج این عناصر کائنات غیر متناهی پیدا شد.

۵ این ترکیب و ترتیب بحکمت الهیه و قدرت قدیمه بیک نظم طبیعی حاصل گشت و چون بنظم طبیعی در کمال اتقان و مطابق حکمت در تحت قانون کلی ترکیب و امتزاج یافت واضح است که ایجاد الهی است نه ترکیب و ترتیب تصادفی زیرا که ایجاد اینست که از هر ترکیبی کائنی موجود شود اما از ترکیب تصادفی هیچ کائنی موجود نگردد. مثلاً اگر بشر با وجود عقل و ذکا عناصری را جمع کند ترکیب کند چون بنظم طبیعی نیست لهذا کائن حیّ موجود نشود. این جواب سؤال مقدره است که اگر بتصور آید و بخاطر خطور کند که چون این کائنات از ترکیب و امتزاج این عناصر است ما هم این عناصر را جمع میکنیم و امتزاج میدهیم یک کائنی موجود میشود این تصور خطاست زیرا این ترکیب اصلی ترکیب الهی است و امتزاج را خدا میدهد و بر نظم طبیعی است از این جهت از این ترکیب یک کائنی موجود شود و وجودی تحقق یابد اما از ترکیب بشر ثمری حاصل نگردد زیرا بشر ایجاد نتواند.

۶ باری گفتیم که از ترکیب عناصر و امتزاج و نحویت ترکیب و موازین عناصر و مفاعیل سائره صور و حقائق غیر متناهی و کائنات نامحصور پیدا شد. اما این کره ارض بهیئت حاضره واضح است که یک دفعه تکون نیافته است بلکه بتدریج این موجود کلی اطوار مختلفه طیّ نموده تا آنکه باین مکملیت جلوه یافته. و موجودات کلیّه بموجودات جزئیّه تطبیق میشود و قیاس گردد زیرا موجود کلی و موجود جزئی کلّ در تحت یک نظم طبیعی و قانون کلی و ترتیب الهی هستند. مثلاً کائنات ذریّه را در نظام عمومی مطابق اعظم کائنات عالم یابی واضح است که از یک کارخانه قدرت بر یک نظم طبیعی و یک قانون عمومی تکون یافته لهذا قیاس بیکدیگر گردند.

۷ مثلاً نطفه انسان در رحم مادر بتدریج نشو و نما نموده بصور و اطوار مختلفه درآمده تا آنکه در نهایت درجه جمال ببلوغ رسیده بهیئت مکملیت در نهایت لطافت جلوه نموده. بهمچنین تخم این گل که مشاهده مینمائید در بدایت شیّ حقیری در نهایت صغیری بوده در رحم زمین نشو و نما نموده و بصور مختلفه درآمده تا آنکه در کمال طراوت و لطافت در این رتبه جلوه کرده. بهمین قسم واضح است که این کره ارض در رحم عالم تکون یافته و نشو و نما نموده و بصور و حالات مختلفه درآمده تا بتدریج این مکملیت را یافته و بمکونات نامتناهیّه ترین جسته و در نهایت اتقان جلوه نموده است.

۸ پس واضح است که آن ماده اصلیه که بمنزله نطفه است عناصر مرکبه ممتازجه صور اوئیّه آن بوده. آن ترکیب بتدریج در اعصار و قرون کثیره نشو و نما کرده و از شکل و هیئتی بشکل و هیئت دیگر انتقال نموده تا باین مکملیت و انتظام و ترتیب و اتقان بحکمت بالغه حضرت یزدان جلوه نموده.

۹ باری بر سر مطلب رویم که انسان در بدو وجود در رحم کره ارض مانند نطفه در رحم مادر بتدریج نشو و نما نموده و از صورتی بصورتی انتقال کرده و از هیئتی بهیئتی تا آنکه باین جمال و کمال و قوی و ارکان جلوه نموده. در بدایت یقین است که باین حلاوت و ظرافت و لطافت نبوده است بلکه بتدریج باین هیئت و شمایل و حسن و ملاحظت رسیده است. مثل نطفه انسان در رحم مادر شبهئی نیست که نطفه بشر یک دفعه این صورت نیافته و مظهر "فتبارک الله احسن الخالقین"^{۱۱} نگشته لهذا بتدریج حالات متنوعه پیدا نموده و هیئتهای مختلفه یافته تا اینکه باین شمایل و جمال و کمال و لطافت و حلاوت جلوه نموده. پس واضح و مبرهن است که نشو و نما انسان در کره ارض باین مکملی مطابق نشو و نما انسان در رحم مادر بتدریج و انتقال از حالی بحالی و از هیئت و صورتی بهیئت و صورتی دیگر بوده چه که این بمقتضای نظام عمومی و قانون الهی است.

۱۰ یعنی نطفه انسان احوالات مختلفی پیدا کند و درجات متعدده قطع نماید تا اینکه بصورت "فتبارک الله احسن الخالقین" رسیده آثار رشد و بلوغ در آن نمایان گردد. بهمچنین در بدو وجود انسان در این کره ارض از بدایت تا باین هیئت و شمایل و حالت رسیده لا بد مدتی طول کشیده درجاتی طی کرده تا باین حالت رسیده ولی از بدو وجودش نوع ممتاز بوده است. مثل اینکه نطفه انسان در رحم مادر در بدایت بهیئت عجیبی بوده. این هیکل از ترکیبی بترکیبی از هیئتی بهیئتی از صورتی بصورتی انتقال نموده است تا نطفه در نهایت جمال و کمال جلوه نموده است اما همان وقتی که در رحم مادر بهیئت عجیبی بکلی غیر از این شکل و شمایل بوده است نطفه نوع ممتاز بوده است نه نطفه حیوان و نوعیتش و ماهیتش ابداً تغییر نکرده.

۱۱ پس بر فرض اینکه اعضای اثری موجود و محقق گردد دلیل بر عدم استقلال و اصالت نوع نیست. نهایتش اینست که هیئت و شمایل و اعضای انسان ترقی نموده است ولی باز نوع ممتاز بوده انسان بوده نه حیوان. مثلاً اگر نطفه انسان در رحم مادر از هیئتی بهیئتی انتقال نماید که هیئت ثانیه ابداً مشابهی بهیئت اولیه ندارد آیا دلیل بر آنست که نوعیت تغییر یافته و حیوان بوده و اعضا نشو و ترقی کرده تا آنکه انسان شده است لا والله. باری این رأی و فکر چه قدر سست است و بی بنیان است زیرا اصالت نوع انسان و استقلالیت ماهیت انسان واضح و مشهود است والسلام.

۴۸

فرق ما بین انسان و حیوان

۱ یکدو مرتبه در مسئله روح صحبت شد اما نوشته نشد.

۲ بدان که اهل عالم بر دو قسمند یعنی دو فرقه‌اند یک فرقه منکر روحند گویند که انسان نوعی از حیوانست چرا می‌بینیم که حیوان در قوی و حواس مشترک با انسانست و این عناصر بسیطه مفرده که این فضا مملو از آنست بترکیبهای نامتناهی ترکیب میشود و از هر ترکیبی یک کائنی از کائنات پیدا شود. از جمله کائنات ذوی الارواحست که دارنده قوی و احساساتند. هر چه ترکیب مکملتر است آن کائن اشرفتر است. ترکیب عناصر در وجود انسان از ترکیب جمیع کائنات مکملتر است و امتزاجی در نهایت اعتدال دارد لهذا اشرفست و اکمل. گویند نه اینست که انسان یک قوه و روح مخصوصی دارد که سائر حیوانات از او محرومند حیوانات جسم حساسند و انسان در بعضی قوی حساستر است (و حال آنکه در قوای حساسه ظاهره مثل سمع و بصر و ذوق و شم و لمس حتی در بعضی از قوای باطنه مثل حافظه حیوان از انسان شدیدتر است) و گویند حیوان ادراک دارد شعور دارد نهایتش اینست که شعور انسان بیشتر است.

۳ این قول فلسفه حالیه است. چنین میگویند و زعمشان چنین است و اوهاشان چنین حکم کرده است. اینست که بعد از بحث و دلائل عظیمه انسانرا بسالاه حیوان رسانده‌اند که یکوقتی بوده است که انسان حیوان بوده نوع تغییر نموده ترقی کرده است کم کم تا بدرجه انسان رسیده.

۴ اما الهیون گویند خیر چنین نیست. هرچند انسان در قوی و حواس ظاهره مشترک با حیوانست ولی یک قوه خارق العاده در انسان موجود است که حیوان از آن محرومست. این علوم و فنون و اکتشافات و صنایع و کشف حقائق از نتایج آن قوه مجرّه است. این قوه یک قوتیست که محیط بر جمیع اشیاست و مدرک حقائق اشیا اسرار مکنونه کائنات را کشف کند و در آن تصرف نماید. حتی شی غیر موجود در خارج را ادراک کند یعنی حقائق معقوله غیر محسوسه را که در خارج وجود

ندارد بلکه غیبت ادراک کند مثل حقیقت عقل و روح و صفات و اخلاق و حبّ و حزن انسان که حقیقت معقوله است. و از این گذشته این علوم موجوده و صنایع مشهوده و مشروعات عظیمه و کشفیات نامتناهی انسانی یکوقتی غیب مستور و سرّ مکنون بوده است آن قوهٔ محیطهٔ انسانی آنانرا کشف کرده و از حیّز غیب بحیّز شهود آورده. من جمله تلغراف فوتوغراف فوتوغراف جمیع این اکتشافات و صنایع عظیمه یکوقتی سرّ مکنون بوده است آن حقیقت انسانیّه کشف کرده و از حیّز غیب بحیّز شهود آورده. حتّی یکوقتی بوده است که خواصّ این آهن که می‌بینی بلکه جمیع معادن سرّ مکنون بوده است حقیقت انسانیّه کشف این معدن را کرده و این هیئت صنعت در او ایجاد نموده و قس علی ذلک جمیع اشیا که از اکتشافات و اختراعات بشریه است و نامتناهیست. این مطلب جای انکار نیست و نمیتوانیم انکار کنیم.

۵ اگر بگوئیم این از آثار قوای حیوانیّت و قوای حواسّ جسمانیست واضحاً مشهوداً میبینیم که حیوانات در این قوی اعظم از انسانند. مثلاً بصر حیوان خیلی تندتر از بصر انسانست قوهٔ سامعهٔ حیوان خیلی بیش از قوهٔ سامعهٔ انسانست و همچنین قوهٔ شامه و قوهٔ ذائقه. خلاصه در جمیع قوای مشترکه بین حیوان و انسان اکثر حیوان شدیدتر است. مثلاً در قوهٔ حافظه فرض کنیم اگر کبوتری را از اینجا باقلیمی بسیار بعید برید و از آنجا رها نمائی رجوع باینجا نماید راهها در حفظش ماند. سگی را از اینجا باواسط آسیا بر و رها کن میآید ابداً راه را گم نمیکند و همچنین در سائر قوی مثل سمع و بصر و شمّ و ذوق و لمس. پس واضح شد که اگر در انسان قوهٔی غیر از قوای حیوانی نبود باید حیوان در اکتشافات عظیمه و در ادراک حقائق اعظم از انسان باشد. پس باین دلیل معلوم شد که در انسان یک موهبتی هست که در حیوان نیست و یک کمالی هست که در حیوان نیست.

۶ و از این گذشته حیوان ادراک اشیا محسوسه کند اما ادراک حقائق معقوله را نمیکند. مثلاً آنچه در مدّ بصر است می‌بیند اما آنچه از مدّ بصر خارجست ممکن نیست ادراک کند و تصوّر او را نمیتواند بکند. مثلاً حیوان ممکن نیست ادراک این کند که ارض کرویّ الشکّست زیرا انسان از امور معلومه استدلال بر امور مجهوله کند و کشف حقائق مجهوله نماید از جمله آفاق مائله را چون انسان بیند استنتاج کرویّت ارض نماید. مثلاً قطب شمالی در عکّا ۳۳ درجه است یعنی ۳۳ درجه از افق مرتفعست. چون انسان رو بقطب شمالی رود هر یک درجه که قطع مسافه کند یک درجه قطب از افق صعود پیدا کند یعنی ارتفاع قطب شمالی ۳۴ درجه شود تا ارتفاع قطب بجهل درجه و پنجاه درجه و شصت درجه و هفتاد درجه اگر بقطب رسد ارتفاع قطب بنود درجه رسد و در سمت الرّأس بیند یعنی بالای سر.

۷ این قطب امر محسوس است و این صعود نیز امر محسوس است که هر چه رو بقطب رود قطب بلندتر شود. از این دو امر معلوم یک امر مجهول کشف گردد که آن آفاق مائله است یعنی افق هر درجهٔ ارض غیر افق درجهٔ دیگر است. این کیفیت را انسان ادراک کند و استدلال بامری مجهول که کرویّت ارض است نماید. اما حیوان ممکن نیست که ادراک این را بکند و همچنین ممکن نیست که حیوان ادراک نماید که شمس مرکز است و ارض متحرّک. حیوان اسیر حواس است و مقید بانست. اموری را که ما وراء حواس است که حواس در او تصرّف ندارد ابداً ادراک نکند و حال آنکه در قوی و حواسّ ظاهره حیوان اعظم از انسانست. پس ثابت و محقّق شد که در انسان یک قوهٔ کاشفهٔی هست که بآن ممتاز از حیوانست و اینست روح انسان.

۸ سبحان الله انسان همیشه توجّهش بعلو است و همّتش بلند است همیشه میخواهد که بعالمی اعظم از آن عالمی که هست برسد و بدرجهٔی ما فوق درجهٔی که هست صعود نماید. حبّ علویّت از خصائص انسانست. متحیرم که بعضی فلاسفهٔ امریکا و اروپا چگونه راضی شده‌اند که خود را تدنّی بعالم حیوان دهند و ترقّی معکوس نمایند. وجود باید توجّهش رو بعلو باشد و حال آنکه اگر بخود او بگوئی حیوانی بسیار دلنگ می‌شود بسیار اوقاتش تلخ میشود.

۹ عالم انسان کجا عالم حیوان کجا علویّت انسان کجا دنیویّت حیوان کجا کمالات انسان کجا جهالت حیوان کجا نورانیّت انسان کجا ظلمانیّت حیوان کجا عزّت انسان کجا ذلّت حیوان کجا. یک طفل ده‌ساله عرب در بادیه دوپست سیصد شتر را مسخر میکند بیک صدا میبرد و میآورد. فیل باین عظمت را یک هندوی ضعیف چنین مسخر مینماید که در نهایت اطاعت حرکت نماید. جمیع اشیا در دست انسان مسخر است طبیعت را مقاومت کند.

۱۰ جمیع کائنات اسیر طبیعتند نمیتوانند از مقتضای طبیعت جدا شوند مگر انسان که مقاومت طبیعت کند. طبیعت جاذب مرکز است انسان بوسائلی دور از مرکز میشود در هوا پرواز نماید. طبیعت مانع انسان از دخول در دریاست انسان کشتی سازد و در قطب محیط اعظم سیر و حرکت نماید و قس علی ذلک. این مطلب بسیار مطوّلتست. مثلاً انسان در کوه و صحرا کشتی راند و وقوعات شرق و غرب را در یک نقطه جمع کند جمیع این کیفیّات مقاومت طبیعتست. این دریای باین عظمت نمیتواند ذره‌ئی از حکم طبیعت خارج شود. آفتاب باین عظمت نتواند بقدر سر سوزن از حکم طبیعت خارج شود و ابداً ادراک شئون و احوال و خواصّ و حرکت و طبیعت انسان نتواند. پس در این جسم باین صغیری انسان چه قوه‌ئیست که محیط بر همه اینهاست این چه قوه قاهره‌ئیست که جمیع اشیا مقهور او شوند.

۱۱ یک چیزی باقی مانده است اینست که فیلسوفهای جدید میگویند که ما ابداً در انسان روحی مشاهده نمینمائیم و آنچه در خفایای جسد انسان تحرّی مینمائیم یک قوه معنویّه احساس نمیکنیم. یک قوه که محسوس نیست چگونه تصوّر آن نمائیم. الهیون در جواب گویند روح حیوان نیز محسوس نگردد و باین قوای جسمانیّه ادراک نشود. بچه استدلال بر وجود روح حیوانی نمائی. شبهه نیست که از آثار استدلال بر آن کنی که در این حیوان قوه‌ئی که در نبات نیست هست. آن قوه حسّاسه است یعنی بیناست شنواست و همچنین قوای دیگر. از اینها استدلال کنی که یک روح حیوانی هست. بهمین قسم از آن دلائل و آثار مذکوره استدلال کن که یک روح انسانی هست. پس در این حیوان چون آتاری هست که در نبات نیست گوئی که این قوای حسّیه از خصائص روح حیوانست و همچنین در انسان آثار و قوی و کمالاتی بینی که در حیوان موجود نیست پس استدلال کن که در انسان یک قوه‌ئی هست که حیوان از آن محرومست.

۱۲ و اگر چنانچه هر شی غیر محسوس را انکار کنیم حقائق مسلمّه الوجود را باید انکار نمائیم. مثلاً ماده اثیریّه محسوس نیست و حال آنکه محقق الوجود است قوه جاذبه محسوس نیست و حال آنکه محقق الوجود است. از چه حکم بر وجود اینها میکنیم از آثارشان. مثلاً این نور تموجات آن ماده اثیریّه است از این تموجات استدلال بر وجود او کنیم.

مسئله نشو و ترقی کائنات

- ۱ سؤال. در مسئله نشو و ترقی کائنات که رأی بعضی از فلاسفه اروپا است چه میگوئید.
- ۲ جواب. در این مسئله روزی دیگر مذاکره شد باز مجدداً نیز صحبتی میشود. خلاصه این مسئله منتهی باصالت نوع و عدم آن میگردد یعنی نوعیّت انسان از اصل اساس بوده است یا آنکه بعد از حیوان متفرّع گشته.
- ۳ بعضی از فلاسفه اروپا بر آنند که نوع را نشو و ترقی بلکه تبدیل و تغییر نیز ممکن است و از جمله ادله که بر این مدعا اقامه نموده‌اند اینست که بواسطه علم طبقات الارض و تدقیق و تحقیق در آن بر ما واضح و مشهود گشته سبقت وجود نبات بر حیوان و سبقت وجود حیوان بر انسان و بر آنند که جنس نبات و حیوان هر دو تغییر کرده زیرا در بعضی از طبقات

ارض نباتها کشف شده که در قدیم بوده و الآن مفقود گردیده یعنی ترقی نموده و قویتر گشته و شکل و هیئت تبدل یافته لهذا تبدیل نوع حاصل گشته و همچنین در طبقات ارض انواعی از حیوانات بوده که تغیر و تبدل نموده. از جمله آن حیوانات مار است که در او اعضای اثری موجود یعنی مدلّ بر آنست که وقتی مار پا داشته و لکن بمرور زمان آن عضو معدوم گشته و آثار باقی و برقرار و همچنین در استخوان پشت انسان اثری هست و دلالت بر این مینماید که انسان مانند حیوانات سائره وقتی ذنبی داشته و بر آنند که آثارش باقی مانده. وقتی آن عضو مفید بوده ولی چون انسان ترقی نمود آن عضو را فائده‌ئی نماند لهذا بتدریج معدوم گردید و مار نیز در زیر زمین مأوی یافت و از حیوانات زاحفه شد محتاج بپا نماند لهذا پا معدوم شد ولی اثرش باقی. و اعظم برهانشان اینست که این اجزاء اثری دلالت بر اعضا مینماید و الآن بجهت عدم فائده بتدریج مفقود گردیده و آن اجزاء اثری را حال هیچ ثمری و حکمتی نه بنا بر این اعضای کامله لازمه باقی مانده و اجزای غیر لازمه از تغییر نوع بتدریج زائل گردیده ولی اثری باقی.

۴ جواب. اولاً آنکه سبقت حیوان بر انسان دلیل ترقی و تغییر و تبدیل نوع نه که از عالم حیوان بعالم انسان آمده زیرا ما دام حدوث این مکوثات مختلفه مسلم است جائز است که انسان بعد از حیوان تکون یافته چنانکه در عالم نبات ملاحظه مینمائیم که اثمار اشجار مختلفه کلّ دفعه واحده وجود نیابد بلکه بعضی پیش بعضی پس وجود یابند. این تقدّم دلیل بر آن نیست که این ثمر مؤخر این شجر از ثمر مقلّم شجر دیگر حاصل گردیده.

۵ ثانیاً این آثار صغیره و اجزاء اثریه را شاید حکمتی عظیم باشد که هنوز عقول مطلع بر حکمت آن نگردیده‌اند. و چه بسیار چیزها در وجود موجود که حکمت آن الی الآن غیر معلوم چنانکه در علم فیزیولوجی یعنی معرفت ترکیب اعضا مذکور که حکمت و علّت اختلاف الوان حیوانات و موی انسان و قرمز بودن لبها و متنوّع بودن رنگ‌های طیور الی الآن غیر معلوم بلکه مخفی و مستور است مگر حکمت سیاهی تخم چشم آن معلوم گردیده که بجهت جذب شعاع آفتاب است زیرا اگر لونی دیگر یعنی ساده و سفید بود جذب شعاع آفتاب نمی‌نمود. پس ما دام حکمت این امور مذکوره مجهول است جائز که علّت و حکمت اجزاء اثریه چه در حیوان چه در انسان نیز غیر معلوم باشد ولی البتّه حکمت دارد ولو غیر معلوم.

۶ ثالثاً فرض کنیم که وقتی بعضی از حیوانات حتّی انسان عضوی داشتند که حال زائل گشته این برهان کافی بر تغییر و ترقی نوع نیست زیرا انسان از بدایت انعقاد نطفه تا بدرجه بلوغ رسد بهیئت و اشکال متنوّعه درآید بکلی سیما و هیئت و شکل و لون تغییر نماید یعنی از هیئتی بهیئتی دیگر و از شکلی بشکل دیگر تحویل شود مع ذلک از بدایت انعقاد نطفه نوع انسان بوده یعنی آن نطفه انسان بوده نه حیوان ولی مخفی بود بعد ظاهر و آشکار شد.

۷ مثلاً فرض نمائیم که وقتی انسان مشابهتی بحیوان داشته و حال ترقی کرده و تغییر یافته. بر فرض تسلیم این قول دلیل بر تغییر نوع نیست بلکه مانند تغییر و تبدیل نطفه انسان است تا بدرجه رشد و کمال رسد چنانکه ذکر شد. واضحتر گوئیم فرض نمائیم وقتی انسان بچهار دست و پا حرکت میکرد و یا آنکه ذنبی داشت. این تغییر و تبدل مانند تغیر و تبدل جنین است در رحم مادر. هرچند از جمیع جهات تغییر نموده و نشو و ترقی کرده تا باین هیئت تامّه رسیده ولی از بدایت نوع مخصوص بوده چنانچه در عالم نبات نیز ملاحظه مینمائیم که نوعیّت اصالیّه فصیله تغییر و تبدیل نکند ولی هیئت و رنگ و جسامت تغییر و تبدیل کند و یا خود ترقی حاصل شود.

۸ خلاصه کلام اینکه انسان همچنانکه در رحم مادر از شکلی بشکلی دیگر و از هیئتی بهیئتی دیگر انتقال و تغییر و ترقی مینماید مع ذلک از بدایت نطفه نوع انسان بوده بهمچنین انسان از بدایت تکون در رحم عالم نیز نوع ممتاز یعنی انسان بوده و از هیئتی بهیئت دیگر بتدریج انتقال نموده. پس این تغیر هیئت و ترقی اعضا و نشو و نما مانع از اصالت نوع نگردد. این بر فرض تصدیق نشو و ترقی است و حال آنکه انسان از بدایت در این هیئت و ترکیب کامله بوده و قابلیت و استعداد اکتساب

کمالات صوریّه و معنویّه داشته و مظهر "لنعلمنّ انساناً علی صورتنا و مثالنا"^{۱۱} گشته. نهایتش اینست که خوشتر و ظریفتر و خوشگلتر گردیده و مدنیت سبب شده که از حالت جنگلی بیرون آمده مانند اثمار جنگلی که بواسطه باغبانی تربیت شوند و خوشتر و شیرینتر گردند و طراوت و لطافت بیشتر یابند.

و باغبان عالم انسانی انبیای الهی هستند.

۹

۵۰

براهین الهیّه در اصل و مبدء انسان

این دلایل که بر اصلیت نوع انسان اقامه نمودیم ادله‌های عقلی بود حال ادله‌های الهی گوئیم و اصل دلیل آنست. بجهت اینکه اثبات الوهیت را بادلّه عقلیّه کردیم و همچنین بادلّه عقلیّه ثابت شد که انسان از اصل و اساس انسان بوده و نوعیتش از قدیم است حال برهان الهی اقامه کنیم که وجود انسانی یعنی نوع انسان لازم الوجود است بدون انسان کمالات ربوبیت جلوه نماید اما این دلایل الهیّه است نه دلایل عقلیّه.

و چون بدلائل و براهین بکرات ثابت شد که انسان اشرف ممکنات است و جامع جمیع کمالات و جمیع کائنات و موجودات جلوه‌گاه تجلی الهی است یعنی آثار الوهیت الهیّه در حقائق موجودات و جمیع کائنات ظاهر است مثل اینکه الآن کره ارض جلوه‌گاه اشعه شمس است یعنی نور و حرارت و تأثیر آفتاب در جمیع ذرات کره ارض ظاهر و عیانست بهمچنین ذرات کائنات عمومیّه در این فضای نامتناهی هر یک حکایت و دلالت از کمالی از کمالات الهیّه کنند و چیزی محروم نیست یا آیت رحمت حقّ است یعنی دلالت بر رحمت حقّ میکند یا آیت قدرت حقّ است یا آیت عظمت حقّ است یا آیت عدل حقّ است یا آیت ربانیت حقّ است که پرورش میدهد یا آیت کرم حقّ است یا آیت بصر حقّ است یا آیت سمع حقّ است یا آیت علم حقّ است یا آیت نعمت حقّ است و قس علی ذلک.

مراد اینست که لا بدّ هر کائنی از کائنات جلوه‌گاه تجلی الهی است یعنی کمالات الهی در وی ظاهر است و تجلی کرده است مثل اینکه آفتاب در این صحرا در این دریا در این اشجار در این اثمار در این ازهار در کلّ اشیاء ارضیّه جلوه کرده. اما عالم کائنات یعنی هر کائنی از موجودات از یک اسمی از اسماء الهی حکایت کند اما حقیقت انسانیه حقیقت جامعه است حقیقت کلیّه است جلوه‌گاه تجلی جمیع کمالات الهیّه است. یعنی هر اسم و صفتی هر کمالی که از برای حقّ ثابت میکنیم یک آیتی از آن در انسان موجود است اگر آن در انسان موجود نبود انسان تصوّر آن کمال را نمی‌توانست کرد و ادراک نمی‌توانست نمود. مثلاً میگوئیم که خدا بصیر است این چشم آیت بصر اوست اگر این بصر در انسان نبوده چگونه تصوّر بصیری الهی مینمودیم زیرا اکمه یعنی کور مادرزاد تصوّر بصر نتواند و اصمّ یعنی کر مادرزاد تصوّر سمع نتواند و مرده تصوّر حیات نتواند.

لهذا ربوبیت الهیّه که مستجمعیت جمیع کمالاتست تجلی در حقیقت انسانی کرده یعنی ذات احدیت مستجمع جمیع کمالاتست و از این مقام یک تجلی بر حقیقت انسانیه کرده. یعنی شمس حقیقت اشراق در این آئینه نموده اینست که انسان مرآت تامّه مقابل شمس حقیقت است و جلوه‌گاه اوست. تجلی کمالات الهیّه در حقیقت انسان ظاهر است اینست که خلیفه الله است رسول الله است. اگر انسان نباشد عالم وجود نتیجه ندارد چه که مقصد از وجود ظهور کمالات الهیّه است.

۴

لهذا نمی‌شود بگوئیم که وقتی بوده که انسان نبوده. منتها اینست که این کره ارضیه نبوده و انسان در بدایت در این کره ارض نبوده.

۵ ولی این مظهریت کامله از اول لا اول الی آخر لا آخر بوده. و این انسان که گوئیم مقصد هر انسان نیست مقصد انسان کامل است زیرا اشرف عضوی در شجره ثمره است و مقصد اصلی اوست. اگر شجر ثمر نداشته باشد مهملست. لهذا نمی‌شود تصوّر این را کرد که عالم وجود چه علوی و چه سفلی بخر و گاو و موش و گربه معمور بود و از انسان محروم. این تصوّر باطلست مهملست.

۶ حرف حقّ واضح است مثل آفتابست. این دلیل الهی است اما بمادیون نمی‌شود در ابتدا اقامه این دلیل نمود. اول باید دلیل عقلی ذکر کرد بعد دلیل الهی.

۵۱

آیا روح و عقل در انسان حین ولادت ظهور نموده‌اند

۱ سؤال. آیا انسان در ابتدا عقل و روح داشت و آیا ظهور آنها بواسطه نموّ تدریجی انسان بود یا اینکه انسان فقط بعد از کمال نموّ خود بآنها رسید.

۲ جواب. ابتدای تکوّن انسان در کره ارض مانند تکوّن انسان در رحم مادر است. نطفه در رحم مادر بتدریج نشو و نما نماید تا تولّد شود و بعد از ولادت نشو و نما نماید تا بدرجه رشد و بلوغ رسد. هرچند در طفولیت آثار عقل و روح از انسان ظاهر است ولی در رتبه کمال نیست ناقص است. چون ببلوغ رسد عقل و روح بنهایت کمال ظاهر و باهر گردد.

۳ و همچنین در تکوّن انسان در رحم عالم در بدایت مانند نطفه بوده بعد بتدریج ترقّی در مراتب کرده و نشو و نما نموده تا برتبه بلوغ رسیده. در رتبه بلوغ عقل و روح در نهایت کمال در انسان ظاهر و آشکار گشته. در بدایت تکوّن نیز عقل و روح موجود بود ولی مکنون بود بعد ظهور یافت زیرا در عالم رحم نیز در نطفه عقل و روح موجود است ولی مکنون است بعد ظاهر میشود مانند دانه که شجره در آن موجود است ولیکن مکتوم و مستور است چون دانه نشو و نما نماید شجره تمامه ظاهر شود. بهمچنین نشو و نمای جمیع کائنات بتدریج است. این قانون کلی الهی و نظم طبیعی است. دانه بغتة شجره نمی‌شود نطفه دفعه واحده انسان نمی‌شود جماد دفعه واحده حجر نمی‌شود حبه دفعه واحده شجر نمی‌شود بلکه بتدریج نشو و نما میکنند و بعد کمال میرسند.

۴ جمیع کائنات چه از کلیات و چه از جزئیات از اول تمام و کامل خلق شده است منتهاش اینست که بتدریج این کمالات در او ظاهر میشود. قانون الهی یکیست ترقّیات وجودی یکیست نظام الهی یکیست چه از کائنات صغیره و چه از کائنات کبیره جمیع در تحت یک قانون و نظامند. هر دانه‌ئی از ابتدا جمیع کمالات نباتیه در او موجود است. مثلاً این دانه از بدایت جمیع کمالات نباتیه در او موجود بود اما آشکار نبود بعد بتدریج در او ظاهر گشت. مثلاً از دانه اول ساقه ظاهر بعد شاخه بعد برگ بعد شکوفه بعد ثمر ظاهر گردد اما در بدایت تکوّن جمیع اینها در دانه بالقوه موجود است اما ظاهر نیست. همین قسم نطفه از بدایت دارای جمیع کمالات است مثل روح و عقل و بصر و شامه و ذائقه مختصر جمیع قوی لکن ظاهر نیست بعد بتدریج ظاهر میشود.

۵ همین قسم کره ارض از اول با جميع عناصر و مواد و معادن و اجزا و تركيب خلق شده اما بعد بتدریج هر يك از اينها ظاهر گشت اول جماد و بعد نبات و بعد حيوان و بعد انسان ظاهر شد. اما از اول اين اجناس و انواع در كمون کره ارض موجود بوده است و بعد بتدریج ظاهر شد زیرا قانون اعظم الهی و نظام طبیعی عمومی که محیط بر جميع کائنات است و کل در تحت حکم آن چنین است. و چون بآن نظام عمومی نظر نمائی ببینی که کائنی از کائنات بمحض تکون بحد کمال نرسد بلکه بتدریج نشو و نما نماید پس بدرجه کمال رسد.

۵۲

حکمت ظهور روح در جسد

- ۱ سؤال. حکمت ظهور روح در جسد چه بوده.
- ۲ جواب. حکمت ظهور روح در جسد اینست روح انسانی ودیعه رحمانیست باید جميع مراتب را سیر کند زیرا سیر و حرکت او در مراتب وجود سبب اکتساب کمالات است. مثلاً انسان چون در اقالیم و ممالک مختلفه متعدده بقاعده و ترتیب سیر و حرکت کند البته سبب اکتساب کمال است زیرا مشاهده مواقع و مناظر و ممالک نماید و اکتشاف شئون و احوال سائر طوائف کند و مطلع بجغرافیای بلاد شود و صنایع و بدایع ممالک اکتشاف کند و اطلاع بر روش و سلوک و عادات اهالی نماید و مدنیت و ترقیات عصریه بیند و بر سیاست حکومت و استعداد و قابلیت هر مملکت اطلاع حاصل نماید. بهمچنین روح انسانی چون سیر در مراتب وجود کند و دارنده هر رتبه و مقام گردد حتی رتبه جسد البته اکتساب کمالات نماید.
- ۳ و از این گذشته باید که آثار کمالات روح در این عالم ظاهر شود تا این عالم کون نتیجه نامتناهی حاصل نماید و این جسد امکان جان پذیرد و فیوضات الهیه جلوه فرماید. مثلاً شعاع شمس باید بر ارض بتابد و حرارت آفتاب کائنات ارضیه را تربیت نماید و اگر شعاع و حرارت آفتاب بر زمین نتابد زمین معطل و مهمل و معوق ماند. بهمچنین اگر کمالات روح در این عالم ظاهر نشود این عالم عالم ظلمانی حیوانی محض شود. بظهور روح در هیکل جسمانی این عالم نورانی گردد. روح انسان سبب حیات جسد انسانست. بهمچنین عالم بمنزله جسد است و انسان بمنزله روح. اگر انسان نبود و ظهور کمالات روح نبود و انوار عقل در این عالم جلوه نمی نمود این عالم مانند جسد بی روح بود.
- ۴ و همچنین این عالم بمنزله شجره است و انسان بمثابه ثمره. اگر ثمر نبود شجر مهمل بود.
- ۵ و از این گذشته این اعضا و اجزا و ترکیبی که در اعضای بشری است این جاذب و مغناطیس روح است لا بد است که روح ظاهر شود. مثلاً آئینه که صافی شد لا بد جذب شعاع آفتاب کند و روشن گردد و انعکاسات عظیمه در آن پدیدار شود. یعنی این عناصر کوبیه چون بنظم طبیعی در کمال اتقان جمع و ترکیب گردد مغناطیس روح شود و روح بجمع کمالات در آن جلوه نماید.
- ۶ دیگر در این مقام گفته نمی شود که چه لزوم دارد که شعاع آفتاب تنزل در آئینه نماید زیرا ارتباط در میان حقائق اشیا چه روحانی چه جسمانی مقتضی آنست که چون آئینه صافی گشت و تقابل بافتاب یافت شعاع آفتاب در آن ظاهر گردد. بهمچنین چون عناصر باشرف نظم و ترتیب و کیفیت ترکیب و امتزاج یافت روح انسانی در آن ظاهر و آشکار شود ذلک تقدیر العزیز العلیم.

تعلق حقّ بخلق بچه نحو است

- ۱ سؤال. تعلق حقّ بخلق یعنی واجب تعالی بسائر کائنات بچه نحو است.
- ۲ جواب. تعلق حقّ بخلق تعلق موجد است بموجود تعلق آفتاب است باجسام مظلّمه از ممکنات و تعلق صانعست بمصنوعات. آفتاب در حیّز ذاتش مقدّس از اجسام مستنیره است بلکه نور آفتاب نیز در حدّ ذاتش مقدّس و مستغنی از کره ارض است. هرچند کره ارض در تحت تربیت آفتاب است و مستفیض از انوار او ولی آفتاب و شعاع مقدّس از آن. اگر آفتاب نبود کره ارض و جمیع موجودات ارضیه مشهود نمیشد.
- ۳ قیام خلق بحقّ قیام صدوریست یعنی خلق از حقّ صادر شده است نه ظاهر تعلق صدور دارد نه تعلق ظهور. انوار آفتاب از آفتاب صدور یافته نه ظهور یافته. تجلّی صدوری^{۱۱۸} چون تجلّی شعاع از نیر آفاق است یعنی ذات مقدّس شمس حقیقت تجزّی نیابد و برتبه خلق تنزّل ننماید چنانکه قرص شمس را تجزّی و تنزّل بکره ارض نه بلکه شعاع آفتاب که فیض است از آفتاب صادر و اجسام مظلّمه را روشن نماید.
- ۴ و اما تجلّی ظهوری ظهور افنان و اوراق و ازهار و اثمار از حبه است زیرا حبه بذاته افنان و اثمار گردد حقیقتش تنزّل در شاخ و برگ و میوه نماید. و این تجلّی ظهوری در حقّ باری تعالی نقص صرف و ممتنع و مستحیل است زیرا لازم آید که قدم محض بصفت حدوث متّصف گردد و غنای صرف فقر محض شود و حقیقت وجود عدم گردد و این محال است.
- ۵ لهذا جمیع کائنات از حقّ صدور یافته است یعنی ما یتحقّق به الاشیاء حقّ است و ممکنات باو وجود یافته است. و اوّل صادر از حقّ آن حقیقت کلّیه است و باصطلاح فلاسفه سلف عقل اوّل نامند و باصطلاح اهل بها مشیّت اوّلیه نامند. و این صدور من حیث الفعل در عالم حقّ بامکنه و زمان محدود نه لا اوّل له و لا آخر له است اوّل و آخر بالنسبه بحقّ یکسان است. و قدم حقّ قدم ذاتی و زمانی و حدوث امکان حدوث ذاتیست نه زمانی چنانکه از پیش روزی در سر نهار بیان شد.^{۱۱۹}
- ۶ و لا اوّلیت عقل اوّل شریک حقّ در قدم نگردد چه که وجود حقیقت کلّیه بالنسبه بوجود حقّ از اعدام است حکم وجود ندارد تا شریک و مثیل او در قدم گردد و بیان این مسئله از پیش گذشت.
- ۷ اما وجود اشیا حیاتش عبارت از ترکیب است و مماتش عبارت از تحلیل اما ماده و عناصر کلّیه محو و معدوم صرف نگردد بلکه اعدام عبارت از انقلابست. مثلاً انسان چون معدوم شود خاک گردد اما عدم صرف نشود باز وجود خاکی دارد ولی انقلاب حاصل و بر آن ترکیب تحلیل عارض. بهمینین است اعدام سائر موجودات زیرا وجود عدم محض نگردد و عدم محض وجود نیابد.

قیام ارواح بحقّ

- ۱ سؤال از قیام ارواح بحقّ زیرا در تورات میفرماید که در جسم آدم روح دمید.^{۱۲۰}
- ۲ جواب. بدان که قیام بر دو قسم است قیام و تجلّی صدوری و قیام و تجلّی ظهوری. قیام صدوری مثل قیام صنع بصانع است یعنی کتابت بکاتب. حال این کتابت از کاتب صادر شده و این نطق از ناطق صادر گشته بهمینین این روح انسانی از

حقّ صادر شده. نه اینست از حقّ ظاهر شده یعنی جزئی از حقیقت الوهیت انفکاک یافته و در جسد آدم داخل شده بلکه روح مانند نطق از ناطق صادر شده و در جسد آدم ظاهر گشته.

۳ و اما قیام ظهوری ظهور حقیقت شیئی است بصور دیگر مثل قیام این شجر بدانند شجر است و قیام این گل بدانند گل زیرا نفس دانه بصور شاخه و برگ و گل ظاهر شده است این را قیام ظهوری گویند.

۴ ارواح انسانی بحقّ قیام صدوری دارند مثل اینکه نطق از ناطق و کتابت از کاتب یعنی نفس ناطق نطق نمی‌شود نفس کاتب کتابت نمی‌شود بلکه قیام صدوری دارند زیرا ناطق در کمال قدرت و قوّت است ولی نطق از او صادر گردد مثل اینکه فعل از فاعل صادر میشود. و ناطق حقیقی ذات احدیّت لم یزل بر حالت واحده بوده تغییر و تبدیل ندارد تحویل و انقلابی نجوید ابدی سرمدیست لهذا قیام ارواح انسانی بحقّ قیام صدوریست. و اینکه در تورات میفرماید که خداوند روحش را در آدم دیدم این روحی است که مانند نطق است از ناطق حقیقی صدور یافته و در حقیقت آدم تأثیر نموده.

۵ اما قیام ظهوری اگر مقصد تجلّی باشد نه تجزّی گفتیم که آن قیام و تجلّی روح القدس و کلمه است که بحقّ است. در انجیل یوحنا میفرماید ”در بدو کلمه بود و آن کلمه نزد خدا بود.“^{۱۱} پس روح القدس و کلمه تجلّی حقّ است و روح و کلمه عبارتست از کمالات الهی که در حقیقت مسیح تجلّی نموده و آن کمالات نزد خدا بود مثل آفتاب که در آئینه بتمام ظهور جلوه نموده زیرا مقصود از کلمه جسد مسیح نیست بلکه مقصد کمالات الهیه است که در مسیح ظاهر شده است چه که مسیح مانند آئینه صافی بود که مقابل شمس حقیقت بود و کمالات شمس حقیقت یعنی ضیا و حرارتش در آن آئینه ظاهر و عیان بود. چون در آئینه نظر کنیم آفتاب مشاهده کنیم و گوئیم این آفتابست. پس کلمه و روح القدس که عبارت از کمالات الهیه است تجلّی الهی است. اینست معنی آیه انجیل که میفرماید ”کلمه نزد خدا بود و خدا کلمه بود“^{۱۲} زیرا کمالات الهیه ممتاز از ذات احدیّت نیست. و کمالات عیسویّه را کلمه خوانند بجهت اینکه جمیع کائنات بمنزله حروفند از حرف معنی تامّ حاصل نمیشود ولی کمالات مسیحیه مقام کلمه دارد بجهت اینکه از کلمه معنی تامّ استفاده میشود. چون حقیقت مسیحیه ظهور کمالات الهیه بود لهذا بمثابه کلمه بود چرا بجهت اینکه جامع معنای تامّ بود اینست که کلمه گفته شده است.

۶ و بدانکه از قیام کلمه و روح القدس بحقّ قیام تجلّی ظهوری چنان گمان نشود که حقیقت الوهیت تجزّی یافته یا آنکه تعدّد جسته و یا آنکه از علوّ تقدیس و تنزیه تنزل نموده حاشا ثمّ حاشا زیرا اگر آئینه صاف لطیف تقابل بافتاب نماید انوار و حرارت و صورت و مثال آفتاب در آن چنان تجلّی ظهوری نماید که اگر ناظری بافتاب درخشنده و مشهود در آئینه صافی لطیف گوید که این آفتاب است صادق است ولی آئینه آئینه است و آفتاب آفتاب. شمس واحد ولو در مرایاء متعدّده جلوه نماید واحد است. این مقام نه حلول است و نه دخول و نه امتزاج و نه نزول زیرا دخول و حلول و نزول و خروج و امتزاج از لوازم و خواصّ اجسام است نه ارواح تا چه رسد بحقیقت مقدّسه منزّه حضرت الوهیت. تبارک الله عن کلّ ما لا ینبغی لتزییه و تقدیسه و تعالی علوّاً کبیراً.

۷ شمس حقیقت چنانکه گفتیم لم یزل بر حالت واحده بوده است تغییر و تبدیلی ندارد تحویل و انقلابی نجوید ازلیست سرمدیست ولی حقیقت مقدّسه کلمه الله بمنزله آئینه صاف و لطیف و نورانی است حرارت و ضیا و صورت و مثال یعنی کمالات شمس حقیقت در آن جلوه نماید. اینست که حضرت مسیح در انجیل میفرماید ”پدر در پسر است“^{۱۳} یعنی کمالات شمس حقیقت در این آئینه جلوه نموده است. سبحان من اشرق علی هذه الحقیقة المقدّسه من الکائنات.

فرق میان روح و عقل و نفس

- ۱ سؤال. فرق میان عقل و روح و نفس چه چیز است.
- ۲ جواب. از پیش بیان شد که کلیه ارواح در پنج نوع تقسیم میشود روح نباتی روح حیوانی روح انسانی روح ایمانی روح القدس.^{۱۲۴}
- ۳ اما روح نباتی قوه نامیه است که از تأثیر کائنات سائر در دانه حاصل میشود.
- ۴ اما روح حیوانی یک قوه جامعه حساسه است که از ترکیب و امتزاج عناصر تحقق یابد و چون این ترکیب تحلیل جوید آن قوه نیز محو و فانی گردد. مثلش مثل این سراج است که چون این روغن و فتیل و آتش جمع و ترکیب شود این سراج روشن شود و چون این ترکیب تحلیل گردد یعنی اجزاء مرکبه از یکدیگر جدا شود این سراج نیز خاموش گردد.
- ۵ اما روح انسانی که ما به الامتیاز انسان از حیوانست همان نفس ناطقه است و این دو اسم یعنی روح انسانی و نفس ناطقه عنوان شی واحد است. و این روح که باصطلاح حکما نفس ناطقه است محیط بر کائنات سائر است و بقدر استطاعت بشریه اکتشاف حقائق اشیا نماید و بر خواص و تأثیر ممکنات و کیفیات و خصائص موجودات ناسوتیه اطلاع یابد ولی تا بروح ایمانی مؤید نگردد مطلع باسرار الهیه و حقائق لاهوتیه نشود. مانند آئینه است هرچند صاف و لطیف و شفاف است ولی محتاج بانوار است. تا پرتوی از آفتاب بر او ننهد اکتشاف اسرار الهی ننماید.
- ۶ اما عقل قوه روح انسانست. روح بمنزله سراج است عقل بمنزله انوار که از سراج ساطع است. روح بمنزله شجر است و عقل بمثابه ثمر. عقل کمال روح است و صفت متلازمه آنست مثل شعاع آفتاب که لروم ذاتی شمس است.
- ۷ این بیان هرچند مختصر است ولی مکمل است. دیگر شما فکر در آن نمائید انشاء الله مطلع بر تفصیل آن خواهید شد.

قوای جسمانیّه و قوای معنویّه

- ۱ در انسان قوای خمسّه ظاهره جسمانیّه موجود و این قوی واسطه ادراک است یعنی باین قوای خمسّه انسان کائنات جسمانیّه را ادراک کند. قوه باصره است که ادراک صور محسوسه نماید قوه سامعه است که ادراک صوت مسموع کند و قوه شامه است که ادراک مشموم نماید و قوه ذائقه است که ادراک مطعموم کند و قوه لامسه است که در جمیع اعضای انسان منتشر و ادراک ملموس نماید. این قوای خمسّه ادراک اشیا خارجه نماید.
- ۲ و همچنین انسان قوای معنویّه دارد قوه متخیله که تخیل اشیا کند و قوه متفکره که تفکر در حقائق امور نماید و قوه مدرکه است که ادراک حقائق اشیا کند و قوه حافظه است که آنچه انسان تخیل و تفکر و ادراک نموده حفظ نماید. و واسطه میان این قوای خمسّه ظاهره و قوای باطنه حسّ مشترک است یعنی در میان قوای باطنه و قوای ظاهره توسط نماید و قوای ظاهره آنچه احساس نموده گرفته بقوای باطنه دهد. این را حسّ مشترک تعبیر نمایند که مشترک در بین قوای ظاهره و قوای باطنه است.
- ۳ مثلاً بصر که از قوای ظاهره است این گل را بیند و احساس کند و این احساس را بقوه باطنه حسّ مشترک دهد حسّ مشترک این مشاهده را بقوه متخیله تسلیم نماید قوه متخیله این مشاهده را تخیل و تصور کند و بقوه متفکره رساند و قوه

متفکره در آن تفکر نماید و بحقیقتش پی برده پس بقوه مدرکه تسلیم کند و قوه مدرکه چون ادراک نمود صورت آن شی محسوس را بحافظه تسلیم نماید و قوه حافظه حفظ نماید و در محفظه قوه حافظه محفوظ ماند.
۴ و قوای ظاهره پنج است قوه باصره و قوه سامعه و قوه ذائقه و قوه شامه و قوه لامسه. قوای باطنه نیز پنج است قوه مشترکه قوه متخیله قوه متفکره قوه مدرکه قوه حافظه.

اخلاق متفاوتة نوع انسان

- ۱ سؤال. اخلاق در بین نوع انسان چند قسم است و اختلاف و تفاوت از چه جهت است.
- ۲ جواب. اخلاق فطری و اخلاق ارثی و اخلاق اکتسابی که بتربیت حاصل گردد.
- ۳ اما اخلاق فطری هرچند فطرت الهیه خیر محض است و لکن اختلاف اخلاق فطری در انسان بتفاوت درجات است. همه خیر است اما بحسب درجات خوب و خوشتر است چنانکه جمیع نوع انسان ادراک و استعداد دارد اما ادراک و استعداد و قابلیت در میان نوع انسان متفاوتست و این واضح است.
- ۴ مثلاً چند طفل از یک خاندان در یک محل در یک مکتب از یک معلم تحصیل نمایند و بیک غذا و یک هوا و یک لباس تربیت شوند و یک درس بخوانند لا بد در میان این اطفال بعضی ماهر در فنون شوند و بعضی متوسط و بعضی پست. پس معلوم شد که در اصل فطرت تفاوت درجات موجود و تفاوت قابلیت و استعداد مشهود ولی این تفاوت نه از روی خیر و شر است مجرد تفاوت درجات است. یکی در درجه اعلی است و یکی در درجه وسطی و یکی در درجه ادنی. مثلاً انسان وجود دارد حیوان وجود دارد گیاه وجود دارد جماد وجود دارد اما وجود در این موجودات اربعه متفاوت است وجود انسانی کجا و وجود حیوانی کجا ولی کل موجودند و این واضح است که در وجود تفاوت درجات است.
- ۵ و اما تفاوت اخلاق ارثی این از قوت و ضعف مزاج یعنی ابوبن چون ضعیف المزاج باشند اطفال چنان گردند و اگر قوی باشند اطفال جسور شوند. و همچنین طهارت خون حکم کلی دارد زیرا نطفه طیبه مانند جنس اعلی است که در نبات و حیوان نیز موجود. مثلاً ملاحظه مینمائید اطفالی که از پدر و مادر ضعیف معلول تولد یابند بالطبع بضعف بنیه و ضعف عصب مبتلا و بی صبر و بی تحمل و بی ثبات و بی همت و عجز هستند زیرا ضعف و سستی ابوبن در اطفال میراث گشته.
- ۶ و از این گذشته بعضی از خانمان و دودمانها بموهبتی مخصوص گردند. مثلاً سلاله ابراهیمی بموهبتی مخصوص بوده که جمیع انبیای بنی اسرائیل از سلاله ابراهیمی بودند. این موهبت را خدا بان سلاله عنایت فرمود. حضرت موسی از طرف پدر و مادر و حضرت مسیح از طرف مادر حضرت محمد و حضرت اعلی و جمیع انبیاء بنی اسرائیل و مظاهر مقدسه از آنسلاله اند. جمال مبارک نیز از سلاله ابراهیمی هستند چون حضرت ابراهیم غیر از اسماعیل و اسحق پسرهای دیگر داشت که در آن زمان بصفحات ایران و افغانستان هجرت نمودند و جمال مبارک نیز از آنسلاله اند.
- ۷ پس معلوم شد که اخلاق میراثی نیز موجود. حتی اگر اخلاق مطابق نیاید ولو جسماً از آنسلاله است ولی روحاً از آنسلاله شمرده نشود مثل اینکه کنعان از سلاله نوحی شمرده نمی شود.^{۱۳۵}
- ۸ و اما تفاوت اخلاق من حیث التربه این بسیار عظیم است زیرا تربیت بسیار حکم دارد. نادان از تربیت دانا شود جبان از تربیت شجاع گردد شاخه کج از تربیت راست شود میوه های کوهی جنگلی تلخ و گز از تربیت لذیذ و شیرین گردد گل

پنج‌پر از تربیت صدپر شود اَمّت متوحّشه از تربیت متمدّن گردد حتّی حیوان از تربیت حرکت و روش انسان یابد. این تربیت را باید بسیار مهمّ شمرد زیرا امراض همچنان که در عالم اجسام بیکدیگر سرایت شدید دارد بهمچنین اخلاق در ارواح و قلوب نهایت سرایت دارد. این تفاوت تربیت بسیار عظیم است و حکم کلیّ دارد.

۹ شاید نفسی بگوید که ما دام که استعداد و قابلیت نفوس متفاوتست دیگر چه اعتراض بر نفوس خبیثه است زیرا نفس استعداد نفوس متفاوتست و بسبب تفاوت استعداد لا بدّ از تفاوت اخلاق است اما نچنان است زیرا استعداد بر دو قسم است استعداد فطری و استعداد اکتسابی. استعداد فطری که خلق الهی است کلّ خیر محض است در فطرت شرّ نیست اما استعداد اکتسابی سبب گردد که شرّ حاصل شود. مثلاً خدا جمیع بشر را چنین خلق کرده و چنین قابلیت و استعداد داده که از شهد و شکر مستفید شوند و از سمّ متضرّر و هلاک گردند. این قابلیت و استعداد فطریست که خدا بجمیع نوع انسان یکسان داده است اما انسان بنا میکند کم کم استعمال سمّ نمودن هر روزی مقداری از سمّ میخورد اندک اندک زیاد میکند تا بجائی میرسد که هر روز اگر یک درهم افیون نخورد هلاک میشود و استعداد فطری بکلی منقلب میگردد. ملاحظه کنید که استعداد و قابلیت فطری از تفاوت عادت و تربیت چگونه تغییر می‌یابد که بالعکس میشود. اعتراض بر اشقیاء از جهت استعداد و قابلیت فطری نیست بلکه اعتراض از جهت استعداد و قابلیت اکتسابیست.

۱۰ در فطرت شرّی نیست کلّ خیر است حتّی صفات و خلقی که مذموم و ملازم ذاتی بعضی از نوع انسانیت ولی فی الحقیقه مذموم نه. مثلاً در بدایت حیات ملاحظه میشود که طفل در شیر خوردن از پستان آثار حرص از او واضح و آثار غضب و قهر از او مشهود پس حسن و قبح در حقیقت انسان خلقیست و این منافی خیریت محض در خلقت و فطرتست. جواب اینست که حرص که طلب ازدیاد است صفت ممدوح است اما اگر در موقعش صرف شود. مثلاً اگر انسان حرص در تحصیل علوم و معارف داشته باشد و یا آنکه حرص در رحم و مروّت و عدالت داشته باشد بسیار ممدوح است و اگر بر ظالمان خونخوار که مانند سیاح درّنده هستند قهر و غضب نماید بسیار ممدوح است ولی اگر این صفات را در غیر این مواضع صرف نماید مذموم است.

۱۱ پس معلوم شد که در وجود و ایجاد ابدأ شرّ موجود نیست اما اخلاق فطریّه انسان چون در مواقع غیر مشروعه صرف شود مذموم گردد. مثلاً شخص غنیّ کریمی بفقیری احسانی نماید که در احتیاجات ضروریّه خویش صرف نماید آن شخص فقیر اگر آنمبلغ را در موارد غیر مشروعه صرف کند مذموم گردد. بهمچنین جمیع اخلاق فطریّه انسان که سرمایه حیاتست اگر در موارد غیر مشروعه اظهار و استعمال شود مذموم گردد. پس واضح شد که فطرت خیر محض است.

۱۲ ملاحظه نمائید که بدترین اخلاق و مبغوضترین صفات که اساس جمیع شرور است دروغ است از این بدتر و مذموم‌تر صفتی در وجود تصوّر نگردد هادم جمیع کمالات انسانی است و سبب رذائل نامتناهی. از این صفت بدتر صفتی نیست اساس جمیع قبائح است. با وجود این اگر حکیم مریض را تسلی دهد که الحمد لله احوال تو بهتر است و امید حصول شفاسست هرچند این قول مخالف حقیقت است ولی گاهی سبب تسلی خاطر مریض و مدار شفای از مرض است مذموم نیست.

۱۳ دیگر این مسئله بغایت وضوح پیوست والسلام.

- ۱ سؤال. ادراکات عالم انسانی تا بچه درجه است و بچه حدّی محدود توان کرد.
- ۲ جواب. بدان که ادراکات مختلف است. ادنی رتبه ادراکات احساسات حیوانیست یعنی حسّیات طبیعیّه که بقوای حواس ظاهر است و آن حسّیات گفته میشود و در این ادراک انسان و حیوان مشترکند بلکه بعضی از حیوانات اقوی از انسان. و اما در عالم انسانی باختلافات مراتب انسانی ادراکات متنوّع و متفاوت است.
- ۳ در رتبه اوّلیه در عالم طبیعت ادراکات نفس ناطقه است و در این ادراکات و در این قوه جمیع بشر مشترکند خواه غافل خواه هشیار خواه مؤمن خواه گمراه. و این نفس ناطقه انسانی در ایجاد الهی محیط و ممتاز از سائر کائنات است و چون اشرف و ممتاز است لهذا محیط بر اشیاست. از قوه نفس ناطقه ممکن که حقائق اشیا را کشف نماید و خواص کائنات را ادراک کند و باسرار موجودات پی برد. این فنون و معارف و صنایع و بدایع و تأسیسات و اکتشافات و مشروعات کلّ از ادراکات نفس ناطقه حاصل و در زمانی سرّ مصون و راز مکنون و غیر معلوم بوده و نفس ناطقه بتدریج کشف کرده و از حیّز غیب و خفا بحیّز شهود آورده. و این اعظم قوه ادراک در عالم طبیعت است و نهایت جولان و طیرانش اینست که حقائق و خواص و آثار موجودات امکانیه را ادراک نماید.
- ۴ اما عقل کلی الهی که ما وراء طبیعت است آن فیض قوه قدیمه است و عقل کلی الهی است محیط بر حقائق کونیه و مقتبس از انوار و اسرار الهیه است. آن قوه عالمه است نه قوه متجسّسه متحسّسه. قوای معنویه عالم طبیعت قوای متجسّسه است از تجسّس پی بحقائق کائنات و خواص موجودات برد اما قوه عاقله ملکوتیه که ما وراء طبیعت است محیط بر اشیاست و عالم باشیا و مدرک اشیا و مطلع بر اسرار و حقائق و معانی الهیه و کاشف حقائق خفیه ملکوتیه. و این قوه عقلیه الهیه مخصوص بمظاهر مقدّسه و مطالع نبوت است و پرتوی از این انوار بر مرایای قلوب ابرار زند که نصیب و بهره‌ئی از این قوه بواسطه مظاهر مقدّسه برند.
- ۵ و مظاهر مقدّسه را سه مقام است یک مقام جسدی یک مقام نفس ناطقه و یک مقام مظهریت کامله جلوه ربّانی. اما جسد ادراک اشیا نماید بقدر استطاعت عالم جسمانی لهذا در بعضی مواقع اظهار عجز نمودند. مثلاً خواب بودم و بیخبر نسمة الله بر من گذر نمود و مرا بیدار کرد و امر بندا نمود^{۱۶} و یا آنکه حضرت مسیح در سنّ سی سالگی تعمید شد و روح القدس حلول نمود و پیش از این روح القدس در مسیح ظاهر نبود. جمیع این امور راجع بمقام جسدی ایشانست. اما مقام ملکوتی ایشان محیط بر جمیع اشیاست و واقف بر جمیع اسرار و عالم بر جمیع آثار و حاکم بر جمیع اشیا. پیش از بعثت بعد از بعثت جمیع یکسان است اینست که میفرماید منم الف و یاء یعنی اول و آخر^{۱۷} تغییر و تبدیلی از برای من نبوده و نخواهد بود.

حدّ ادراک انسان نسبت بحقّ

- ۱ سؤال. ادراک انسان تا چه حدّ بحقّ پی برد.
- ۲ جواب. این مسئله را زمان فرصت لازم و در سر ناهار بیان مشکل است با وجود این مختصر گفته میشود.
- ۳ بدان که عرفان بر دو قسم است معرفت ذات شیء و معرفت صفات شیء و ذات هر شیء بصفات معروف میشود و الا ذات مجهول است و غیر معلوم.

۴ و چون معرفت اشیا و حال آنکه خلقند و محدودند بصفتست نه بذات پس چگونه معرفت حقیقت الوهیت که نامحدود است بذاته ممکن زیرا کنه ذات هیچ شیئی معروف نیست بلکه بصفت معروف. مثلاً کنه آفتاب مجهول اما بصفت که حرارت و شعاع است معروف. کنه ذات انسان مجهول و غیر معروف ولی بصفت معروف و موصوف. حال چون معرفت هر شیء بصفتست نه بذات و حال آنکه عقل محیط بر کائنات و کائنات خارجه محاط با وجود این کائنات من حیث الذات مجهول و من حیث الصفات معروف پس چگونه ربّ قدیم لا یزال که مقدّس از ادراک و اوهاست بذاته معروف گردد. یعنی چون معرفت شیء ممکن بصفتست نه ذات البتّه حقیقت ربوبیت من حیث الذات مجهول و من حیث الصفات معروف.

۵ و از این گذشته حقیقت حادثه چگونه بر حقیقت قدیمه محیط گردد زیرا ادراک فرع احاطه است باید احاطه کند تا ادراک نماید و ذات احدیت محیط است نه محاط.

۶ و همچنین تفاوت مراتب در عالم خلق مانع از عرفانست. مثلاً این جماد چون در رتبه جمادست آنچه صعود کند ممکن نیست ادراک قوه نامیه تواند. نباتات و اشجار آنچه ترقی کند تصور قوه بصر نتواند و همچنین ادراک قوای حسّاسه سائره ننماید و حیوان تصور رتبه انسان یعنی قوای معنویّه نتواند. تفاوت مراتب مانع از عرفانست. هر رتبه ما دون ادراک رتبه ما فوق نتواند. پس حقیقت حادثه چگونه ادراک حقیقت قدیمه تواند.

۷ لهذا ادراک عبارت از ادراک و عرفان صفات الهی است نه حقیقت الهیه. آن عرفان صفات نیز بقدر استطاعت و قوه بشریه است کما هو حقّه نیست. و حکمت عبارت از ادراک حقائق اشیاست علی ما هی علیه یعنی بر آنچه او بر آنست بقدر استطاعت قوه بشریه است. لهذا از برای حقیقت حادثه راهی جز ادراک صفات قدیمه بقدر استطاعت بشریه نیست. غیب الوهیت مقدّس و منزّه از ادراک موجودات است. آنچه بتصور آید ادراکات انسانست و قوه ادراک انسانی محیط بر حقیقت ذات الهیه نه بلکه آنچه انسان بر او مقتدر ادراک صفات الوهیت است که در آفاق و انفس نورش ظاهر و باهر است.

۸ چون نظر در آفاق و انفس کنیم آیات باهره از کمالات الوهیت واضح و آشکار است زیرا حقائق اشیا دلالت بر حقیقت کلیّه نماید. و مثل حقیقت الوهیت مثل آفتاب است که در علو تقدیس خود اشراق بر جمیع آفاق نماید و آفاق و انفس هر یک بهره‌ئی از آن اشراق برده و اگر این اشراق و انوار نبود کائنات وجودی نداشت. ولی جمیع کائنات حکایتی کنند و پرتوی گیرند و بهره‌ئی برند اما تجلی کمالات و فیوضات و صفات الوهیت از حقیقت انسان کامل یعنی آن فرد فرید مظهر کلی الهی ساطع و لامع است چه که کائنات سائر پرتوی اقتباس نمودند اما مظهر کلی آینه آن آفتاب است و بجمیع کمالات و صفات و آیات و آثار آفتاب در او ظاهر و آشکار است.

۹ عرفان حقیقت الوهیت ممتنع و محال اما عرفان مظاهر الهیه عرفان حقّ است زیرا فیوضات و تجلیات و صفات الهیه در آنها ظاهر. پس اگر انسان پی بمعرفت مظاهر الهیه برد بمعرفت الله فائز گردد و اگر چنانچه از مظاهر مقدّسه غافل از عرفان الهیه محروم. پس ثابت و محقق شد که مظاهر مقدّسه مرکز فیض و آثار و کمالات الهیه‌اند. خوشا بحال نفوسی که از آن مطالع نورانیّه انوار فیوضات رحمانیه اقتباس کنند.

۱۰ امیدواریم که احبای الهی مانند قوه جاذبه آن فیوضات را از مبداء فیض استفاضه نمایند و بانوار و آثاری مبعوث گردند که آیات باهره شمس حقیقت شوند.

بقای روح (درس اول)

- ۱ پس اثبات روح شد که روح انسانی موجود است^{۱۲۸} حال باید اثبات بقای روح را کرد.
- ۲ در کتب سماویّه ذکر بقای روح است و بقای روح اسّ اساس ادیان الهیّه است زیرا مجازات و مکافات بر دو نوع بیان کرده‌اند یک نوع ثواب و عقاب وجودی و دیگری مجازات و مکافات اخروی. اما نعیم و جحیم وجودی در جمیع عوالم الهیّه است چه این عالم و چه عوالم روحانی ملکوتی و حصول این مکافات سبب وصول بحیات ابدیّه است اینست که حضرت مسیح میفرماید چنین کنید و چنان کنید تا حیات ابدیّه بیابید و تولّد از ماء و روح جوئید تا داخل در ملکوت شوید.^{۱۲۹}
- ۳ و این مکافات وجودی فضائل و کمالاتیست که حقیقت انسانیّه را تزئین دهد. مثلاً ظلمانی بُود نورانی شود جاهل بود دانا گردد غافل بود هشیار شود خواب بود بیدار گردد مرده بود زنده شود کور بود بینا گردد کر بود شنوا شود ارضی بود آسمانی گردد ناسوتی بود ملکوتی شود. از این مکافات تولّد روحانی یابد خلق جدید شود مظهر این آیّه انجیل گردد که در حقّ حواریّین میفرماید که از خون و گوشت و اراده بشر موجود نشدند بلکه تولّد از خدا یافتند^{۱۳۰} یعنی از اخلاق و صفات بهیمی که از مقتضای طبیعی بشریست نجات یافتند و بصفات رحمانیّت که فیض الهی است متّصف شدند معنی ولادت اینست. و در نزد این نفوس عذابی اعظم از احتجاب از حقّ نیست و عقوبتی اشدّ از رذائل نفسانی و صفات ظلمانی و پستی فطرت و انهماک در شهوات نه. چون بنور ایمان از ظلمات این رذائل خلاص شوند و باشراق شمس حقیقت منور و بجمیع فضائل مشرّف گردند این را اعظم مکافات شمرند و جنّت حقیقی دانند. بهمچنین مجازات معنویّه یعنی عذاب و عقاب وجودی را ابتلای بعالم طبیعت و احتجاب از حقّ و جهل و نادانی و انهماک در شهوات نفسانی و ابتلای برذائل حیوانی و اتّصاف بصفات ظلمانی از قبیل کذب و ظلم و جفا و تعلق بشئون دنیا و استغراق در هواجس شیطانی شمرند و این را اعظم عقوبات و عذاب دانند.
- ۴ اما مکافات اخرویّه که حیات ابدیّه است و حیات ابدیّه مصرّح در جمیع کتب سماویّه و آن کمالات الهیّه و موهبت ابدیّه و سعادت سرمدیّه است مکافات اخروی کمالات و نعمی است که در عوالم روحانی بعد از عروج از این عالم حاصل گردد. اما مکافات وجودی کمالات حقیقی نورانیست که در این عالم تحقّق یابد و سبب حیات ابدیّه شود زیرا مکافات وجودی ترقّی نفس وجود است مثالش انسان از عالم نطفه بمقام بلوغ رسد و مظهر "فتبارک الله احسن الخالقین"^{۱۳۱} گردد. و مکافات اخروی نعم و الطاف روحانیست مثل انواع نعمتهای الهی بعد از صعود و حصول آرزوی دل و جان و لقای رحمان در جهان ابدی. و بهمچنین مجازات اخرویّه یعنی عذاب اخروی محرومیّت از عنایات خاصّه الهیّه و مواهب لا ریبیّه و سقوط در اسفل درکات وجودیّه است و هر نفسی که از این الطاف محروم ولو بعد از موت باقیست ولی در نزد اهل حقیقت حکم اموات دارد.
- ۵ و اما دلیل عقلی بر بقای روح اینست که بر شیء معدوم آثاری مترتّب نشود یعنی ممکن نیست از معدوم صرف آثاری ظاهر گردد زیرا آثار فرع وجود است و فرع مشروط بوجود اصل است. مثلاً از آفتاب معدوم شعاعی ساطع نشود از بحر معدوم امواجی پیدا نگردد از ابر معدوم بارانی نیارد از شجر معدوم ثمری حاصل نشود از شخص معدوم ظهور و بروزی نگردد. پس ما دام آثار وجود ظاهر دلیل بر اینست که صاحب اثر موجود است.
- ۶ ملاحظه نمائید که الآن سلطنت مسیح موجود است. پس چگونه از سلطان معدوم سلطنت باین عظمت ظاهر گردد و چگونه از بحر معدوم چنین امواجی اوج گیرد و چگونه از گلستان معدوم چنین نفحات قدسی منتشر شود. ملاحظه نمائید که از برای جمیع کائنات بمجرّد تلاشی اعضا و تحلیل ترکیب عنصری ابدأ اثری و حکمی و نشانی نماند چه شیء جمادی و چه

شی نباتی و چه شی حیوانی مگر حقیقت انسانی و روح بشری که بعد از تفریق اعضا و تشیت اجزا و تحلیل ترکیب باز آثار و نفوذ و تصرفش باقی و برقرار.

بسیار این مسئله دقیق است درست مطالعه نمائید. این دلیل عقلی است بیان میکنیم تا عقلا بمیزان عقل و انصاف برسند. اما اگر روح انسانی مستبشر شود و منجذب بملکوت گردد و بصیرت باز شود و سامعه روحانی قوت یابد و احساسات روحانیّه مستولی گردد بقای روح را مثل آفتاب مشاهده کند و بشارت و اشارات الهی احاطه نماید.

و دلائل دیگر را فردا گوئیم.

بقای روح (درس دوم)

دیروز در بحث بقای روح بودیم. بدان که تصرف و ادراک روح انسانی بر دو نوع است یعنی دو نوع افعال دارد دو نوع ادراک دارد. یک نوع بواسطه آلات و ادواتست مثل اینکه باین چشم ببیند باین گوش میشنود باین زبان تکلم مینماید. این اعمال روح است و افعال حقیقت انسان ولی بواسطه آلات یعنی بیننده روح است اما بواسطه چشم شنونده روح است لکن بواسطه گوش ناطق روح است اما بواسطه لسان.

و نوع دیگر از تصرفات و اعمال روح بدون این آلات و ادوات است از جمله در حالت خواب است بی چشم ببیند بی گوش میشنود بی زبان تکلم میکند بی پا میدود. باری این تصرفات بدون وسائط آلات و ادوات است. و چه بسیار میشود که رؤیائی در عالم خواب بیند آثارش دو سال بعد مطابق واقع ظاهر شود و همچنین چه بسیار واقع که مسئلهئی را در عالم بیداری حل نکند در عالم رؤیا حل نماید. چشم در عالم بیداری تا مسافت قلیله مشاهده نماید لکن در عالم رؤیا انسان در شرق است غرب را ببیند در عالم بیداری حال را بیند در عالم خواب استقبال را بیند در عالم بیداری بواسطه سریع در ساعتی نهایت بیست فرسخ طی کند در عالم خواب در یک طرفه العین شرق و غرب را طی نماید زیرا روح دو سیر دارد بی واسطه یعنی سیر روحانی باواسطه یعنی سیر جسمانی مانند طیور که پرواز نمایند یا آنکه بواسطه حاملی حرکت نمایند.

و در وقت خواب این جسد مانند مرده است نه بیند و نه شنود و نه احساس کند و نه شعور دارد و نه ادراک یعنی قوای انسان مختل شود لکن روح زنده است و باقیست بلکه نفوذش بیشتر است پروازش بیشتر است ادراکاتش بیشتر است. اگر بعد از فوت جسد روح را فنائی باشد مثل اینست که تصور نمائیم مرغی در قفس بوده بسبب شکست قفس هلاک گردیده و حال آنکه مرغ را از شکست قفس چه باک و این جسد مثل قفس است و روح بمثابة مرغ. ما ملاحظه کنیم که این مرغ را بدون این قفس در عالم خواب پرواز است پس اگر قفس شکسته شود مرغ باقی و برقرار است بلکه احساسات آن مرغ بیشتر شود ادراکاتش بیشتر گردد انبساطش بیشتر شود فی الحقیقه از جحیمی بجنّت نعیم رسد زیرا از برای طیور شکور جنتی اعظم از آزادی از قفس نیست. اینست که شهدا در نهایت طرب و سرور بمیدان قربانی شتابند.

و همچنین در عالم بیداری چشم انسان نهایت یک ساعت مسافت بیند زیرا بواسطه جسد تصرف روح باین مقدار است اما ببصیرت و دیده عقل امریکا را بیند آنجا را ادراک کند و اکتشاف احوال نماید و تمشیت امور دهد. حال اگر روح عین جسد باشد لازم است که قوه بصیرتش نیز همین قدر باشد. پس معلوم است که آن روح غیر این جسد است و آن مرغ غیر این قفس و قوت و نفوذ روح بدون واسطه جسد شدیدتر است لهذا اگر آلت معطل شود صاحب آلت در کار است. مثلاً

اگر قلم معطل شود بشکند کاتب حی و حاضر اگر خانه خراب شود صاحب خانه باقی و برقرار. این از جمله براهینی است که دلیل عقلی است بر بقای روح.

۵ اما دلیل دیگر این جسد ضعیف شود فریه گردد مریض شود صحت پیدا کند خسته گردد راحت شود بلکه حیوانی دست قطع شود و پا قطع شود و قوای جسمانی مختل گردد چشم کور گردد گوش کر شود زبان لال گردد اعضا بمرض فلج گرفتار شود خلاصه جسد نقصان کلی یابد باز روح بر حالت اصلی و ادراکات روحانی خویش باقی و برقرار نه نقصانی یابد و نه مختل گردد. ولی جسد چون مبتلا بمرض و آفت کلی گردد از فیض روح محروم شود مانند آئینه چون بشکند و یا غبار و زنگ بردارد شعاع آفتاب در او ظاهر نشود و فیضش نمودار نگردد.

۶ از پیش بیان شد که روح انسانی داخل جسد نیست زیرا مجرد و مقدس از دخول و خروج است و دخول و خروج شأن اجسام است بلکه تعلق روح بجسد مانند تعلق آفتاب بآئینه است. خلاصه روح انسانی بر حالت واحده است. نه بمرض جسد مریض شود و نه بصحت جسم صحیح گردد نه علیل شود نه ضعیف گردد نه ذلیل شود نه حقیر گردد نه خفیف شود نه صغیر. یعنی در روح بسبب فتور جسد هیچ خللی عارض نگردد و اثری نمودار نشود ولو جسد زار و ضعیف شود و دستها و پاها و زبانها قطع گردد و قوای سمع و بصر مختل شود. پس معلوم و محقق گشت که روح غیر جسد است و بقایش مشروط ببقای جسد نیست بلکه روح در نهایت عظمت در عالم جسد سلطنت نماید و اقتدار و نفوذش مانند فیض آفتاب در آئینه ظاهر و آشکار گردد و چون آئینه غبار یابد و یا بشکند از شعاع آفتاب محروم ماند.

مسئله‌ئی که کمالات وجود غیر متناهیست

۱ بدان که مراتب وجود متناهیست مرتبه عبودیت مرتبه نبوت و مرتبه ربوبیت لکن کمالات الهیه و امکانیه غیر متناهیست. چون بدقت نظر نمائی بظاهر ظاهر نیز کمالات وجود غیر متناهی است زیرا کائنی از کائنات نیابی که ما فوق آن تصور نتوانی. مثلاً یاقوتی از عالم جماد گلی از عالم نبات بلبلی از عالم حیوان بنظر نیاید که بهتر از آن تصور نشود.

۲ چون فیض الهی غیر متناهی است کمالات انسانی غیر متناهی است. اگر چنانچه نهایت ممکن بود حقیقتی از حقائق اشیا بدرجه استغناء از حق میرسد و امکان درجه وجود می‌یافت. ولی هر کائنی از کائنات از برای او رتبه‌ئیست که تجاوز از آن مرتبه نتواند. یعنی آنکه در رتبه عبودیت است هر چه ترقی کند و تحصیل کمالات غیر متناهی نماید برتبه ربوبیت نمیرسد. و همچنین در کائنات جماد آنچه ترقی کند در عالم جمادی قوه نامیه نیابد و همچنین این گل هر قدر ترقی نماید در عالم نباتی قوه حساسه در او ظهور نکند. مثلاً این معدن نقره سمع و بصر نیابد نهایتش اینست که در رتبه خویش ترقی کند و معدن کاملی گردد اما قوه نامیه پیدا نکند و قوه حساسه نجوید و جان نیابد بلکه در رتبه خویش ترقی کند.

۳ مثلاً پطرس مسیح نشود نهایتش اینست که در مراتب عبودیت بکمالات غیر متناهی رسد. لهذا هر حقیقت موجوده قابل ترقی است و چون روح انسانی بعد از خلع این قالب عنصری حیات جاودانی دارد البتّه شیء موجود قابل ترقیست لهذا از برای انسان بعد از وفات طلب ترقی و طلب عفو و طلب عنایت و طلب مبرات و طلب فیوضات جائز است چه که وجود قابل ترقی است. اینست که در مناجاتهای جمال مبارک بجهت آنانکه عروج کرده‌اند طلب عفو و غفران شده است. و از این

گذشته همچنانکه خلق در این عالم محتاج بحق هستند در آن عالم نیز محتاج هستند. همیشه خلق محتاج است و حق غنی مطلق چه در این عالم چه در آن عالم.

۴ و غنای آن عالم تقریب بحق است. در اینصورت یقین است که مقربان درگاه الهی را شفاعت جائز و این شفاعت مقبول حق اما شفاعت در آن عالم مشابهت بشفاعت این عالم ندارد کیفیتی دیگر است و حقیقتی دیگر که در عبارت نگنجد.

۵ و اگر انسان توانگر در وقت وفات باعانت فقرا و ضعفا وصیت کند و مبلغی از ثروت خویش را انفاق بایشان نماید ممکن است این عمل سبب عفو و غفران و ترقی در ملکوت رحمان گردد.

۶ و همچنین پدر و مادر نهایت تعب و مشقت بجهت اولاد کشند و اکثر چون بسن رشد رسند پدر و مادر بجهت دیگر شتابند. نادراً واقع که پدر و مادر در مقابل مشقات و زحمات خویش در دنیا مکافات از اولاد بینند. پس باید اولاد در مقابل مشقات و زحمات پدر و مادر خیرات و میراث نمایند و طلب عفو و غفران کنند. مثلاً شما در مقابل محبت و مهربانی پدر باید بجهت او انفاق بر فقرا نمائید و در کمال تضرع و ابتهاج طلب عفو و غفران کنید و رحمت کبری خواهید.^{۱۲۲}

۷ حتی کسانی که در گناه و عدم ایمان مرده‌اند ممکن است که تغییر نمایند یعنی مظهر غفران شوند و این بفضل الهی است نه بعدل زیرا فضل اعطاء بدون استحقاق است و عدل اعطاء باستحقاق. چنانچه ما در اینجا قوه داریم که در حق این نفوس دعا نمائیم همین طور در عالم دیگر هم که عالم ملکوت باشد همین قوه را دارا خواهیم بود. آیا جمیع خلق در آن عالم مخلوق خدا نیستند. پس در آن عالم هم میتوانند ترقی کنند و همچنانکه در اینجا میتوانند بتضرع اقتباس انوار نمایند در آنجا هم میتوانند طلب غفران نمایند و بتضرع و رجا اقتباس انوار کنند. پس چون نفوس در این عالم بواسطه تضرع و ابتهاج یا دعای مقدسین تحصیل ترقی مینمایند همچنین بعد از فوت نیز بواسطه دعا و رجا خود میتوانند ترقی کنند علی الخصوص چون مظهر شفاعت مظاهر مقدسه گردند.

مسئله در خصوص ترقی انسان در عالم دیگر

۱ بدان که شیء موجود در مقامی توقف ننماید یعنی جمیع اشیا متحرک است. هر شیئی از اشیا یا رو بنمو است و یا رو بدنو. جمیع اشیا یا از عدم بوجود میآید یا از وجود بعدم میرود. مثلاً این گل و سنبل یک مدتی از عدم بوجود میآید حال از وجود بعدم میرود. این حرکت را حرکت جوهری گویند یعنی طبیعی و از کائنات این حرکت منفک نمی‌شود چه که از مقتضای ذاتی آنست مثل اینکه از مقتضای ذاتی آتش احتراق است.

۲ پس ثابت شد که حرکت ملازم وجود است یا رو بسمو است یا رو بدنو. پس روح بعد از صعود چون باقی است لا بد رو بسمو است یا رو بدنو و در آن عالم عدم سمو عین دنو است ولی از رتبه‌اش نمیگذرد در رتبه خودش ترقی دارد. مثلاً روح و حقیقت پطرس هر چه ترقی کند برتبه حقیقت مسیحی نمیرسد در دائره خود ترقی دارد.

۳ چنانچه ملاحظه کنی که این جماد هر قدر ترقی کند در رتبه خودش ترقی کند. مثلاً نمی‌توانید که این بلور را بدرجه‌ئی آرید که بصر پیدا کند. این مستحیل است ممکن نیست. مثلاً این ماه آسمانی هر چه ترقی کند آفتاب نورانی نشود در رتبه

خود اوج و حضيض دارد و حواریین هر چه ترقی میکردند مسیح نمی شدند. بلی میشود که زغال الماس شود اما هر دو در رتبه حجری هستند و اجزاء مترکبه شان یکیست.

در بیان مقام انسان و ترقیات او بعد از صعود

^۱ چون در کائنات بصر بصیرت نظر کنیم ملاحظه شود که محصور در سه قسم است یعنی کلیاتش یا جماد است یا نبات است یا حیوان سه جنس است و هر جنسی انواع دارد. انسان نوع ممتاز است زیرا دارنده کمالات جمیع اجناس است یعنی جسم است و نامیست و حساس است با وجود کمال جمادی و نباتی و حیوانی کمال مخصوص دارد که کائنات سائر محروم از آنند و آن کمالات عقلیه است. پس اشرف موجودات انسان است.

^۲ انسان در نهایت رتبه جسمانیات است و بدایت روحانیات یعنی نهایت نقص است و بدایت کمال در نهایت رتبه ظلمت است و در بدایت نورانیست. اینست که گفته اند که مقام انسان نهایت شب است و بدایت روز یعنی جامع مراتب نقص است و حائز مراتب کمال جنبه حیوانیت دارد و جنبه ملکیت و مقصود از مربی اینست که نفوس بشریه را تربیت بکند تا جنبه ملکیت بر جنبه حیوانیت غالب شود. پس اگر در انسان قوای رحمانیه که عین کمال است بر قوای شیطانیه که عین نقص است غالب شود اشرف موجودات است اما اگر قوای شیطانیه بر قوای رحمانیه غالب شود انسان اسفل موجودات گردد. اینست که نهایت نقص است و بدایت کمال.

^۳ و ما بین هیچ نوعی از انواع در عالم وجود تفاوت و تباین و تضاد و تخالف مثل نوع انسان نیست. مثلاً تجلی انوار الوهیت بر بشر بود مثل مسیح پس ببینید که چه قدر عزیز و شریف است و همچنین پرستش و عبادت حجر و مدر و شجر نیز در بشر است ملاحظه نمائید که چه قدر ذلیل است که معبود او انزل موجودات است یعنی سنگ و کلوخ بی روح و کوه و جنگل و درخت و چه ذلتی اعظم از اینست که انزل موجودات معبود انسان واقع گردد.

^۴ و همچنین علم صفت انسانست جهل صفت انسانست صدق صفت انسانست کذب صفت انسانست امانت صفت انسانست خیانت صفت انسانست عدل صفت انسانست ظلم صفت انسانست و قس علی ذلک. مختصر اینست که جمیع کمالات و فضائل صفت انسان است و جمیع رذائل صفت انسان. و همچنین تفاوت بین افراد نوع انسان را ملاحظه نمائید که حضرت مسیح در صورت بشر بود و قیافا در صورت بشر حضرت موسی انسان بود و فرعون انسان هابیل انسان بود و قایل انسان جمال مبارک انسان بود و یحیی^{۱۳} انسان. اینست که گفته میشود انسان آیت کبرای الهی است یعنی کتاب تکوین است زیرا جمیع اسرار کائنات در انسان موجود است. پس اگر در ظل تربیت مربی حقیقی بیفتد و تربیت شود جوهر الجواهر گردد نور الانوار شود روح الارواح گردد مرکز سنوحات رحمانیه شود مصدر صفات روحانیه گردد مشرق انوار ملکوتی شود مهبط الهامات ربانی گردد و اگر چنانچه محروم بماند مظهر صفات شیطانی گردد جامع رذائل حیوانی شود مصدر شئون ظلمانی گردد.

^۵ اینست حکمت بعثت انبیا بجهت تربیت بشر تا این زغال سنگ دانه الماس شود و این شجر بی ثمر پیوند گردد و میوهئی در نهایت حلاوت و لطافت بخشد و چون باشرف مقامات عالم انسانی رسد آنوقت دیگر ترقی در مراتب کمالات دارد نه در رتبه زیرا مراتب منتهی شود لکن کمالات الهیه غیر منتهی است.

۶ پیش از خلع این قالب عنصری و بعد از خلع ترقّی در کمالات دارد نه در رتبه. مثلاً کائنات منتهی بانسان کامل گردد دیگر یک موجودی بالاتر از انسان کامل نیست لکن انسان که برتبه انسان رسید دیگر ترقّی در کمالات دارد نه در رتبه چه که دیگر رتبه‌ئی بالاتر از انسان کامل نیست که انسان انتقال بآن رتبه کند. فقط در رتبه انسانیّت ترقّی دارد زیرا کمالات انسانیّه غیر منتهای است. مثلاً هر قدر عالم باشد ما فوق آن تصوّر گردد.

۷ و چون کمالات انسانیّه غیر منتهای است پس بعد از صعود از این عالم نیز ترقّیات در کمالات تواند نمود.

۶۵

در معنی آیه کتاب اقدس "انّه من اهل الضّلال ولو یأتی بکلّ الاعمال"

- ۱ سؤال. در کتاب اقدس میفرماید "انّه من اهل الضّلال ولو یأتی بکلّ الاعمال." معنی این آیه چیست.
- ۲ جواب. از این آیه مبارکه مقصد آنست که اساس فوز و فلاح عرفان حقّ است و بعد از عرفان اعمال حسنه که ثمره ایمان است فرع است.
- ۳ اگر عرفان حاصل نشود انسان محجوب از حقّ گردد با وجود احتجاب اعمال صالحه را ثمر تامّ مطلوب نه. از این آیه مقصد این نیست که نفوس محتجبه از حقّ خواه نیکوکار خواه بدکار کلّ مساوی هستند. مراد اینست که اساس عرفان حقّ است و اعمال فرع. با وجود این البتّه در میان نیکوکار و گنه کار و بدکردار از محتجبین فرق است زیرا محتجب خوشخوی خوش رفتار سزاوار مغفرت پروردگار است و محتجب گنه کار بدخو و بدرفتار محروم از فضل و موهبت پروردگار است فرق اینجاست.
- ۴ پس از آیه مبارکه مقصد آنست که مجرد اعمال خیریه بدون عرفان الهی سبب نجات ابدی و فوز و فلاح سرمدی و دخول در ملکوت پروردگار نگردد. ۱۳۵

۶۶

بعد از خلع اجساد و صعود ارواح نفس ناطقه بچه قیام دارد

- ۱ سؤال. بعد از خلع اجساد و صعود ارواح نفس ناطقه بچه قیام دارد. فرض کنیم نفوس مؤیّده بفیوضات روح القدس بوجود حقیقی و حیات ابدی قیام دارند. نفوس ناطقه یعنی ارواح محتجبه بچه قیام دارند.
- ۲ جواب. بعضی را گمان چنین که جسد جوهر است و قائم بالذّات است و روح عرض قائم بجوهر بدن و حال آنکه نفس ناطقه جوهر است و جسد قائم بآن. اگر عرض یعنی جسم متلاشی شود جوهر روح باقی.
- ۳ و ثانیاً آنکه نفس ناطقه یعنی روح انسانی قیام حلول باین جسد ندارد یعنی در این جسد داخل نه زیرا حلول و دخول از خصائص اجسامست و نفس ناطقه مجرد از آن. از اصل داخل در این جسد نبوده تا بعد از خروج محتاج بمقرّی باشد بلکه روح بجسد تعلّق داشته مثل تعلّق این سراج در آئینه. چون آئینه صافی و کامل نور سراج در آن پدیدار و چون آئینه غبار برداشت یا آنکه شکست نور مخفی ماند.

- ۴ از اصل نفس ناطقه یعنی روح انسانی در این جسد حلول نموده بود و باین جسد قائم نبود تا بعد از تحلیل این ترکیب جسد محتاج بجوهری گردد که قائم بآن باشد بلکه نفس ناطقه جوهر است و جسد قائم بآن. شخصیت نفس ناطقه از اصل است بواسطه این جسد حاصل ننماید. منتها اینست این تعینات و تشخصات نفس ناطقه در این عالم قوت یابد و ترقی کند و مراتب کمال حاصل نماید یا آنکه در اسفل درکات جهل ماند و از مشاهده آیات الله محجوب و محروم گردد.
- ۵ سؤال. روح انسانی یعنی نفس ناطقه بعد از صعود از این عالم فانی بچه وسائلی ترقی یابد.
- ۶ جواب. ترقی روح انسانی بعد از قطع تعلق از جسد ترابی در عالم الهی یا بصرف فضل و موهبت ربّانی و یا بطلب مغفرت و ادعیه خیریه سائر نفوس انسانی و یا بسبب خیرات و مبرات عظیمه که بنام او مجری گردد حاصل شود.
- ۷ سؤال. اطفالی که پیش از بلوغ صعود نمایند یا قبل از وعده از رحم سقوط کنند حال اینگونه اطفال چسانست.
- ۸ جواب. این اطفال در ظلّ فضل پروردگارند. چون سیّاتی از آنان سر نزده و باوساخ عالم طبیعت آلوده نگردیده‌اند لهذا مظاهر فضل گردند و لحظات عین رحمانیت شامل آنها شود.

حیات ابدیه و دخول در ملکوت

- ۱ سؤال از حیات ابدیه و دخول در ملکوت مینمائید. ملکوت باصطلاح ظاهری آسمان گفته میشود اما این تعبیر و تشبیه است نه حقیقی و واقعی زیرا ملکوت موقع جسمانی نیست مقدّس است از زمان و مکان. جهان روحانیست و عالم رحمانی و مرکز سلطنت یزدانیست مجرد از جسم و جسمانیست و پاک و مقدّس از اوهام عالم انسانی چه که محصوریت در مکان از خصائص اجسام است نه ارواح و مکان و زمان محیط بر تن است نه عقل و جان.
- ۲ ملاحظه نمائید که جسم انسان در موضع صغیری مکان دارد و تمکّن در دو وجب زمین نماید و احاطه بیش از این ندارد ولی روح و عقل انسان در جمیع ممالک و اقالیم بلکه در این فضای نامتناهی آسمان سیر نماید و احاطه بر جمیع کون دارد و در طبقات علیا و بعد بی منتها کشفیات اجرا کند. این از این جهت است که روح مکان ندارد بلکه لا مکان است و زمین و آسمان نسبت بروح یکسانست زیرا اکتشافات در هر دو نماید ولی این جسم محصور در مکان و بی خبر از دون آن.
- ۳ و اما حیات دو حیات است حیات جسم و حیات روح. اما حیات جسم عبارت از حیات جسمانیست اما حیات روح عبارت از هستی ملکوتیست و هستی ملکوتی استفاضه از روح الهیست و زنده شدن از نفحه روح القدس. و حیات جسمانی هرچند وجودی دارد ولی در نزد مقدّسین روحانی عدم صرف است و موت محض. مثلاً انسان موجود است و این سنگ نیز موجود اما وجود انسان کجا و وجود سنگ کجا. هرچند سنگ وجود دارد اما نسبت بوجود انسان معدوم است.
- ۴ از حیات ابدیه مقصد استفاضه از فیض روح القدس است مثل استفاضه گل از فصل و نسیم و نفحه نوبهار. ملاحظه کنید که این گل اول حیات داشته است اما حیات جمادی لکن از قدوم موسم ربیع و فیضان ابر بهاری و حرارت آفتاب نورانی حیات دیگر یافته است و در نهایت طراوت و لطافت و معطرّیست. حیات اول این گل بالتسببه بحیات ثانیه ممت است.
- ۵ مقصد اینست که حیات ملکوت حیات روح است و ابدیست و منزّه از زمان و مکانست مثل روح انسان که مکان ندارد زیرا در وجود انسانی اگر فحص کنی مکان و موقعی مخصوص از برای روح پیدا نکنی چه که ابداً روح مکان ندارد و مجرد است اما تعلق باین جسم دارد مثل تعلق آفتاب باین آئینه. آفتاب در آئینه مکانی ندارد اما بآئینه تعلق دارد. همین طور

عالم ملکوت مقدّس است از هر چیزی که بچشم دیده شود و یا بحواسّ سائره مثل سمع و شمّ و ذوق و لمس احساس گردد.

۶ و این عقل که در انسان است و مسلّم الوجود است آیا در کجای انسان است. اگر در وجود انسان فحوص نمائی بچشم و گوش و سائر حواس چیزی نیابی و حال آنکه موجود است. پس عقل مکان ندارد اما تعلق بدماغ دارد. ملکوت هم چنین است و همچنین محبّت نیز مکان ندارد اما تعلق بقلب دارد. بهمچنین ملکوت مکان ندارد اما تعلق بانسان دارد.

۷ اما داخل شدن در ملکوت بمحبّت الله است بانقطاع است بتقدیس و تنزیه است بصدق و صفاست و باستقامت و وفاست بجانفشانیست.

۸ پس باین بیانات واضح گشت که انسان باقی است و حیّ ابدیست لکن آنهائی که مؤمن بالله‌اند و محبّت الله و ایقان دارند حیاتشان طیبه است یعنی ابدیه گفته میشود اما آن نفوسی که محتجب از حقّ هستند با وجود اینکه حیات دارند اما حیاتشان ظلمانیست و نسبت بحیات مؤمنین عدم است.

۹ مثلاً چشم زنده است و ناخن نیز زنده است اما حیات ناخن نسبت بحیات چشم عدمست. این سنگ وجود دارد و انسان نیز وجود دارد اما سنگ بالنسبه بوجود انسان عدم است وجود ندارد زیرا انسان چون وفات یافت و این جسم متلاشی و معدوم گشت مانند سنگ و خاک و جماد شود. پس مشهود شد که وجود جمادی هرچند وجود است ولی بالنسبه بوجود انسانی عدمست.

۱۰ بهمچنین نفوس محتجبه از حقّ هرچند در این عالم و عالم بعد از موت وجود دارند اما بالنسبه بوجود قدسی ابناء ملکوت الهی معدومند و مفقود.

۶۸

سؤال از قضا

۱ سؤال. قضا که در کتب الهیه مذکور آیا امر محتوم است و اگر امر محتومست احتراز را چه ثمر و فائده مشهود و معلوم.

۲ جواب. قضا دو قسم است یکی محتوم است و دیگری مشروط که معلق گفته میشود. قضای محتوم آنست که تغییر و تبدیلی ندارد و مشروط آنست که ممکن الوقوع است. مثلاً قضای محتوم در این چراغ آنست که روغن بسوزد و تمام گردد پس خاموشی آن حتم است تغییر و تبدیل ممکن نیست چه که قضای محتوم است. همین قسم در هیکل انسانی قوهئی خلق شده که چون آن قوه زائل گردد و منتهی شود البته متلاشی گردد مثل این روغن در این چراغ چون بسوزد و منتهی شود چراغ یقیناً خاموش شود.

۳ و اما قضای مشروط اینست که هنوز روغن باقیست ولی باد شدید وزد و چراغ را خاموش کند. این قضاء مشروط است احتراز و محافظه و ملاحظه و احتیاط از این مضمهر و مفید است. اما قضاء محتوم که اتمام روغن چراغست تغییر و تبدیل و تأخیر نباید لا بد از وقوع است و چراغ البته خاموش گردد.

۶۹

تأثیر نجوم

- ۱ سؤال. آیا این نجوم آسمانیا در نفوس انسانی تأثیرات معنویّه هست یا نه.
- ۲ جواب. بعضی از کواکب آسمانیا بر کره ارض و کائنات ارضیّه تأثیر جسمانی واضح و مشهود احتیاج به بیان نیست. ملاحظه نمایید که آفتاب بعون و عنایت حقّ تربیت کره ارض و جمیع کائنات ارضیّه مینماید و اگر ضیا و حرارت آفتاب نبود کائنات ارضیّه بکلی معدوم.
- ۳ اما تأثیرات معنویّه هرچند این کواکب را تأثیرات معنویّه در عالم انسانی بنظر عجیب آید ولی چون در این مسئله تدقیق نمائی چندان تعجّب نفرمائی ولکن مقصد این نیست که منجمین سابق احکامی که از حرکات نجوم استنباط نمودند مطابق واقع بود زیرا احکام آن طوائف منجمین سابق ضریبی از اوهام بود و موجد آن کاهنان مصریان و آشوریان و کلدانیان بلکه اوهام هندوستان و خرافات یونان و رومان و سائر ستاره پرستان بود. اما مقصد من اینست که این جهان غیر متناهی مثل هیکل انسانست جمیع اجزا یکدیگر مرتبط و در نهایت اتقان متسلسل. یعنی اعضا و ارکان و اجزاء هیکل انسان چگونه با یکدیگر ممتزج و متعاون و متعاقد و از یکدیگر متأثر بهمچنین اجزای این کون نامتناهی مانند هیکل انسانی اعضا و اجزایش یکدیگر مرتبط و از یکدیگر معناً و جسماً متأثر. مثلاً چشم مشاهده نماید جمیع جسم متأثر گردد سمع استماع کند جمیع ارکان باهتزاز آید و در این مسئله شبهه نیست زیرا عالم وجود نیز مانند شخص حیّ است. پس از این ارتباط که در میان اجزای کائناتست تأثیر و تأثر از لوازم آن چه جسمانی چه معنوی.
- ۴ از برای نفوسی که انکار تأثیرات معنویّه در جسمانیّات نمایند این مثل مختصر را ذکر میکنیم و آن این است که اصوات و الحان بدیعه و آهنگ و آوازهای خوش عرضی است که بر هوا عارض میشود زیرا صوت عبارت از تموّجات هواییّه است و از تموّج هوا اعصاب صماخ گوش متأثر شود و استماع حاصل گردد. حال ملاحظه کنید که تموّجات هوا که عرضی از اعراض است و هیچ شمرده شود روح انسان را بجدب و وله آرد و بنهایت درجه تأثیر بخشد گریان کند خندان کند شاید بدرجهئی آید که بمخاطره اندازد. پس ملاحظه کنید چه مناسبتی بین روح انسان و تموّج هواست که اهتزاز هوا سبب شود انسان را از حالی بحالی اندازد و بکلی منقلب نماید بلکه صبر و قرار از برای او نگذارد و ملاحظه کنید که چه قدر این قضیّه عجیب است زیرا از خواننده چیزی خروج نیابد و در مستمع دخول ننماید با وجود این تأثیرات عظیمه روحانیّه حاصل شود. پس این ارتباط عظیم کائنات را لا بدّ از تأثیرات و تأثرات معنویّه است.
- ۵ چنانکه ذکر شد که چگونه این اعضا و اجزای انسان متأثر و مؤثر در یکدیگرند. مثلاً چشم نظر کند قلب متأثر شود گوش استماع کند روح متأثر شود قلب فارغ شود فکر گشایش یابد و از برای جمیع اعضای انسان حالت خوش حاصل آید این چه ارتباطیست این چه مناسبتیست. و چون در اعضای جسمانی انسان که کائنی از کائنات جزئیّه است این ارتباط و این تأثیر و تأثرات معنویّه است البتّه بین این کائنات کلیّه نامتناهی نیز ارتباط جسمانی و معنوی هر دو موجود و هرچند بقواعد موجوده و فنون حاضره کشف این روابط نتوان نمود ولی وجود روابط در بین کائنات کلیّه واضح و مسلم است.
- ۶ خلاصه کلام اینست که این کائنات چه کلی و چه جزئی بحکمت بالغه الهیّه مرتبط یکدیگر است و مؤثر و متأثر از یکدیگر و اگر چنین نبود در نظام عمومی و ترتیبات کلی وجود اختلال و فتور حاصل میشد و چون این کائنات در نهایت اتقان مرتبط یکدیگر است لهذا منتظم و مرتّب و مکمل است.
- ۷ این مطلب شایان تحقیق است و لایق تدقیق و تعمیق.

مسئله جبر و اختیار

- ۱ سؤال. انسان آیا در جمیع اعمال خویش فاعل مختار است یا مجبور بی اختیار.
- ۲ جواب. این مسئله از امّات مسائل الهیه است و بسیار غامض است. انشاء الله روزی دیگر از بدایت مباشرت نهار بیان این مسئله مفصل پردازیم.
- ۳ حال مختصر چند کلمه بیان میگردد و آن اینست که اموری در تحت اختیار انسان است مثل عدل و انصاف و ظلم و اعتساف مختصراً اعمال خیریه و افعال شریّه. این واضح و مشهود است که اراده انسان در این اعمال مدخلی عظیم دارد. و اما اموری است که انسان بر آن مجبور و مجبور است مثل خواب و ممت و عروض امراض و انحطاط قوی و ضرر و زیان. این امور در تحت اراده انسان نیست و مسئول از آن نه زیرا مجبور بر آنست. اما در اعمال خیریه و افعال شریّه مخیر است و باختیار خویش ارتکاب آن نماید.
- ۴ مثلاً اگر خواهد بذکر خدا مشغول گردد و اگر خواهد بیاد غیر مألوف شود. ممکن است که از نار محبت الله شمعی برافروزد و میسر است که محب عالم گردد و یا بغض بنی آدم شود و یا بحب دنیا پردازد و یا عادل شود و یا ظالم گردد. این اعمال و افعال در تحت تصرف خود انسانست لهذا مسئول از آن.
- ۵ اما مسئلهئی دیگر در میانست و آن اینکه بشر عجز صرف است و فقر بحت. توانائی و قدرت مخصوص حضرت پروردگار است و علو و دنو بسته بمشیت و اراده جناب کبریا چنانکه در انجیل مذکور که خداوند مانند کوزه گر "قدحی عزیز بسازد و ظرفی ذلیل صنعت نماید." ۱۳۶ حال ابرقی ذلیل حق ندارد که اعتراض بر کوزه گر نماید که چرا مرا جام عزیز ساختی که از دست بدست میگردد. مقصود از این عبارت اینست که مقامات نفوس مختلف است. آنکه در مقام ادنی از وجود مانند جماد حق ندارد که اعتراض نماید خداوند چرا مرا کمالات نباتی ندادی و همچنین نبات را حق اعتراض نه که چرا مرا از کمالات عالم حیوان محروم ساختی و همچنین حیوان را سزاوار نه که از فقدان کمالات انسانی شکایت نماید بلکه جمیع این اشیا در رتبه خود کاملند و باید تحرّی کمالات در رتبه خویش نمایند. ما دون را چنانچه گذشت حق و صلاحیت مقام و کمالات ما فوق نه بلکه باید در رتبه خویش ترقی نمایند. ۱۳۷
- ۶ و همچنین سکون و حرکت انسان موقوف بتأیید حضرت یزدانست. اگر مدد نرسد نه بر خیر مقتدر نه بر شرّ توانا بلکه چون مدد وجود از ربّ جود رسد توانائی بر خیر و شرّ هر دو دارد اما اگر مدد منقطع گردد بکلی عاجز ماند اینست که در کتب مقدسه ذکر تأیید و توفیق الهی است. مثلاً این مقام مثل کشتی است کشتی را محرک قوه باد و قوه بخار است و اگر این قوه منقطع ابداً حرکت نتواند. با وجود این سگان کشتی بهر طرف متمایل قوه بخار کشتی را بان سمت راند. اگر متمایل بشرق بشرق رود و اگر متمایل بغرب بغرب رود. این حرکت از کشتی نه بلکه از باد و بخار است.
- ۷ و همچنین جمیع حرکات و سکانات انسان مستمدّ از مدد رحمان ولکن اختیار خیر و شرّ راجع بانسان. و همچنین پادشاه شخصی را حاکم این شهر نمود و قوه تصرف بخشید و طریق عدل و ظلم بموجب قانون بنمود. حال این حاکم اگر ظلم نماید هرچند بقوت و نفوذ پادشاه مینماید ولی پادشاه از ظلم بیزار است و اگر عدل نماید نیز بنفوذ پادشاه نماید و پادشاه از عدل راضی و خورسند است.
- ۸ مقصود اینست که اختیار خیر و شرّ راجع بانسان و در هر صورت موقوف بمدد وجودی از پروردگار. سلطنت الهی عظیم است و کلّ در ید قدرت اسیر. بنده باراده خود توانائی بر امری ندارد. پروردگار مقتدر و تواناست و مددبخش جمیع کائنات.

الهام و کشفیات و رؤیا و تسخیر ارواح

- ۱ سؤال. بعضی بر آنند که کشفیات روحانیه دارند یعنی با ارواح مکالمه مینمایند. این چه قسم است.
- ۲ جواب. اکتشافات روحانیه بر دو قسم است یک نوع اندکی اوهامست که مصطلح اقوام سائره است و نوع دیگر که مانند رؤیاست و آن حقیقت دارد نظیر رؤیای اشعیا و رؤیای ارمیا و رؤیای یوحناست که حقیقت دارد.
- ۳ ملاحظه نمائید که قوه متفکره انسان را دو نوع تصور است یک نوع تصور صحیح است چون منضم بتصمم گردد آن تصور در خارج تحقق یابد مانند تدابیر صائبه و آراء سدیده و اکتشافات فنیّه و اختراع صنایع جدیده و نوع دیگر از تصورات آن افکار فاسده و خیالات بیهوده است که ابداً نتیجه و ثمری از آن حاصل نشود و حقیقت ندارد بلکه مانند امواج بحر اوهام موج میزند و چون خوابهای بیهوده میگذرد.
- ۴ بهمچنین کشفیات روحانیه بر دو قسم است یک قسم رؤیای انیاست و اکتشافات روحانیه اصفیا و رؤیای انبیا خواب نیست بلکه اکتشافات روحانیه است و این حقیقت دارد. میفرماید که شخصی را در چنین صورتی دیدم و چنین گفتم و چنان جواب داد. این رؤیا در عالم بیداریست نه خواب بلکه اکتشافات روحانیه است که بعنوان رؤیا میفرماید.
- ۵ و قسم دیگر از کشفیات روحانیه اوهام صرف است ولی این اوهام چنان تجسم نماید که بسیاری ساده‌دلان گمان نمایند که تحقق دارد و دلیل واضح بر این اینست که از این تسخیر ارواح و یا احضار ارواح ابداً نتیجه و ثمری حاصل نشود بلکه مجرد حکایت و روایت است.
- ۶ پس بدان که حقیقت انسانیه محیط بر حقائق اشیاست و کشف حقائق و خواص و اسرار اشیا را مینماید. مثلاً جمیع این صنایع و بدایع و علوم و معارف را حقیقت انسانیه کشف کرده. یکوقتی جمیع این فنون و علوم و بدایع و صنایع سرّ مکنون و مکتوم بود بعد بتدریج حقیقت انسانیه این را کشف کرده از حیر غیب بحیر شهود آورده. پس ثابت شد که حقیقت انسانی محیط بر اشیاست زیرا در اروپا است اکتشاف امریکا نماید در زمین است کشفیات در آسمان کند کاشف اسرار اشیاست و واقف بر حقائق موجودات. این کشفیات واقعه که مطابق حقیقت است مانند رؤیاست که آن ادراک روحانیه است و الهام رحمانی و الفت ارواح انسانی چنانکه میگوید چنین دیدم و چنین گفتم و چنین شنیدم.
- ۷ پس معلوم شد که روح را ادراکات عظیمه بدون وسائط حواسّ خمسه مثل چشم و گوش است و در ادراکات روحانیه و مکاشفات وجدانیه اتّحادی مقدّس از وهم و قیاس و الفتی منزّه از زمان و مکان در میان روحانیان هست. مثلاً در انجیل مذکور که در جبل طابور موسی و ایلیا نزد مسیح آمدند و این واضحست که این الفت جسمانی نبود یک کیفیت روحانیه است که تعبیر بملاقات شده است.
- ۸ و نوع دیگر از مکالمات و احضار ارواح و مخابرات اوهام است و محض خیالست و لکن چنین بنظر میآید که حقیقت دارد. عقل و فکر انسان گاهی اکتشاف حقائق نماید و از آن فکر و اکتشاف آثار و نتایج حاصل گردد این فکر اساس دارد ولی بسیار امور بخاطر انسان آید که مثل امواج بحر اوهام است ثمری ندارد و نتیجه‌ئی بر آن ترتّب نیابد. و همچنین در عالم خواب رؤیائی بیند که بعینه ظاهر میشود وقتی خوابی بیند که ابداً ثمری ندارد.

۹ مقصود اینست که این حالتی که میگوئیم مخابرات ارواح یا مخاطبات ارواح یک قسم از آن اوهام محض است و قسم دیگر که عبارت از رؤیاهای مذکور در کتاب مقدس مثل رؤیای یوحنا و اشعیاست و مثل ملاقات مسیح با موسی و ایلیا حقیقت دارد و آثار عجیبه در عقول و افکار حاصل گردد و انجذابات عظیمه در قلوب پدید شود.

۷۲

شفا دادن بوسائط روحانیّه

- ۱ سؤال. بعضیها بوسائط روحانی یعنی بدون دوا مریضها را شفا دهند. این چگونه است.
- ۲ جواب. تفصیل این کیفیت از پیش بیان شد. اگر درست ملتفت نشده‌اید تکرار کنیم که درست ملتفت شوید. بدانکه معالجه و شفا بدون دوا بر چهار قسم است دو قسم را سبب مادیات است و دو قسم دیگر را سبب روحانیات.
- ۳ اما دو قسم مادی یکی اینست که بین بشر خواه صحت خواه مرض فی الحقیقه هر دو سرایت دارد اما سرایت مرض شدید و سریع است ولی سرایت صحت بنهایت خفیف و بطئی. اگر دو جسم تماس بهم کند لا بد بر اینست که اجزاء میکروب از یکی بدیگری انتقال کند و همین طور که مرض از جسدی بجسد دیگر انتقال و سرایت سریع و شدید مینماید شاید صحت شدیده شخص صحیح نیز سبب تخفیف مرض بسیار خفیف مریض گردد. مقصد اینست که سرایت مرض شدید و سریع التاثیر است اما سرایت صحت بسیار بطئی و قلیل التاثیر لهذا در مرضهای خیلی خفیف جزئی تأثیری دارد یعنی قوت شدیده این جسم صحیح بر ضعف قلیل جسم علیل غلبه کند و صحت حاصل شود. این یک قسم است.
- ۴ اما قسم دیگر قوه مغناطیس است. میشود که قوه مغناطیس از جسمی تأثیر در جسم دیگر کند و سبب شفا بشود و این هم تأثیرش خفیف است. لهذا میشود که شخصی دستی روی سر کسی بگذارد و یا آنکه روی دل مریضی شاید شخص مریض فائدهئی حاصل نماید چرا که تأثیر مغناطیس و تاثرات نفسانی مریض سبب شود و مرض زائل گردد. این تأثیر نیز بسیار ضعیف و خفیف است.
- ۵ اما دو قسم دیگر که روحانیست یعنی واسطه شفا قوه روحانیست اینست که شخص صحیحی شخص مریضی را بتمامه توجه کند و شخص مریض هم در نهایت قوه در انتظار شفا باشد که از قوه روحانیّه این شخص صحیح از برای من صحت حاصل خواهد شد و اعتقاد تام داشته باشد بقسمی که میانه آن شخص صحیح و میانه شخص مریض قلباً یک ارتباط تام پیدا گردد و آن شخص صحیح تمام همت را در شفای مریض بگمارد شخص مریض نیز یقین بحصول شفا داشته باشد از تأثیر و تاثرات نفسانی در عصب هیجانی حاصل شود و آن تاثر و هیجان عصب سبب گردد و مریض شفا یابد. مثلش اینست که شخص مریض را چیزی نهایت آمال و آرزو باشد بغتة بشارت حصول آنرا باو بدهید شاید در عصبش هیجانی حاصل شود و از آن هیجان مرض بکلی رفع گردد و همچنین چون امر پروحشتی فجأة رخ دهد شاید در عصب شخص صحیح هیجان حاصل گردد و از آن فوراً مرض حاصل شود و سبب آن مرض شیء مادی نبوده زیرا چیزی نخورده چیزی باو نرسیده بلکه مجرد هیجان عصب مورث آن مرض شده. حال بهمین قسم از حصول منتهای آرزو بغتة چنان سرور پیدا کند که هیجان در عصب پیدا شود و از آن هیجان صحت حاصل گردد.
- ۶ خلاصه از ارتباط تام کامل در میان شخص طیب روحانی و شخص مریض بقسمی که آن شخص طیب توجه تام نماید و شخص مریض نیز جمیع توجه خویش را حصر در شخص طیب روحانی کند و منتظر حصول صحت گردد همین

ارتباط سبب هیجان عصب شود و از هیجان عصب صحت پیدا گردد. اما اینها همه بیک درجه تأثیر دارد نه دائماً. مثلاً اگر کسی بمرض بسیار شدید مبتلا گردد و یا زخمی بردارد باین وسائط نه مرض زائل گردد و نه زخم مرهم یابد و التیام جوید یعنی این وسائط در مرضهای شدید حکمی ندارد مگر بنیه معاونت کند چرا بنیه قویه خیلی وقتها مرض را دفع کند. این قسم سیم بود.

۷ اما قسم چهارم آنست که بقوه روح القدس شفا حاصل گردد و آن نه مشروط بتماس است و نه مشروط بنظر حتی و نه مشروط بحضور بهیچ شرطی مشروط نیست. خواه مرض ضعیف باشد و خواه قوی خواه تماس جسمین حاصل گردد خواه نگردد خواه در بین مریض و طیب ارتباط حاصل شود خواه نشود خواه مریض حاضر باشد خواه غائب آن بقوه روح القدس است.

۷۳

معالجه بوسائط مادیه

- ۱ در مسئله طب و علاج روحانی ذکر شد که بقوای معنویه معالجه امراض میشود.
- ۲ حال از معالجه مادیه صحبت داریم. طب هنوز در درجه طفولیت است بحد بلوغ نرسیده و چون بحد بلوغ رسد معالجه باشیائی شود که مشام و مذاق انسان کره از آن ندارد یعنی باغذیه و بفاوکه و به نباتاتی که لطیف المذاق و طیبه الرائحه هستند زیرا مدخل امراض یعنی سبب دخول امراض در جسم انسان یا مواد جسمانیه است و یا تأثر و هیجان عصبی.
- ۳ اما مواد جسمانیه که سبب اصلی امراض است اینست که جسم انسان مرکب است از عناصر متعدده ولی بمیزان اعتدال مخصوصی. تا آن اعتدال باقیست انسان مصون از امراض است و چون در موازنه اصلیه که مدار اعتدال مزاج است خللی عارض شود مزاج مختل میشود و امراض مستولی گردد.
- ۴ مثلاً در یک جزئی از اجزاء مرکبه جسم انسان تناقص حاصل شود و جزء دیگر تزاید جوید میزان اعتدال بهم خورد پس مرض عارض شود. مثلاً یک جزء باید که هزار درهم باشد یک جزء دیگر باید که پنج درهم باشد تا اعتدال حاصل شود. آن جزء هزار درهمی تنزل کند هفتصد درهم شود و جزء پنج درهمی تزاید پیدا کند تا آنکه میزان اعتدال بر هم خورد پس مرض عارض شود و چون بواسطه ادویه و معالجات اعتدال پیدا کند مرض مندفع شود. مثلاً جزء شکری تزاید نماید صحت مختل شود و چون از غذاهای شیرین و نشوی حکیم منع کند جزء شکری تناقص پیدا کند اعتدال حاصل شود مرض مندفع گردد.
- ۵ حال تعدیل این اجزا که در جسم انسانست بدو اسباب حاصل شود یا بسبب ادویه یا بسبب اغذیه و چون مزاج اعتدال پیدا کرد مرض مندفع شود زیرا جمیع عناصر مرکبه که در انسان است در نباتات نیز موجود لهذا چون جزئی از اجزاء مرکبه جسم انسان تناقص یابد اطعمهائی تناول کند که در آن آن جزء ناقص زیاد باشد پس اعتدال پیدا کند و شفا حاصل شود. ما دام که مقصد تعدیل اجزاست این بدوا ممکن و بغذا ممکن.
- ۶ امراض که بر انسان عارض میشود اکثرش بر حیوان نیز عارض شود اما حیوان بدوا معالجه نکند. طیب حیوان در کوه و بیابان قوه ذائقه و قوه شامه است. این نباتاتی که در بیابان روئیده حیوان مریض استشمام کند هر یک در مذاقش و در شامه اش شیرین و خوشبوی آید آن را خورد و شفا یابد و سبب شفایش اینست. مثلاً چون جزء شکری در مزاجش تناقص یافته اشتها

بشیرینی پیدا نماید لهذا نبات شیرین طعم تناول نماید زیرا طبیعت آن را سوق کند و دلالت نماید و از بویش و از چشیدنش خوشش آید آن را خورد و جزء شکری تزاید پیدا کند و صحّت حاصل شود.

۷ پس معلوم شد که میشود باطعمه و اغذیه و فواکه معالجه کرد ولی چون طبّ الی الآن ناقص است لهذا درست پی نبرده‌اند و چون طبّ بدرجۀ کمال رسد باطعمه و اغذیه و فواکه و نباتات طیّبة الرّائحه و میاه مختلفه بارده و حاره و درجاش معالجه خواهد شد.

۸ این بیان مختصر است. انشاء الله وقتی دیگر بمناسبتی مفصّل بیان خواهد گشت.

قسمت پنجم

مقالات در مواضع مختلفه

۷۴

در بیان آنکه در وجود شرّ نیست

- ۱ بیان حقیقت این مسئله بسیار مشکل است. بدانکه کائنات بر دو قسم است جسمانی و روحانی محسوس و معقول یعنی یک قسم از کائنات محسوس هستند و قسم دیگر محسوس نیستند بلکه معقول هستند.
- ۲ محسوس آنست که بحواسّ خمسّه ظاهره ادراک شود مثل این کائنات خارجه که چشم می‌بیند این محسوس گفته میشود و معقول آنست که وجود خارج ندارد عقل آن را ادراک میکند. مثلاً خود عقل معقولست وجود خارجی ندارد و جمیع اخلاق و صفات انسانی وجود عقلی دارند نه حسی یعنی صفات حقیقتی است معقوله نه محسوسه.
- ۳ باری حقائق معقوله مثل صفات و کمالات ممدوحه انسان جمیع خیر محض است و وجود است و شرّ عدم آنهاست. مثلاً جهل عدم علم است ضلالت عدم هدایت است نسیان عدم ذکر است بلاهت عدم درایت است. اینها اعدام است نه اینست که وجود دارند.
- ۴ و اما حقائق محسوسه آن نیز خیر محض است و شرّ اعدام است یعنی کوری عدم بصر است کوری عدم سمع است فقر عدم غناست مرض عدم صحّت است موت عدم حیاتست ضعف عدم قوّتست.
- ۵ ولکن شبهه‌ئی بخاطر می‌آید و آن اینکه عقرب و مار را سمّ است این خیر است یا شرّ است و این امر وجودیست. بلی عقرب شرّ است اما بالنسبه بما مار شرّ است بالنسبه بما اما بالنسبه بخودش شرّ نیست بلکه آن سمّ سلاح اوست که بان نیش محافظه خویش مینماید. اما چون عنصر آن سمّ با عنصر ما مطابق نمی‌آید یعنی در ما بین عنصر ما و عنصر او ضدّیتست لهذا شرّ است و بالنسبه بهم شرّند ولی فی الحقیقه خیرند.
- ۶ خلاصه کلام آنکه ممکن یک شیء بالنسبه بشیء دیگر شرّ است اما در حدّ ذاتش شرّ نیست. پس ثابت شد که در وجود شرّ نیست. آنچه خدا خلق کرده خیر خلق کرده این شرّ راجع باعدام است. مثلاً این موت عدم حیاتست امداد حیات که بانسان نرسد موتست ظلمت عدم نور است وقتی که نور نیست ظلمت است نور امر وجودیست لکن ظلمت امر وجودی نیست بلکه عدمیست غنا امر وجودیست اما فقر امر عدمیست.
- ۷ پس معلوم شد که جمیع شرور راجع باعدام است. خیر امر وجودیست شرّ امر عدمی.

۷۵

عذاب بر دو قسم است

- ۱ بدان که عذاب بر دو قسم است عذاب لطیف و عذاب غلیظ. مثلاً نفس جهل عذابست ولی عذاب لطیف است و نفس غفلت از حقّ عذابست نفس کذب عذابست ظلم عذابست خیانت عذابست جمیع نقایص عذابست نهایتش اینست که

عذاب لطیف است. البتّه انسانی که شعور داشته باشد نزد او قتل بهتر از خطاست و لسان بریده بهتر از کذب و افتراست.
و نوع دیگر از عذاب عذاب غلیظ است که مجازاتست حبس است ضربت طرد است نفی است. اما در نزد اهل
اللّه احتجاج از حقّ اعظم از جمیع این عذابهاست.

۷۶

در ذکر عدل و رحمت حقّ

- ۱ بدان که عدل اعطای کلّ ذی حقّ حقّه است. مثلاً شخصی اجیر که از صبح تا شام کار کرده عدل اقتضای آن کند که اجرت او داده شود. فضل آنست که کاری نکرده است و زحمتی نکشیده است ولی مورد عنایت شده است. مثلاً شما شخص فقیر را بدون آنکه زحمتی کشد عطیّه و صدقه دهید و حال آنکه او بجهت شما کاری نکرده است که استحقاق داشته باشد این فضلست. مثلاً حضرت مسیح در حقّ قاتلاناش طلب مغفرت کرد این را فضل گویند.
- ۲ و اما مسئله حسن و قبح اشیا معقولست یا مشروعست بعضیها بر آنند که مشروع است مثل یهود. آنان را اعتقاد چنان است که جمیع احکام تورات تعبّدیست مشروع است نه معقول. مثلاً میگویند که از جمله احکام تورات اینست که جمع گوشت با روغن جائز نه زیرا طرف است و در لسان عبرانی طرف ناپاک و کثیر پاک است. این امر را گویند مشروع است نه معقول.
- ۳ اما الهیون بر آنند که حسن و قبح اشیا معقول است و مشروع. بناء علیه ممنوعیت قتل و سرقت و خیانت و کذب و نفاق و ظلم معقول است. هر عقلی این را ادراک میکند که قتل سرقت خیانت کذب نفاق ظلم کلّ قبیح و مذموم است زیرا اگر یک خاری بانسانی روا داری فریاد کند و ناله و فغان نماید پس معلوم است که میفهمد. قتل عقلاً قبیح و مذموم است و چون ارتکاب نماید مؤاخذ است خواه صیت نبوت باو برسد خواه نرسد چونکه عقل مذمومیتش را ادراک کند. این نفوس چون ارتکاب این اعمال قبیحه کنند لا بدّ مؤاخذند.
- ۴ اما اوامر نبوت اگر بجائی نرسد و مطابق تعلیمات الهیّه حرکت نکنند مثلاً مسیح فرموده که جفا را یوفا مقابلی نمایند این امر اگر بان شخص نرسیده و بمقتضای طبیعت حرکت کند یعنی اگر کسی باو اذیت نموده او نیز اذیت کند دیناً معذور است زیرا امر الهی باو ابلاغ نشده. هرچند آن استحقاق عنایت و الطاف نیز ندارد لکن خدا بفضل معامله کند و عفو فرماید زیرا انتقام عقلاً نیز مذموم است چه که از انتقام از برای منتقم ثمری حاصل نشود.
- ۵ مثلاً اگر کسی بشخصی ضربتی زند شخص مضروب اگر بانتمام برخیزد و او نیز شخص ضارب را ضربتی زند چه فائده از برای او حاصل. آیا زخمش مرهم یابد و دردش درمان پذیرد استغفر اللّه. و فی الحقیقه هر دو عمل یکیست اذیت است ولی تفاوتش تقدّم و تأخر است لهذا شخص مضروب اگر عفو نماید بلکه بالعکس معامله کند ممدوح است.
- ۶ اما هیئت اجتماعیه آن شخص ضارب را قصاص نمایند نه انتقام کشند و این قصاص بجهت آنست که ردع و دفع حاصل گردد و مقاومت ظلم و تعدی شود تا دیگران دست تظاول نگشایند ولی شخص مضروب البتّه اگر عفو و سماح نماید بلکه نهایت عنایت را مبذول دارد محبوبست.

۷۷

مجرم مستحقّ عقوبت است یا عفو

- ۱ سؤال. آیا مجرم مستحقّ عقوبت است و یا عفو و اغماض.
- ۲ جواب. عقوبات جزائیّه بر دو قسم است یک قسم انتقام است یک قسم قصاص است. اما بشر حقّ انتقام ندارد ولی هیئت اجتماعیّه حقّ قصاص را از مجرم دارند. و این قصاص بجهت ردع و منع است تا شخص دیگر متجاسر بر آن جرم نشود و این قصاص مدافعۀ از حقوق بشر است نه انتقام زیرا انتقام تشفیّ صدر است که از مقابله بالمثل حاصل گردد و این جائز نه زیرا بشر حقّ انتقام ندارد. با وجود این اگر مجرمین بکلی معاف باشند نظم عالم بهم خورد لهذا قصاص از لوازم ضروریّه هیئت اجتماعیّه است ولی شخص مظلوم متعدّی علیه حقّ انتقام ندارد بلکه عفو و سماح لازم و این سزاوار عالم انسان است.
- ۳ اما هیئت اجتماعیّه باید ظالم و قاتل و ضارب را قصاص نمایند تا ردع و منع حاصل گردد که دیگران متجاسر بجرم نشوند. ولی اصل اینست که باید نفوس را چنان تربیت نمود که جرم واقع نگردد زیرا میتوان جمعی را چنان تربیت نمود که از ارتکاب جرائم چنان اجتناب و استیحاظ نمایند که در نزد ایشان نفس جرم اعظم عقوبت و نهایت عذاب و قصاص باشد لهذا جرمی واقع نگردد تا قصاص جاری شود.
- ۴ و باید چیزی بگوئیم که اجرائش در عالم امکان ممکن است. بسیار تصوّرات و تخیّلات عالیّه هست اما قابل اجرا نیست بناء علیه باید چیزی بگوئیم که ممکن الاجرا باشد.
- ۵ مثلاً اگر نفسی بِنفسی ظلمی کند ستمی کند تعدّیّی کند و آن شخص مقابله بالمثل نماید این انتقام است و این مذموم است زیرا زید اگر پسر عمرو را بکشد عمرو حقّ ندارد که پسر زید را بکشد و اگر بکند انتقام است. این بسیار مذموم است بلکه باید که بالعکس مقابله کند عفو کند بلکه اگر ممکن شود اعانتی بمتعدّی نماید. این نوع سزاوار انسان است بجهت اینکه از برای او از انتقام چه ثمری حاصل. هر دو عمل یکیست اگر مذموم است هر دو مذموم است نهایت اینست که این مقدم بود و آن مؤخّر.
- ۶ اما هیئت اجتماعیّه حقّ محافظه و حقّ مدافعه دارد زیرا هیئت اجتماعیّه بغضی ندارد عداوتی بقاتل ندارد اما مجرّد بجهت حفظ دیگران قاتل را حبس کند یا قصاص نماید که دیگران محفوظ مانند. نه مقصد انتقام از اوست مقصود قصاص است که بآن قصاص هیئت اجتماعیّه محفوظ ماند والا اگر وارث مقتول عفو کند و هیئت اجتماعیّه عفو نماید و از دو جهت بالعکس معامله شود نفوس ستمکار متصلّ تعدّی کنند و در هر آئی قتل واقع گردد بلکه نفوس درنده مانند گرگ اغنام الهی را محو نمایند. و هیئت اجتماعیّه نیّت بد در قصاص ندارد غرضی ندارد تشفیّ صدر نخواهد بلکه مقصدش از قصاص محافظه دیگران است که دیگری مرتکب این امر قبیح نشود.
- ۷ پس اینکه حضرت مسیح میفرماید که اگر کسی طرف راست تو را بزند طرف چپت را بیاور^{۱۳۸} این مقصد تربیت ناس بود. نه مقصد اینست که اگر چنانچه گرگی میان گله بیفتد و بخواهد جمیع آن گله گوسفند را بدرد آن گرگ را اعانت کنی بلکه اگر حضرت مسیح میدیدند که گرگی داخل گلهئی شده است و جمیع گله را محو خواهد نمود لا بدّ آن گرگ را منع میفرمودند.
- ۸ همچنانکه عفو از صفت رحمانیّت است عدل نیز از صفت ربوبیّت است و خیمه وجود بر ستون عدل قائم نه عفو و بقای بشر بر عدل است نه عفو. مثلاً الآن اگر در عموم ممالک عالم قانون عفو مجری شود در اندک زمانی جهان بر هم خورد و بنیان حیات انسانی برافتد. مثلاً ایتالی مشهور را حکومت اروپا اگر مقاومت نمیکرد بشر نمیگذاشت.

۹ بعضی از بشر گرگ خونخوارند اگر ببینند که قصاصی در میدان نیست از بابت محض سرور و فرح و تسلی خاطر خود انسان را قتل نمایند. یکی از ستمکاران ایران محض خندیدن معلّم خویش را بشوخی و مزاح بکشت. متوکّل عبّاسی مشهور در مجلس خود وزرا و وکلا و امنا را حاضر مینمود و یک جعبه عقرب در مجلس رها میکردند و حکم میکرد که کسی حرکت نماید و چون عقارب وزرا را میگزیدند قهقهه میزد و میخندید.

۱۰ باری قوام هیئت اجتماعیّه بعدل است نه عفو. پس حضرت مسیح را مقصد از عفو و سماح نه اینست که اگر ملل سائره بر شما هجوم کنند خانمان شما را بسوزانند اموال را غارت کنند بر اهل و عیال و اولاد تعدّی نمایند و هتک ناموس کنند شما در مقابل آن لشکر ستمکار تسلیم شوید تا هر ظلم و تعدّی مجری دارند بلکه مراد حضرت مسیح معامله خصوصی در میان دو شخص است که اگر شخصی بدیگری تعدّی نماید متعدّی علیه باید عفو نماید. اما هیئت اجتماعیّه باید محافظه حقوق بشریّه نماید. مثلاً اگر کسی بر نفس من تعدّی کند و ظلم و جفا روا دارد و زخم بر جگرگاه زند ابداً تعرّض ننمایم بلکه عفو نمایم ولی اگر کسی بخواهد باین سیّد منشادی^{۱۳} تعدّی کند البتّه ردع و منع نمایم. هرچند در حقّ ظالم عدم تعرّض بظاهر رحمت است لکن در حقّ جناب منشادی ظلم محض است. مثلاً الآن اگر شخص عربی متوحّش وارد این محلّ شود و با سیف مسلول بخواهد تو را تعرّض کند و زخم زند و قتل نماید البتّه منع نمایم و اگر تو را تسلیم او نمایم این ظلم است نه عدل اما بشخص من اگر ادّیت نماید عفو کنم.

۱۱ یک چیز دیگر باقی ماند و آن اینست که هیئت اجتماعیّه همواره شب و روز بترتیب قوانین مجازات و تهیّ و تدارک آلات و ادوات قصاص پردازند زندان مهیّا کنند و کند و زنجیر تدارک نمایند و محلّ نفی و سرگون و زجر و مشقّت گوناگون ترتیب دهند تا باین وسائط اصحاب جرم را تربیت نمایند و حال آنکه این وسائط سبب تضييع اخلاق گردد و تبدیل احوال بلکه هیئت اجتماعیّه باید شب و روز بکوشد و منتهای همت را بگمارد که نفوس تربیت شوند و روز بروز ترقّی کنند و در علوم و معارف توسّع یابند و کسب فضائل نمایند و تحصیل آداب کنند و از درّنگی اجتناب نمایند تا جرم واقع نشود. حال بالعکس هیئت اجتماعیّه همیشه در فکر آنند که قوانین مجازات را محکم نمایند و اسباب قصاص مهیّا سازند آلات قتل و جرح و محلّ حبس و نفی تدارک کنند و منتظر وقوع جرم شوند. این بسیار سوء تأثیر نماید.

۱۲ و اما اگر در تربیت عموم کوشند تا روز بروز معارف و علوم زیاد شود ادراکات تزايد نماید احساسات ترقّی کند اخلاق تعدیل شود عادات تحسین گردد خلاصه در جمیع مراتب کمالات ترقّی حاصل گردد وقوع جرم کم شود.

۱۳ و این تجربه شده است که بین اقوام متمدّنه جرم قلیل الوقوع است یعنی آنهایی که مدنیّت صحیحه تحصیل کرده‌اند. مدنیّت صحیحه مدنیّت الهیّه است مثل مدنیّت نفوسی که جامع کمالات جسمانی و روحانی بوده‌اند. و چون سبب حصول و وقوع اجرام جهل است هر قدر علم و فضیلت ترقّی نماید اجرام قلّت حاصل کند. در برابرۀ افریقا ملاحظه کنید که چه قدر قتل واقع شود بقسمی که یکدیگر را هلاک نموده گوشت و خون یکدیگر را خورند. چرا در اسویچره چنین وقوعات وحشیّه واقع نمی‌شود سبب واضح است که تربیت است و فضیلت است.

۱۴ پس هیئت اجتماعیّه باید در فکر این باشد که جرم واقع نشود نه در فکر این باشد که اجرام را باید مجازات شدیدۀ نمود و قصاص صارم مجری داشت.

۱ از مسئله اعتصاب سؤال نمودید. در این مسئله مشکلات عظیمه حاصل شده و میشود و مورث این مشکلات دو چیز است یکی شدت طمع و حرص اصحاب معامل و کارخانه‌ها و دیگری غلو و طمع و سرکشی عمله و فعله‌ها. پس باید چاره هر دو را کرد.

۲ اما سبب اصلی این مشکلات قوانین طبیعی مدنیت حاضره است زیرا نتیجه آن قوانین این که نفوسی معدود بیش از لزوم ثروت بی‌پایان یابند و اکثری برهنه و عریان و بی‌سر و سامان مانند و این مخالف عدالت و مروّت و انصاف و عین اعتساف و مباین رضای حضرت رحمان.

۳ و این تفاوت مختصّ بنوع بشر است اما در سائر کائنات یعنی جمیع حیوان تقریباً یک نوع عدالت و مساوات موجود. مثلاً در بین گله اغنام و دسته آهو در بیابان مساواتست و همچنین در بین مرغان چمن در دشت و کوهسار و بوستان. هر نوعی از انواع حیوان تقریباً یک قسم مساواتی حاصل چندان در معیشت تفاوت از یکدیگر ندارند لهذا در نهایت راحتند و بسعادت زندگانی نمایند بخلاف بنی نوع انسان که نهایت اعتساف و عدم انصاف در میان.

۴ ملاحظه میکنی که فردی از افراد انسان گنجی اندوخته و اقلیمی را مستعمره خویش نموده ثروت بی‌پایان یافته و منافع و واردات بمثابه سیل روان مهیا ساخته ولی صد هزار نفر از بیچارگان دیگر ضعیف و ناتوان و محتاج یک لقمه نان مساوات و مواساتی در میان نیست. لهذا ملاحظه میکنی که آسایش و سعادت عمومی مختلّ و راحت نوع بشر بقسمی مسلوب که حیات جمّ غفیری بی‌ثمر زیرا ثروت و عزّت و تجارت و صنایع مختصّ بنفوسی معدود و سائرین در زیر بار گران مشقت و زحمت نامحدود و از فوائد و منافع و راحت و آسایش محروم. پس باید نظام و قانونی ترتیب داد که معدّل ثروت مفرط نفوس معدود گردد و باعث سدّ احتیاج هزار میلیون از فقراء جمهور شود تا اندکی اعتدال حاصل شود.

۵ ولی مساوات تامّ نیز ممکن نه چه که مساوات تامّ در ثروت و عزّت و تجارت و فلاح و صناعت سبب اختلال راحت و پریشانی و اغتشاش معیشت و ناکامی عمومی شود و بکلی انتظام امور جمهور بر هم خورد زیرا در مساوات غیر مشروع نیز محذور واقع. پس بهتر آنست که اعتدال بمیان آید و اعتدال اینست که قوانین و نظاماتی وضع شود که مانع ثروت مفرط بی‌لزوم بعضی نفوس شود و دافع احتیاج ضروریّه جمهور گردد. مثلاً اصحاب فبریک صاحب کارخانه‌ها هر روز کنزی بدست آرند ولی بیچارگان عمله بقدر کفایت معیشت یومیّه اجرت نگیرند این نهایت اعتساف است البته انسان منصف قبول ننماید. پس یا باید نظامات و قوانینی گذاشت که گروه عمله اجرت یومیّه از صاحب فبریک بگیرند و شرکتی در ربع و یا خمس منافع باقتضای وسع فبریک داشته باشند و یا در منافع و فوائد گروه عمله با صاحب فبریک بنوع معتدلی مشترک گردند یعنی رأس المال و اداره از صاحب فبریک و شغل و عمل از گروه فعله و یا آنکه عمله بقدر معیشت معتدله اجرت یومیّه گیرند و چون سقط یا عاجز یا ناتوان گردند بقدر کفاف حقّ استفاده از واردات فبریکه داشته باشند و یا اجرت باندازه‌ئی باشد که عمله بصرف مقداری از اجرت قناعت نمایند و اندکی از برای روز عجز و ناتوانی اندوخته کنند.

۶ چون کار بر این منوال باشد نه صاحب فبریک هر روز کنزی اندوخته نماید که بهیچوجه از برای او مثمر ثمر نیست (زیرا ثروت اگر بی‌نهایت شود شخص صاحب ثروت در زیر حمل ثقیل افتد و در غایت زحمت و محنت افتد و اداره دایره ثروت مفرطه بسیار مشکل شود و قوای طبیعی انسان مضمحل گردد) و نه عمله و فعله از نهایت تعب و مشقت از پا افتد و در نهایت عمر بشدت احتیاج مبتلا گردند.

۷ پس معلوم و مسلم گردید که اختصاص ثروت مفرطه بنفوس معدوده با احتیاج جمهور ظلم و اعتساف است و همچنین مساوات تامّ نیز مختلّ زندگانی و راحت و انتظام و آسایش نوع انسانی. پس در اینصورت اعتدال از همه بهتر و آن اینست که

اهل ثروت باید در اکتساب منافع اعتدال را ملاحظه نمایند و مراعات فقرا و اهل احتیاج را منظور دارند و آن اینست که عمله و فعله را اجرتی یومی معلوم و مقرر گردد و از منافع عمومی فبریق نیز نصیب و بهره‌ئی یابند.

۸ مختصر اینست در حقوق مشترکه ما بین صاحبان فبریق و عموم عمله و فعله باید قانونی گذاشته شود که سبب منافع معتدله صاحب فبریق گردد و اسباب معیشت لازمه فعله و تأمین استقبال ایشان شود که اگر عمله عاجز و سقط و یا خود پیر و ناتوان گردند و یا فوت نمودند و اطفال صغیر گذاشتند از شدت فقر مضمحل نگردند بلکه اندک حق معیشت از واردات نفس فبریق داشته باشند.

۹ و همچنین باید عمله غلّو و تمرّد نمایند و بیش از استحقاق نطلبند و اعتصاب نمایند و اطاعت و انقیاد کنند و اجرت فاحش نخواهند بلکه حقوق معتدله مشترکه طرفین بقانون عدل و حقایق رسماً محقق و مسلم شود و هر طرف تجاوز نمایند بعد المحاکمه محکوم گردند و قوه نافذه جزای قطعی مجری دارد تا امور انتظام یابد و مشکلات برطرف گردد.

۱۰ و مداخله قضا و حکومت در مشکلات حاصله بین اصحاب فبریق و عمله مداخله مشروعه است مانند معامله عادی بین عمله و صاحبان کار جزئی نیست که خصوصیت و دخلی بعموم ندارد و حکومت را حق مداخله نیست زیرا مسئله فبریق و عمله هرچند مسئله خصوصی بنظر آید ولی از مشکلات حاصله در ما بین مضرت عمومی حاصل گردد زیرا امور تجارت و صنعت و فلاحه بلکه اشغال عمومی ملت کل مرتبط بیکدیگر است اگر در یکی فتوری حاصل شود مضرت بعموم رسد. لهذا مشکلات حاصله بین عمله و صاحبان فبریق سبب مضرت عمومی گردد و قضا و حکومت حق مداخله دارد.

۱۱ و چون اختلاف ما بین دو نفس در حقوق جزئی واقع شود ثالثی باید که دعوا را فصل نماید و آن حکومتست. پس مسئله اعتصاب که سبب اختلال مملکت و گاهی منبعث از شدت اعتساف عمله و یا کثرت طمع صاحبان فبریق است چگونه میشود که مهمل ماند.

۱۲ سبحان الله انسان چون نفوسی را از بنی نوع خویش گرسنه و برهنه و بی سر و سامان بیند چگونه در قصر عالی خود راحت و آسایش کند و کسانیرا در نهایت احتیاج بیند با وجود این چگونه از ثروت خود ممنون و خوشنود گردد. اینست که در شرایع الهیه مقنن و مقرر که اهل ثروت محض اعاشه فقرا و دستگیری ضعفا هر سالی مبلغی از مال خویش را باید انفاق نمایند و این از اساس شریعت الهیه است و بر جمیع فرض عین است و چون در این خصوص بحسب ظاهر انسان از طرف حکومت مجبور نیست و محکوم نه بلکه بصرافت طبع و طیب خاطر در نهایت روح و ریحان انفاق بر فقرا مینماید بسیار محبوب و مرغوب و شیرین است.

۱۳ و مقصود از اعمال مبروره که در کتب و الواح الهی مذکور اینست والسلام.

طائفه سوفسطائیه بر آنند که موجودات عبارت از اوهام است

۱ طائفه سوفسطائیه بر آنند که موجودات عبارت از اوهامات است هر موجود وهم محض است ابداً وجود ندارد یعنی وجود موجودات مثل سراب و یا خود مثل صور مرتبه در آب و مرآت است که نمایش محض است ابداً اصل و اساسی و تحققی ندارد.

۲ این رأی باطل است زیرا وجود موجودات نسبت بوجود حقّ اوهام است اما در رتبه امکان موجودات را وجود محقق است و ثابت و قابل انکار نیست. مثلاً وجود جمادی نسبت بوجود انسانی عدم است زیرا انسان وقتی که بظاهر معدوم گردد جسّدش جماد شود ولی جماد در عالم جمادی وجود دارد. پس واضح شد که تراب نسبت بوجود انسان معدومست و وجودش اوهام اما در رتبه جمادی تراب وجود دارد.

۳ بهمچنین وجود موجودات بالنسبه بوجود حقّ اوهام و عدم محض است و عبارت از نمایش است مثل صوری که در آئینه پیدا شود ولی آن صوری که در آئینه دیده میشود هرچند اوهام است اما اصل و حقیقت آن صور موهومه شخص عاکس است که صورتش در این آئینه ظاهر شده مختصر اینست که عکس بالنسبه بعاکس وهمست. پس واضح شد که هرچند موجودات بالنسبه بوجود حقّ وجودی ندارند بلکه مانند سراب و صور مرئیّه در مرآتند ولی در رتبه خود وجود دارند.

۴ اینست که غافلان از حقّ و منکران را حضرت مسیح مرده میگفتند و حال آنکه بظاهر زنده بودند اما بالنسبه باهل ایمان مرده بودند و کور و کر و لال بودند. اینست مقصد حضرت مسیح که میفرماید ”مرده‌ها را بگذار مرده‌ها دفن نمایند.“^{۱۴۰۰}

۸۰

اقسام قدیم و حادث

- ۱ سؤال. قدیم و حادث چند قسم است.
- ۲ جواب. بعضی از حکما و فلاسفه بر آنند که قدیم بر دو قسم است قدیم ذاتی و قدیم زمانی. حدوث هم بر دو قسم است حدوث ذاتی و حدوث زمانی.
- ۳ قدیم ذاتی وجودی که مسبوق بعلت نه حدوث ذاتی وجود مسبوق بعلت. قدیم زمانی لا اول است حدوث زمانی اول و آخر دارد. زیرا هر شیئی از اشیا وجودش منوط بچهار علت است علت فاعلی و علت مادی و علت صوری و علت غائی.^{۱۴۱} مثلاً این تخت صانعی دارد و آن نجّار است و ماده‌ئی دارد که چوب است و صورتی دارد که تخت است و علت غائی آن جلوس بر آنست. پس این تخت حادث ذاتی است زیرا مسبوق بعلت است و وجودش مشروط بعلت. این را حادث ذاتی و حادث حقیقی گویند.
- ۴ پس این عالم کون نسبت بصانع حادث حقیقی است. مثلاً این خانه نسبت بیانی حادث حقیقی است و چون جسم مستمد از روح است و قائم بروح پس جسم بالنسبه بروح حادث ذاتی است و روح مستغنی از جسم و بالنسبه بجسم قدیم ذاتی است. هرچند شعاع همیشه ملازم آفتاب ولکن آفتاب قدیم و شعاع حادث زیرا وجود شعاع منوط بوجود آفتاب اما وجود آفتاب منوط بشعاع نه. آن فائض است و این فیض.
- ۵ و مسئله ثانی آنکه وجود و عدم هر دو اضافیست. اگر گفته شود که فلان شیئی از عدم وجود یافت مقصود عدم محض نیست یعنی حال قدیم بالنسبه بحال حاضر عدم بود چه که عدم محض وجود نیابد زیرا استعداد وجود ندارد. انسان موجود است جماد نیز موجود اما وجود جماد بالنسبه بوجود انسان عدم است زیرا جسم انسان چون معدوم گردد خاک و جماد شود و چون خاک بعالم انسان آید و آن جسم مرده زنده شود انسان موجود گردد. هرچند خاک یعنی جماد در مقام خود وجود دارد

۱ اما بالنسبه بانسان عدم است. مقصد هر دو موجود است لکن هستی خاک و جماد بالنسبه بانسان عدم و نیستی است زیرا چون انسان معدوم شود خاک گردد و جماد شود.

۲ پس عالم امکان هرچند موجود ولی بالنسبه بوجود حق معدوم و نابود. انسان و خاک هر دو موجود لکن وجود جمادی کجا و وجود انسانی کجا آن بالنسبه باین عدم است. همین طور وجود خلق نسبت بوجود حق عدم است. پس هرچند عالم کون هستی دارد ولی نسبت بحق عدم است.

۳ از این واضح و مشهود گشت که کائنات با وجود وجود بالنسبه بحق و کلمه الله معدومند. اینست اولیّت و آخریّت کلمه الله که میفرماید منم الف و یاء زیرا مبدء فیض است و منتها. و همیشه حق خلق داشته و همیشه از شمس حقیقت شعاع لامع و ساطع زیرا آفتاب بی نور ظلمت دیجور است و اسما و صفات الهیّه مقتضی وجود کائنات است و در فیض قدیم تعطیل جائز نه زیرا منافی کمالات الهیّه است.

۸۱

مسئله تناسخ

۱ سؤال. مسئله تناسخ که معتقد بعضی مللست چسانست.

۲ جواب. آنچه گفته میشود ما را مقصد بیان حقیقت است توهین عقاید ملل دیگر نیست مجرد بیان واقعست و بس و الا بوجدان نفسی تعرض نمائیم و اعتراض روا نداریم.

۳ پس بدان تناسخیان بر دو قسمند قسمی معتقد بعقاب و ثواب معنوی در عالم اخروی نیستند لهذا بر آنند که انسان بتناسخ و رجوع باین عالم مجازات و مکافات بیند و نعیم و جحیم را حصر در این جهان داند و بجهان دیگر قائل نیستند. و این فرقه ایضاً بر دو قسمند بعضی بر آنند که انسان گاهی در رجوع باین عالم بصورت حیوان درآید تا مجازات شدید بیند و بعد از حمل عذاب الیم از عالم حیوان دوباره بعالم انسان آید و این را تناسخ نامند و قسم دیگر بر آنند که از عالم انسان بعالم انسان رجوع کند و در رجوع ثواب و جزای زندگانی اول مشاهده نماید و این را تناسخ گویند و هر دو فرقه بجهانی غیر این جهان قائل نیستند.

۴ و فرقه دیگر از اهل تناسخ بعالم اخروی قائل و تناسخ را واسطه تکامل شمرند که انسان بذهاب و ایاب در این جهان بتدریج کسب کمالات نماید تا آنکه بمرکز کمال رسد. یعنی نفوس ترکیب از ماده و قوتند ماده در بدایت یعنی دور اول ناقص است و چون مکرر باین عالم آید ماده ترقی نماید و صفا و لطافت حاصل کند تا مانند آئینه شفاف گردد و قوت که عبارت از روح است بجمیع کمالات در آن تحقق یابد.

۵ اینست مسئله اهل تناسخ و تناسخ مختصراً بیان شد. اگر بتفصیل پردازیم اوقات تعطیل شود همین مجمل کفایت است. و دلائل و براهین عقلیه بر این مسئله ندارند مجرد تصوّر و استنباط از قرائن است نه برهان قاطع. باید از معتقدان تناسخ برهان طلبید نه قرائن و تصوّر و وجدان.

۶ ولی شما از من دلائل و براهین امتناع تناسخ میجوئید لهذا بیان امتناع باید نمود. اول برهان امتناع اینست که ظاهر عنوان باطن است و ملک آئینه ملکوت و عالم جسمانی مطابق عالم روحانی. پس در عالم محسوس ملاحظه نما که تجلی تکرر نیابد چه که هیچ کائنی از کائنات بدیگری من جمیع الوجوه مشابه و مماثل نه. آیت توحید در جمیع اشیا موجود و پدید.

اگر خزائن وجود مملو از دانه گردد دو دانه را من جمیع الوجوه مشابه و مطابق و مماثل بدون امتیاز نیایی لا بدّ فرق و تمایزی در میان. چون برهان توحید در جمیع اشیا موجود و وحدانیت و فردانیت حقّ در حقائق جمیع کائنات مشهود پس تکرّر تجلّی واحد ممتنع و محال لهذا تناسخ که تکرّر ظهور روح واحد بماهیت و شئون سابق در این جهان تجلّی واحد است این مستحیل و غیر ممکن. و چون از برای هر کائنی از کائنات ناسوتیه تکرّر بتجلّی واحد محال و ممتنع پس از برای کائنات ملکوتیه نیز تکرّر در مقامی از مقامات چه در قوس نزول و چه در قوس صعود ممتنع و مستحیل زیرا ناسوت مطابق ملکوت است.

ولی در کائنات ناسوتیه من حیث النوع عود و رجوع واضح یعنی اشجاری که در سنین سابق برگ و شکوفه و ثمر نموده بودند در سنه لاحق نیز بعینه همان اوراق و ازهار و اثمار بیار آوردند این را تکرّر نوع گویند. و اگر کسی اعتراض نماید که آن ورق و شکوفه و ثمر متلاشی شد و از عالم نبات بعالم جماد تنزّل نمود دوباره از عالم جماد بعالم نبات آمد پس تکرّر یافت جواب اینست که شکوفه و برگ و ثمر پارسال متلاشی شد و آن عناصر مرکبه تحلیل گشت و در این فضا تفریق شد. آن اجزاء مرکبه برگ و ثمر پارسال بعینه بعد از تحلیل دوباره ترکیب نگشته و عود ننموده بلکه از ترکیب عناصر جدیده نوعیت عود کرده. و همچنین جسم انسان بعد از تحلیل متلاشی گردد و اجزاء مرکبه تفریق شود و اگر چنانچه از عالم جماد و یا نبات دوباره این جسم عود کند این جسم بعینه اجزاء مرکبه انسان سابق نبوده. آن عناصر تحلیل شد و تفریق گشت و در این فضای واسع منتشر شد بعد اجزاء دیگر از عناصر ترکیب گشت و جسم ثانی شد و شاید جزئی از اجزاء انسان سابق در ترکیب انسان لاحق داخل شود اما آن اجزا بتمامها و عینها بدون زیاده و نقصان محفوظ و مصون نمانده تا دوباره ترکیب گردد و از آن ترکیب و امتزاج انسان لاحق بوجود آید و استدلال شود باینکه این جسم بتمام اجزا عود نموده و شخص اول شخص ثانی شده بناء علیه تکرّر حاصل گردیده و روح مانند جسم بعینه عود و تکرّر نموده و بعد از فوت بذاته رجوع باین عالم فرموده.

و اگر گوئیم که این تناسخ بجهت حصول کمال است تا ماده کسب صفا نماید و شفاف گردد و پرتو روح بمنتهای کمال در او ظاهر شود این نیز تصوّر محض است زیرا بر فرض تصدیق این مطلب در تجدد و عود تغییر ماهیت ممکن نه زیرا جوهر نقص بعود و رجوع حقیقت کمال نگردد ظلمت صرف بعود و رجوع مصدر نور نشود حقیقت عجز بر رجعت قدرت و قوت نشود و ماهیت ناسوتیه بعود و رجوع حقیقت ملکوتیه نشود. شجره زقوم^{۱۲} آنچه تکرّر یابد ثمر شیرین نهد و شجره طیبه هر چه عود کند میوه تلخ بیار نیارد. پس معلوم شد که تکرّر و رجوع بعالم ناسوتی مورث کمال نشود و این تصوّر را برهان و دلیلی نه عبارت از افکار است بلکه مدار حصول کمال فی الحقیقه فیض پروردگار.

حضرات ثیاسفیها بر آنند که انسان در قوس صعود بکرات و مرات عود و رجوع نماید تا اینکه بمرکز اعلی رسد در آن مقام ماده مرات صافی شود و انوار روح بنهایت قوت سطوع کند و کمال ذاتی حاصل گردد و حال آنکه مسلم مدققین مسائل الهیه است که عوالم جسمانی بنهایت قوس نزول منتهی گردد و مقام انسان نهایت قوس نزول و بدایت قوس صعود است که مقابل مرکز اعلی است. دیگر از بدایت تا نهایت قوس صعود مراتب روحانیه است. قوس نزول را ابداع خوانند و قوس صعود را اختراع نامند. قوس نزول بجسمانیات منتهی گردد و قوس صعود بروحانیات. و نوک پرگار در ترسیم دایره حرکت قهقری نماید زیرا منافی حرکت طبیعی و نظم الهی است والا انتظام دایره بر هم خورد.

و از این گذشته عالم ناسوتی را چندان قدر و مزیتی نه که انسان بعد از نجات از این قفس دوباره آرزوی این دام نماید بلکه بفیض ابدی استعداد و قابلیت حقیقت انسان بسیر در مراتب وجود ظاهر و عیان گردد نه بتکرّر و رجوع. این صدف هر در و خزف که در کمون دارد چون یک مرتبه دهان گشاید ظاهر و عیان شود و این گیاه چون یک مرتبه بروید خار یا گل بیار آرد احتیاج بانبات ثانی نیست. و از این گذشته سیر و حرکت در عوالم بخطّ مستقیم بر نظم طبیعی سبب وجود است و حرکت منافی نظم و وضع طبیعی سبب انعدام است و رجوع روح بعد از صعود منافی حرکت طبیعی و مخالف نظم الهی.

۱۱ لهذا از رجوع حصول وجود ممتنع و مستحیل. مانند آنست که انسان بعد از خلاصی از عالم رحم دوباره بعالم رحم رجوع نماید. ملاحظه نمائید که اهل تناسخ و تواسخ را چه تصوّر سست که جسم را ظرف شمردند و روح را مظهر دانند مانند آب و جام این آب از این جام فراغت نمود و در جام دیگر عود کرد. این تصوّر ملعبه صبیانست. آن قدر ملاحظه نکنند که روح از مجردات است و دخول و خروج ندارد. نهایت اینست که تعلق بتن مانند آفتاب بآئینه حاصل نماید. و اگر چنانچه روح بسبب تکرّر رجوع بعالم جسمانی قطع مراتب نماید و کمال ذاتی یابد بهتر آن بود که پروردگار روح را امتداد حیات در عالم جسمانی میداد تا اکتساب کمالات و فیوضات مینمود. لزوم چشیدن جام هلاک و حصول حیات ثانی نبود.

۱۲ این فکر اصلاً از تصوّر حصر وجود در این جهان فانی و انکار جهانهای الهی در بعضی از تناسخیان منبعث و حال آنکه عوالم الهی نامتناهی. اگر عوالم الهی باین عالم جسمانی منتهی گردد ایجاد عبث شود بلکه وجود ملعبه صبیان گردد که نتیجه این کائنات نامتناهی وجود اشرف انسانی آن نیز ایامی چند در این دار فانی ذهاب و ایاب نماید و مکافات و مجازات بیند عاقبت کلّ کامل گردند و ایجاد الهی و کائنات موجوده نامتناهی تکمیل و منتهی شوند الوهیت ربّانیه و اسما و صفات الهیه در حقّ این کائنات روحانیّه موجوده الآن از تأثیر معطل و معوقّ گردد. "سبحان ربّک ربّ العزّة عمّا یصفون."^{۱۴۳}

۱۳ مانند عقول قصیره فلاسفه سلف مثل بطلمیوس و سائرین که چنین اعتقاد و تصوّر مینمودند که جهان حیات و وجود محصور در این کره ارض است و این فضای نامتناهی وجود محصور در طبقات تسعه آسمانی و جمیع فارغ و خالی. ملاحظه نمائید که چه قدر فکرشان قصیر و عقولشان ضعیف بود. حال تناسخیان نیز چنان گمان نمایند که جهانهای الهی محصور در عوالم تصوّر انسانی بلکه بعضی از تناسخیان مثل دروز و نصیری را تصوّر چنان که وجود محصور در این جهان جسمانی. این چه تصوّر جاهلانه است زیرا در این کون الهی که در نهایت کمال و جمال و عظمت نمودار این اجرام نورانیّه عالم جسمانی نامتناهی دیگر دقت باید نمود که عوالم روحانیّه الهیه که اصل اساس است چه قدر نامتناهی و بی‌پایانست "فاعتبروا یا اولی الابصار."^{۱۴۴}

۱۴ باری بر سر اصل مطلب رویم. در کتب مقدّسه و صحف الهیه ذکر رجعت موجود ولی نادانان پی بمعانی آن نبردند و تناسخ گمان نمودند زیرا مقصود انبیای الهی از رجوع رجوع ذاتی نیست بلکه رجوع صفاتیست یعنی رجوع مظهر نیست رجوع کمالات است. در انجیل میفرماید که یحیی ابن زکریّا حضرت ایلیاست. از این بیان مراد رجوع نفس ناطقه و شخصیت حضرت ایلیا در جسد حضرت یحیی نه بلکه مراد اینست که کمالات و صفات حضرت ایلیا در حضرت یحیی جلوه و ظهور نمود.^{۱۴۵}

۱۵ سراجی که شب گذشته در این محفل برافروخت چون در شب آینده سراج دیگر برافروزد گوئیم چراغ دیشب باز روشن شد. آب از چشمه‌ئی جاری بود بعد انقطاع یافت چون باز جریان کند در جریان ثانی گوئیم این آب آن آبست دوباره جاری شد و این سراج بعینه آن سراج. و همچنین در بهار سال گذشته گل و ریاحین بشکفت و میوه خوشگوار بار آمد در سال آینده گوئیم که آن میوه خوشگوار بازآمد و آن گل و ریاحین و ازهار عود و رجوع نمود. از این بیان مقصد آن نیست که اجزاء مرکبه گل پارسال بعینه بعد از تحلیل دوباره ترکیب یافت و عود و رجوع نمود بلکه مراد اینست که آن لطافت و ملاحظت و رائحه طیبه و لون بدیع که در گل پارسال بود بعینه در گل امسال مشهود و واضح است. خلاصه مقصود تشابه و تماثل بین این گل و آن گل است و رجعتی که در صحائف الهیه مذکور اینست و این معنی در رساله ایقان بقلم اعلی مفصل و مشروح گشته. مراجعت نمائید تا بر حقائق اسرار الهیه مطلع گردید و علیک التّحیّه و التّناء.

وحدت وجود

۱ سؤال. مسئله وحدت الوجود ثیاسفه و صوفیه چگونه است و حقیقت مقصدشان چه^{۱۴۶} و این مسئله مقارن حقیقت است یا خیر.

۲ جواب. بدان که این مسئله وحدت الوجود قدیم است تخصیص بثیاسفه و صوفیه ندارد بلکه بعضی از حکماء یونان نیز معتقد بوحدت الوجود بودند نظیر ارسطاطالیس که میگوید بسیط حقیقی جمیع اشیا است و هیچیک از اشیا نیست.^{۱۴۷} و بسیط اینجا مقابل ترکیب است یعنی حقیقت فردانیه که مقدس و منزّه از ترکیب و تقسیم بوده منحلّ بصور نامتناهی گردیده پس وجود حقیقی کلّ اشیاست ولی هیچیک از اشیا نیست.

۳ باری معتقدین وحدت الوجود را اعتقاد چنین که وجود حقیقی بمنزله دریاست و جمیع کائنات مانند امواج. این امواج که عبارت از کائنات است صور نامتناهی آن وجود حقیقیست. پس حقیقت مقدسه بحر قدمست و صور نامتناهی کائنات امواج حادثه.

۴ و همچنین تشبیه بواحد حقیقی و اعداد نامتناهی مینمایند که واحد حقیقی در مراتب اعداد نامتناهی جلوه کرده زیرا اعداد تکرّر واحد حقیقیست. مثلاً عدد دو مکرّر یکست و همچنین سائر اعداد.

۵ و از جمله براهین آنان این است که جمیع کائنات معلومات حضرت کبریاست و علم بی معلوم تحقق نیابد زیرا علم تعلق بشئی موجود یابد نه معدوم. عدم صرف را چه تعین و تشخیصی در مرآت علم حاصل گردد. پس حقائق کائنات که معلومات باری تعالی است وجود علمی داشتند زیرا صور علمیه الهیه بودند و قدیمند زیرا علم الهی قدیم است. ما دام علم قدیم معلومات نیز قدیمست. و تشخیصات و تعینات کائنات که معلومات قدیمه ذات احدیتند عین علم الهی هستند زیرا حقیقت ذات احدیت و علم و معلومات را وحدت صرف محقق و مقررّ و الا ذات احدیت معرض کثرات گردد و تعدّد قدا لازم آید و این باطل است.

۶ پس ثابت شد که معلومات عین علم بوده‌اند و علم عین ذات یعنی عالم و علم و معلوم حقیقت واحده است و اگر دون آن تصوّر نمائیم تعدّد قدیم لازم آید و تسلسل حاصل گردد و قدا منتهی بنامتناهی گردد. و چون تشخیصات و تعینات کائنات در علم حقّ عین ذات احدیت بوده‌اند و بهیچوجه امتیازی در میان نبود پس وحدت حقیقی بود و جمیع معلومات بنحو بساطت و وحدت در حقیقت ذات احدیت مندمج و مندرج بودند یعنی بنحو بساطت و وحدت معلومات باری تعالی بودند و عین ذات حقّ بودند. و چون حقّ تجلّی ظهور نمود آن تشخیصات و تعینات کائنات که وجود علمی داشتند یعنی صور علمیه الهیه بودند در خارج وجود عینی یافتند و آن وجود حقیقی بصور نامتناهی منحلّ گردید. اینست اصل استدلال آنان.

۷ و ثیاسفیها و صوفیهها بدو قسمند یک قسم عوامند که آنها محض تقلید معتقد وحدت وجودند و ملتفت مقصد مشاهیر علمای خویش نیستند زیرا عوام صوفیه را گمان چنان که مراد از وجود وجود عامّ مصدریست که مفهوم ذهنی و عقلی انسانست یعنی انسان ادراک مینماید.

۸ و حال آنکه این وجود عام عرضی است از اعراض که حلول بر حقائق کائنات مینماید و ماهیات کائنات جوهر است و این وجود عرضی که قائم بکائناتست مانند خاصیت اشیا که قائم باشیاست عرضیست از اعراض.

- ۹ و البتّه جوهر اعظم از عرضست زیرا جوهر اصل است و عرض فرعست. جوهر قائم بنفسه است و عرض قائم بغیر یعنی محتاج بجوهری که قائم بآن باشد.
- ۱۰ در اینصورت حقّ فرع خلقست و محتاج بخلق و خلق مستغنی از حقّ.
- ۱۱ مثلاً عناصر مفرده هر ترکیبی بحسب نظام عمومی الهی گردد کائنی از کائنات موجود شود. یعنی چون عناصری ترکیب شود از آن ترکیب وجود نباتی حاصل گردد و عناصری دیگر ترکیب شود و از او کائنات سائر وجود یابد. در اینصورت وجود اشیا فرع حقائق اشیا شد. چگونه میشود این وجود که عرضی از اعراض است و محتاج بجوهری که قائم بآن باشد قدیم ذاتی باشد و موجد کلّ.
- ۱۲ اما علماء ماهر ثیاسفیها و صوفیها بعد از تعمّق در این مسئله بر آنند که وجود بر دو قسم است یکی وجود عام که مفهوم ذهنی انسانست آن حادث است و عرضی از اعراض و حقائق اشیا جواهر. اما مقصد از وحدت الوجود این وجود عامّ ذهنی نه بلکه مقصود وجود حقیقیست که از هر تعبیری منزّه و مقدّس است و آن ما یتحقّق به الاشیاء است و آن واحد است یعنی واحد حقیقی که جمیع اشیا باو وجود یافته یعنی مادّه و قوّت و وجود عام که مفهوم عقلی انسانست. اینست حقیقت مسئله ثیاسفیها و صوفیها.
- ۱۳ باری در اینکه ما یتحقّق به الاشیاء واحد است متّفق علیه است یعنی فلاسفه و انبیا ولکن فرق در اینجاست که انبیا میفرمایند علم حقّ محتاج بوجود کائنات نیست علم خلق محتاج بوجود معلوماتست. اگر علم حقّ محتاج به ما دون باشد آن علم خلق است نه حقّ زیرا قدیم مابین حادث است و حادث مخالف قدیم. آنچه را در خلق ثابت نمائیم که از لوازم حدوث است در حقّ سلب نمائیم زیرا تنزیه و تقدیس از نقایص از خصائص وجوب.
- ۱۴ در حادث مثلاً جهل بینیم در قدیم اثبات علم کنیم در حادث عجز بینیم در قدیم قدرت اثبات نمائیم در حادث فقر بینیم در قدیم غنا اثبات کنیم یعنی حادث منشأ نقایص است و قدیم جامع کمالات. چونکه علم حادث محتاج بوجود معلوماتست علم قدیم مستغنی از وجود معلومات لذا قدیمیّت تعینات و تشخّصات کائنات که معلومات باری تعالی است غیر واقع. و این اوصاف کمالیّه الهیّه محاط بادراکات عقلیّه نیست تا حکم نمائی که علم الهی محتاج بمعلوماتست یا خیر.
- ۱۵ باری این اعظم برهان صوفیهاست و اگر بخواهیم جمیع دلائل آنرا ذکر کنیم و اجوبه آنرا بیان نمائیم بسیار بتطویل انجامد. دلیل قاطع و برهان ساطع آنان یعنی علمای فضلالی صوفیان و ثیاسفیها این بود.
- ۱۶ اما مسئله وجود حقیقی که ما یتحقّق به الاشیاء است یعنی حقیقت ذات احدیّت که جمیع کائنات باو وجود یافته متّفق علیه است اما تفاوت در اینجاست که صوفیه میگویند حقائق اشیا ظهور واحد حقیقیست و انبیا میفرمایند صادر از واحد حقیقیست و تفاوت میان ظهور و صدور بسیار است. تجلّی ظهوری عبارت از آنست که شیء واحد در صور نامتناهی ظاهر شود. مثلاً حبه که شیء واحد است و دارنده کمالات نباتیست چون ظهور نماید بصور نامتناهی اغصان و اوراق و شکوفه و اثمار منحلّ گردد این را تجلّی ظهوری گویند. و اما تجلّی صدوری اینست که آن واحد حقیقی در علوّ تقدیس خویش باقی و برقرار ولکن وجود کائنات از او صدور یافته نه ظهور. مثلش مانند آفتابست که شعاع از او صادر و بر جمیع کائنات فائض ولی شمس در علوّ تقدیس خود باقی تنزلی از برای او واقع نه و بصور شعاعیّه منحلّ نگردیده و در هویت اشیا بتعینات و تشخّصات اشیا جلوه نموده. قدیم حادث نگردیده غنای مطلق اسیر فقر نشده کمال محض نقص صرف نگردیده.
- ۱۷ مختصر کلام اینست که صوفیه حقّ و خلق فائند و گویند که حقّ بصور نامتناهی خلق منحلّ گردیده و ظهور یافته مانند دریا که بصور نامتناهی امواج جلوه نموده. این امواج حادثه ناقصه همان بحر قدیمست که جامع جمیع کمالات الهیّه بود. اما انبیا بر آنند که عالم حقّ است و عالم ملکوت و عالم خلق سه چیز. از حقّ صادر اوّل که فیض ملکوتیست صدور

یافته و تجلّی در حقائق کائنات نموده نظیر شعاع که از آفتاب صدور یابد و در کائنات جلوه نماید و آن فیض که شعاع است در حقائق کَلَشیّ بصور نامتناهی تجلّی کند و بحسب استعداد و قابلیت و ماهیّات اشیا تعین و تشخّص یابد. اما قول صوفیها اقتضا کند که غنای مطلق تنزل بدرجۀ فقر نماید و قدیم بصور حادثه تقیّد یابد و قدرت محض در مرآت عجز محدود بحدود امکانیّه شود و این بدیهیّ البطلانست. ملاحظه مینمائیم که حقیقت انسانیّه که اشرف مخلوقاتست تنزل بحقیقت حیوانیّه نماید و ماهیّت حیوانیّه که واجد قوّه حسّاسه است برتبه نبات هبوط نکند و حقیقت نباتیّه که آن قوّه نامیه است در حقیقت جمادیّه سقوط نفرماید.

۱۸ مختصر اینست حقائق علویّه را در مراتب سفلیّه تنزل و هبوطی نه. چگونه میشود که حقیقت کلیّه الهیّه که مقدّس از جمیع اوصاف و نعوت است با وجود تنزیه و تقدیس صرف بصور و حقائق کونیّه که مصدر نقایص است منحلّ گردد. این وهم محضست و تصوّر محال بلکه آن جوهر تقدیس جامع کمالات ربوبیّت و الوهیّت است و جمیع کائنات مستفیض از فیض تجلّی صدوری و مقتبس از انوار کمال و جمال ملکوتی او مانند جمیع کائنات ارضیّه که اکتساب فیض نور از شعاع شمس مینماید و شمس را در حقائق مستفیضه موجودات ارضیّه تنزل و هبوطی نه.

۱۹ بعد از خوردن شام و آخر شب بیش از این نوشتن مجال نه والسلام.

۸۳

موازین ادراک

- ۱ میزان ادراک آنچه مسلم است منحصر در چهار موازین است یعنی حقائق اشیا باین چهار چیز ادراک میشود.
- ۲ اوّل میزان حسّ است یعنی آنچه بچشم و گوش و ذائقه و شامه و لامسه احساس میشود این را محسوس میگویند. امروز نزد جمیع فلاسفه اروپا این میزان تامّ است. میگویند اعظم موازین حسّ است و این میزان را مقدّس می شمارند و حال آنکه میزان حسّ ناقص است زیرا خطا دارد. مثلاً اعظم قوای حسّیّه بصر است. بصر سراب را آب بیند و صور مرئیّه در مرآت را حقیقت شمارد و موجود بیند و اجسام کبیره را صغیر داند نقطه جواله را دایره بیند زمین را ساکن گمان کند آفتاب را متحرک بیند و امثال ذلک در بسیار امور خطا کند لهذا نمی شود بر آن اعتماد کرد.
- ۳ میزان ثانی میزان عقل است و این میزان در نزد فلاسفه اولی اساطین حکمت میزان ادراک بود. بعقل استدلال میکردند و بدلائل عقلیّه تشبّث مینمودند زیرا استدلالات ایشان جمیع عقلیست. با وجود این بسیار اختلاف کردند و آرائشان مختلف بود. حتّی تبدیل فکر میکردند یعنی یک مسئلهئی را بیست سال بدلائل عقلیّه استدلال بر وجودش میکردند بعد از بیست سال بدلائل عقلیّه نفی آن را مینمودند. حتّی افلاطون در بدایت بادله عقلیّه اثبات سکون ارض و حرکت شمس را مینمود و بعد بدلائل عقلیّه اثبات نمود که شمس مرکز است و زمین متحرک و بعد فکر بطلمیوس شهرت کرد و فکر افلاطون بکلی فراموش شد اخیراً راصد جدید دوباره احیاء این رأی کرد. پس چون حضرات ریاضیون اختلاف کردند و حال آنکه کلّ مستدلّ بدلائل عقلیّه بودند.
- ۴ و همچنین مسئلهئی را بدلائل عقلیّه مدّتی اثبات مینمودند و بعد از مدّتی بدلائل عقلیّه نفی میکردند. مثلاً یکی از فلاسفه مدّتی بر رأیی ثابت بود و در اثباتش اقامه ادله و براهین مینمود بعد از مدّتی از آن رأی منصرف میشد و بدلیل عقلی نفی آن را میکرد.

- ۵ پس معلوم شد که میزان عقلی تامّ نیست چه که اختلاف فلاسفه اولی و عدم ثبات و تبدیل فکر دلیل بر اینست که میزان عقل تامّ نیست چه اگر میزان عقل تامّ بود باید جمیع متّفق الفکر و متّحد الرأی باشند.
- ۶ میزان ثالث میزان نقل است و آن نصوص کتب مقدّسه است که گفته میشود خدا در تورات چنان فرموده است و در انجیل چنین فرموده است. این میزان هم تامّ نیست بجهت آنکه نقل را عقل ادراک کند. بعد از اینکه نفس عقل محتمل الخطاست چگونه توان گفت که در ادراک و استنباط معانی اقوال منقوله خطا ننموده بلکه عین صواب است زیرا ممکن است که خطا کند و یقین حاصل نمی‌شود. این میزان رئیسه‌ای ادیانست. آنچه آنها از نصوص کتاب ادراک کنند این ادراکات عقلیّه آنهاست که از آن نصوص ادراک کنند نه حقیقت واقع زیرا عقل مثل میزانست و معانی مدرکه از نصوص مثل شیء موزون. میزان که مختلّ باشد موزون چه نوع معلوم میشود.
- ۷ پس بدان آنچه در دست ناس است و معتقد ناس محتمل الخطاست زیرا در اثبات و نفی شیء اگر دلیل حسّی آرد واضح شد که آن میزان تامّ نیست و اگر دلیل عقلی گوید آن نیز تامّ نیست یا اگر دلیل نقلی گوید آن نیز تامّ نیست. پس واضح شد که در دست خلق میزانی نیست که اعتماد نمائی.
- ۸ بلکه فیض روح القدس میزان صحیح است که در آن ابداً شک و شبهه‌ئی نیست و آن تأییدات روح القدس است که بانسان میرسد و در آن مقام یقین حاصل میشود.

در وجوب متابعت نمودن تعالیم مظاهر الهیّه

- ۱ سؤال. نفوسی که باعمال خیریه و خیرخواهی عمومی موفّقند و اخلاق مرضیه دارند و جمیع خلق را محبّت و مهربانی مینمایند و فقرا را میپروند و در صلح عمومی میکوشند دیگر چه احتیاج بتعالیم الهی دارند لهذا خود را مستغنی می‌شمرند. حال این نفوس چگونه است.
- ۲ جواب. بدان که این اعمال و رفتار و گفتار ممدوح است و مقبول و شرف عالم انسانیت ولی مجرد این اعمال کفایت ننماید زیرا جسدیست در نهایت لطافت ولی بی‌روح بلکه سبب حیات ابدیه و عزّت سرمدیه و نورانیت کلیّه و فوز و فلاح حقیقی اوّل عرفان الهی است. و این معلوم است که معرفت حقّ مقدّم بر هر عرفانیست و این اعظم منقبت عالم انسانیت زیرا در وجود معرفت حقائق اشیا فوائد جسمانی بخشد و مدنیت صوری ترقّی نماید اما عرفان الهی سبب ترقّی و انجذاب روحانی و بصیرت حقیقی و علویّت عالم انسانی و مدنیت ربّانی و تعدیل اخلاق و نورانیت وجدان گردد.
- ۳ و ثانیاً محبّت الله است که بعرفان حقّ نور محبّت الله در زجاجة قلب برافروزد و اشعه ساطع‌اش آفاق را روشن نماید و وجود انسانرا حیات ملکوتی بخشد. و فی الحقیقه نتیجه وجود انسانی محبّت الله است و محبّت الله روح حیات است و فیض ابدیست. اگر محبّت الله نبود عالم امکان ظلمانی بود اگر محبّت الله نبود قلوب انسان مرده و محروم از احساسات وجدانی بود اگر محبّت الله نبود کمالات عالم انسانی محو و نابود بود اگر محبّت الله نبود ارتباط حقیقی در نشأه انسانی نبود اگر محبّت الله نبود اتحاد روحانی مفقود بود اگر محبّت الله نبود نور وحدت عالم انسانی مخموم بود اگر محبّت الله نبود شرق و غرب مانند دو دلبر دست در آغوش یکدیگر نمی‌بود اگر محبّت الله نبود اختلاف و انشقاق بدل باینتلاف نمی‌گشت اگر

محبت الله نبود بیگانگی به یگانگی منتهی نمیشد اگر محبت الله نبود اغیار یار نمیشد و محبت عالم انسانی اشراقی از محبت الله و جلوه‌ئی از فیض موهبت الله است.

۴ و واضحست که حقائق نوع انسان مختلف است و آرا متباین و احساسات متفاوت و این تفاوت آرا و افکار و ادراکات و احساسات بین افراد نوع انسان منبعث از لوازم ذاتیست زیرا تفاوت در مراتب وجود کائنات از لوازم وجود است که منحلّ بصور نامتناهیست. پس محتاج بیک قوه کلیه هستیم که آن غالب بر احساسات و آرا و افکار کلّ گردد و بآن قوت این اختلاف را حکمی نماند و جمیع افراد را در تحت نفوذ وحدت عالم انسانی درآرد. و این واضح و مشهود است که اعظم قوت در عالم انسانی محبت الله است ملل مختلفه را بظلمّ خیمه یگانگی آرد و شعوب و قبائل متضاده و متباغضه را نهایت محبت و ایتلاف بخشد.

۵ ملاحظه نمایند که بعد از حضرت مسیح بقوت محبت الله چه قدر امم و اجناس و قبائل و شعوب مختلفه در ظلّ کلمه الله درآمد و مابنت و اختلاف هزارساله بکلی محو و نابود شد اوهام جنس و وطن از میان برفت و اتحاد جان و وجدان حاصل گردید و کلّ مسیحی حقیقی و روحانی گردیدند.

۶ و ثالث منقبت عالم انسانی نیت خیر است و نیت خیر اساس اعمال خیریه است. و بعضی از محققین نیت را مرجح بر عمل دانسته‌اند زیرا نیت خیریه نور محض است و از شوائب غرض و مکر و خدعه منزّه و مقدّس ولی ممکن که انسان بظاهر عمل مبروری مجری دارد ولی مبنی بر اغراض نفسانی باشد. مثلاً قصاب گوسفندپرا پروراند و محافظه کند ولی این عمل مبرور قصاب مبنی بر غرض انتفاع است و نتیجه این پرورش ذبح گوسفند مظلوم است. چه بسیار از اعمال مبروره خیریه که مبنی بر اغراض نفسانیّه است اما نیت خیریه مقدّس از این شوائب.

۷ باری بعد از عرفان الهی و ظهور محبت الله و حصول انجذاب وجدانی و نیت خیریه اعمال مبروره تامّ و کامل است و الا هرچند اعمال خیریه ممدوح است ولی بدون آنکه مستند بعرفان الهی و محبت ربّانی و نیت صادقه باشد ناقص است. مثلاً وجود انسانی باید جامع کمالات باشد تا کامل گردد. بصر بسیار محبوب و مقبول ولی باید مؤید بسمع باشد و سمع بسیار مقبول ولی باید مؤید بقوه ناطقه باشد و قوه ناطقه بسیار مقبول ولی باید مؤید بقوه عاقله باشد و قس علی ذلک سائر قوی و اعضا و ارکان انسانی و چون این جمعیت قوی و حواس و اعضا و اجزا حاصل گردد کامل شود.

۸ حال در عالم بعضی نفوس پیدا شده‌اند فی الحقیقه خیر عموم خواهند و بقدر قوه بمعاونت مظلوم و اعانت فقرا قیام نمایند و مفتون صلح و آسایش عمومی هستند. هرچند از این جهت کاملند لکن از عرفان الله و محبت الله محروم و ناقص.

۹ جالینوس حکیم در کتاب خویش که شرح رساله افلاطون در سیاست مدنیّه است مینویسد که عقاید دینیّه دخل عظیمی در مدنیّت صحیحه دارد و برهان بر این اینکه "جمهور ناس سیاق اقوال برهانیّه را ادراک نتوانند و از این جهت محتاج کلمات رموزیه از اخبارات ثواب و عقاب در دار آخرتند و دلیل بر ثبوت این مطلب آنکه الیوم مشاهده میکنیم قومیرا که مسمی به نصاری اند و بثواب و عقاب معتقد و مؤمن و از این طائفه افعال حسنه صدور مینماید مثل افعال نفسی که فیلسوف حقیقی است چنانچه جمیع ما عیاناً مشاهده مینمائیم که از موت مخافتی ندارند و از کثرت حرص و اشتیاقشان بعدل و انصاف از متفلسفین حقیقی محسوبند" انتهی. ۱۴۸

۱۰ حال شما دقت نمایند که صدق و جانفشانی و احساسات روحانیّه و نوایای صادقه و اعمال خیریه نفوس مؤمن بمسیح بچه درجه بود که جالینوس حکیم فیلسوف با وجود آنکه از ملت مسیحی نبود شهادت بر اخلاق و کمالات آن نفوس داده که میگوید این نفوس فیلسوف حقیقی هستند. این فضائل و خصائل بمجرّد اعمال خیریه حاصل نگردد. اگر مقصد مجرد حصول و صدور خیر است این چراغ نیز الآن روشن است و این محلّ را منور نموده هیچ شبهه نیست که این روشنائی خیر است با

وجود این این سراج را ستایش نمائی. این آفتاب که جمیع کائنات ارضیه را تربیت مینماید و حرارت و نور نشو و نما میدهد دیگر چه خیری اعظم از آن است ولکن چون این خیر صادر از نیت خیر و محبت الهیه و عرفان الهی نیست ابداً نمایش و جلوه‌ئی ندارد ولی یک شخص انسان چون جامی آب بدیگری دهد ممنون و متشکر آن گردد. حال انسان بی فکر میگوید این آفتاب را که جهان روشن نموده و این فیض عظیم از او ظاهر باید پرستش نمود و ستایش کرد چرا ممنون و متشکر آن نباشیم و انسانی را که منقبت جزئی محدود دارد بستائیم. اما چون بحقیقت نگریم ملاحظه میکنیم که این منفعت جزئی انسان منبعث از احساسات وجدان است لهذا سزاوار ستایش است ولی آفتاب این نور و حرارتش منبعث از احساس و وجدان نه لهذا لایق مدح و ثنا نیست و سزاوار ممنونیت و شکرانیت نه. و همچنین نفوسی که اعمال خیریه از آنان صادر هرچند ممدوحند ولی این اعمال خیریه چون منبعث از عرفان حق و محبت الله نه البتّه ناقص است.

۱۱ و از این گذشته چون بانصاف نگری ملاحظه مینمائی که این اعمال خیریه نفوس سائره نیز از اصل منبعث از تعالیم الهی است. یعنی انبیای سلف نفوس را دلالت بر آن نموده‌اند و محسنات آن را بیان نموده‌اند و تأثیرات حسنه آن را شرح داده‌اند این تعالیم میان بشر منتشر شده مسلسل و متتابع باین نفوس رسیده و قلوب را متوجه باین کمالات کرده و ناس چون دیدند که این اعمال مستحسن است و در عالم انسانی سبب سعادت و کامرانی لهذا متابعت نمودند. پس این نیز از تعالیم الهیه است ولی قدری انصاف لازم است نه محاججه و مجادله.

۱۲ الحمد لله شما بایران رفتید و ملاحظه نمودید که از نفعات قدس بهاءالله ایرانیان چگونه بنوع انسان مهربانند و پیش هر نفسی را از سائر طوائف تصادف مینمودند نیش میزدند و نهایت عداوت و بغض و کینه داشتند حتی تنجیس مینمودند و انجیل و تورات را میسوختند و اگر دستشان آلوده بآن کتاب میشد میسختند. حال اکثر از مضامین این دو کتاب را در محافل و مجالس بالمناسبه ترتیل مینمایند و تفسیر میکنند و معانی و رموز آنرا شرح و تفصیل میدهند و دشمنان خویش را میپورند و گرگان خونخوار را مانند غزال صحرای محبت الله نوازش نمایند. روش و سلوک آنان را دیدی و اخلاق سابق ایرانیان را شنیدی. این تقلیب اخلاق و تعدیل رفتار و گفتار آیا جز بمحبت الله حصول یافت لا والله. اگر میخواستیم که بوسائط معارف و علوم ترویج این اخلاق و اطوار کنیم البتّه هزار سال میگذشت و بین عموم حصول نمی‌یافت.

۱۳ حال بسبب محبت الله بنهایت سهولت حصول یافت فاعتبروا یا اولی الالباب.

[یادداشت‌ها]

- ۱ برگرفته از نامه حضرت ولیّ امر الله خطاب به بهائیان قاره استرالیا، مورّخ ۱۳ مارس ۱۹۲۳، نقل شده در پیش‌گفتار ترجمه انگلیسی کتاب مفاوضات. ←
- ۲ فصل ۴۶، بند ۷. ←
- ۱ سفر پیدایش، فصل ۱، آیه ۲۶. ←
- ۲ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۶، آیه ۴۲. ←
- ۳ نگاه کنید به جرجی زیدان، تاریخ تمدن اسلام، ترجمه و نگارش علی جواهرکلام، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۲ ش/ ۱۹۹۴-۱۹۹۳، جلد ۴، صص ۷۴۱-۷۳۶. ←
- ۴ کپرنیک. ←
- ۵ قرآن مجید، سوره یس، آیه ۳۸. ←
- ۶ قرآن مجید، سوره یس، آیه ۴۰. ←
- ۷ حضرت بهاءالله اول از طهران به بغداد و سپس به قسطنطنیه (اسلامبول) و پس از آن به ادرنه سرگون گشته، در سال ۱۸۶۸ میلادی در سجن اعظم عکا مسجون شده و در حوالی آن در سال ۱۸۹۲ صعود فرمودند. ←
- ۸ لوح اول حضرت بهاءالله به ناپلئون سوم در ادرنه که جمال مبارک آن را ”سجن بعید“ نامیده‌اند نازل شد. نگاه کنید به لوح مبارک خطاب به شیخ محمدتقی مجتهد اصفهانی، کانادا: مؤسسه معارف بهائی، ۲۰۰۱، ص ۳۴. ←
- ۹ نگاه کنید به سوره هیکل، بند ۱۳۸. ←
- ۱۰ پسر قنسول فرانسه در سوریه که بنا به گفته نیل اعظم از پیروان حضرت بهاءالله بود. نگاه کنید به حسن موقر بلیوزی، بهاءالله شمس حقیقت، آکسفورد: جورج رانلد، ۱۹۸۹، ص ۴۰۵. ←
- ۱۱ نگاه کنید به سوره هیکل، بند ۲۲۱. ←
- ۱۲ نگاه کنید به کتاب ایقان، بند ۲۱۳. ←
- ۱۳ نگاه کنید به فصل‌های ۸ و ۹ این کتاب. ←
- ۱۴ نگاه کنید به کتاب دانیال، فصل ۹، آیه ۲۴. ←
- ۱۵ نگاه کنید به سفر اعداد، فصل ۱۴، آیه ۳۴؛ کتاب حزقیال، فصل ۴، آیه ۶. ←
- ۱۶ سال ۱۲۹۰ از اعلان نبوت حضرت محمد مطابق است با سنه ۱۲۸۰ از هجرت که مطابق ۱۸۶۳ میلادی است. ←
- ۱۷ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۳. ←
- ۱۸ قرآن مجید، سوره فتح، آیه ۸. ←
- ۱۹ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۴. ←
- ۲۰ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۵. ←
- ۲۱ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۶. ←

- ۲۲ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۶. ←
- ۲۳ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۶. ←
- ۲۴ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۷. ←
- ۲۵ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۷. ←
- ۲۶ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۷. ←
- ۲۷ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۸. ←
- ۲۸ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۹. ←
- ۲۹ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۰. ←
- ۳۰ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۱. ←
- ۳۱ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۲. ←
- ۳۲ حضرت باب و جناب قدّوس. ←
- ۳۳ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۲. ←
- ۳۴ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۳. ←
- ۳۵ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۳. ←
- ۳۶ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۴. ←
- ۳۷ کتاب حزقیال، فصل ۳۰، آیه‌های ۱-۳. ←
- ۳۸ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۵. ←
- ۳۹ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه‌های ۱۶-۱۷. ←

۴۰ حضرت ولیّ امر الله در توقیعی مورّخ ۲۲ ژوئیه ۱۹۴۳ خطاب به یکی از احبّبا چنین می‌فرمایند: ”در باره بیست و چهار پیر، حضرت عبدالبهاء در لوحی می‌فرمایند که آنان عبارتند از حضرت باب، هیجده نفر حروف حیّ و پنج نفس دیگر که در آینده معلوم خواهند شد.“ حضرت عبدالبهاء در لوحی حاجی میرزا محمدتقی افغان وکیل

الدوله را به عنوان یکی از این پنج نفر معرفی می‌فرمایند. ←

- ۴۱ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۸. ←
- ۴۲ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۸. ←
- ۴۳ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۸. ←
- ۴۴ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۸. ←
- ۴۵ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۹. ←
- ۴۶ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۹. ←
- ۴۷ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۹. ←
- ۴۸ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۱، آیه ۱۹. ←
- ۴۹ مکاشفات یوحنا، فصل ۲۱، آیه‌های ۱-۳. ←
- ۵۰ مکاشفات یوحنا، فصل ۲۱، آیه ۲. ←
- ۵۱ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۲. ←

- ۵۲ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه‌های ۳-۴. ←
- ۵۳ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۴. ←
- ۵۴ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۵. ←
- ۵۵ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۵. ←
- ۵۶ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۶. ←
- ۵۷ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۶. ←
- ۵۸ مکاشفات یوحنا، فصل ۱۲، آیه ۶. ←
- ۵۹ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۳، آیه‌های ۱۶-۱۷؛ انجیل مرقس، فصل ۱، آیه‌های ۱۱-۱۰؛ انجیل لوقا، فصل ۳، آیه ۲۲. ←
- ۶۰ نگاه کنید به سفر خروج، فصل ۱۳، آیه‌های ۲۱-۲۲. ←
- ۶۱ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۱۰، آیه ۳۸. ←
- ۶۲ لوح حضرت بهاء‌الله خطاب به ناصر الدین شاه، سوره هیکل، بند ۱۹۲. ←
- ۶۳ قرآن مجید، سوره مریم، آیه ۱۷. نگاه کنید به انجیل لوقا، فصل ۱، آیه‌های ۲۸-۲۶. ←
- ۶۴ قرآن مجید، سوره یس، آیه ۳۶. ←
- ۶۵ قرآن مجید، سوره ذاریات، آیه ۴۹. ←
- ۶۶ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه‌های ۱۲-۱۳. ←
- ۶۷ سفر پیدایش، فصل ۲، آیه ۷. ←
- ۶۸ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۳، آیه ۱۱؛ انجیل مرقس، فصل ۱، آیه ۸؛ انجیل لوقا، فصل ۳، آیه ۱۶؛ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۳۳. ←
- ۶۹ نگاه کنید به اعمال رسولان، فصل ۱۵، آیه ۲۰. ←
- ۷۰ انجیل یوحنا، فصل ۶، آیه ۵۱. ←
- ۷۱ انجیل متی، فصل ۲۶، آیه ۲۶. ←
- ۷۲ انجیل متی، فصل ۸، آیه ۲۲؛ انجیل یوحنا، فصل ۳، آیه ۶. ←
- ۷۳ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۱۳، آیه‌های ۱۴-۱۵؛ انجیل یوحنا، فصل ۱۲، آیه‌های ۴۰-۳۹. ←
- ۷۴ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۲۴، آیه‌های ۲۹-۳۰. ←
- ۷۵ نگاه کنید به کتاب ایقان، بندهای ۲۷-۴۲ و ۸۷-۶۶. ←
- ۷۶ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۳، آیه ۱۳. ←
- ۷۷ یعنی هیولا. ←
- ۷۸ نگاه کنید به رساله اول پولس به تسالونیکیان، فصل ۵، آیه ۲؛ رساله دوم پطرس، فصل ۳، آیه ۱۰. ←
- ۷۹ انجیل یوحنا، فصل ۱۷، آیه ۵. ←
- ۸۰ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۶، آیه‌های ۵۱-۵۰. ←
- ۸۱ نگاه کنید به سفر پیدایش، فصل ۲، آیه‌های ۱۶-۱۷. ←
- ۸۲ نگاه کنید به سفر پیدایش، فصل ۳، آیه ۵. ←

- ۸۳ نگاه کنید به سفر پیدایش، فصل ۳، آیه‌های ۱۵-۱۱ و ۲۲. ←
- ۸۴ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۶، آیه ۵۱. ←
- ۸۵ انجیل متی، فصل ۸، آیه ۲۲. ←
- ۸۶ انجیل متی، فصل ۱۲، آیه ۳۲. ←
- ۸۷ انجیل متی، فصل ۲۲، آیه ۱۴. ←
- ۸۸ قرآن مجید، سوره بقره، آیه ۱۰۵؛ سوره آل عمران، آیه ۷۴. ←
- ۸۹ انجیل متی، فصل ۲۲، آیه ۱۴. ←
- ۹۰ نگاه کنید به کتاب ایقان، بندهای ۱۷۹-۱۵۶. ←
- ۹۱ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه‌های ۲۱-۱۹. ←
- ۹۲ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۲۳، آیه‌های ۳۶-۳۴. ←
- ۹۳ انجیل متی، فصل ۱۶، آیه ۱۸. ←
- ۹۴ نام پطرس در اصل شمعون بود ولی حضرت مسیح او را کیفا خواندند که معادل کلمات یونانی پطرس یا پطرا به معنی صخره است. ←
- ۹۵ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۱۶، آیه‌های ۱۸-۱۴. ←
- ۹۶ در جاهای دیگر تقسیم‌بندی حضرت عبدالبهاء شامل روح جمادی نیز می‌شود. برای مثال مراجعه فرمائید به فصل ۶۴ این کتاب؛ منتخباتی از مکاتیب حضرت عبدالبهاء، جلد ۱، بخش ۳۰. ←
- ۹۷ از حدیثی منسوب به حضرت علی. ←
- ۹۸ قرآن مجید، سوره انعام، آیه ۱۰۳. ←
- ۹۹ از حدیثی منسوب به حضرت علی. ←
- ۱۰۰ قرآن مجید، سوره حشر، آیه ۲. ←
- ۱۰۱ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۱۴، آیه ۱۱ و فصل ۱۷، آیه ۲۱. ←
- ۱۰۲ حضرت عبدالبهاء در اینجا اشاره به سؤالی در باره آغاز ظهور حضرت بهاء‌الله می‌فرماید که در فصل‌های ۱۶ و ۳۹ با تفصیل بیشتر مورد بحث قرار گرفته است. ←
- ۱۰۳ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱. ←
- ۱۰۴ نگاه کنید به منتخباتی از آثار حضرت بهاء‌الله، بخش ۴۱؛ سوره هیکل، بند ۱۹۲. ←
- ۱۰۵ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱. ←
- ۱۰۶ انجیل متی، فصل ۶، آیه ۹؛ انجیل لوقا، فصل ۱۱، آیه ۲. ←
- ۱۰۷ نگاه کنید به فصل ۱۴ این کتاب. ←
- ۱۰۸ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱. ←
- ۱۰۹ نگاه کنید به سفر خروج، فصل ۲۰، آیه‌های ۵-۴؛ سفر تثبیه، فصل ۵، آیه‌های ۹-۸. ←
- ۱۱۰ نگاه کنید به سفر اعداد، فصل‌های ۱۴-۱۳. ←
- ۱۱۱ قرآن مجید، سوره فتح، آیه‌های ۲-۱. ←
- ۱۱۲ انجیل متی، فصل ۱۹، آیه‌های ۱۷-۱۶. ←

- ۱۱۳ کتاب اقدس، بند ۴۷. ←
- ۱۱۴ حضرت بهاء‌الله در لوحی این بیان را به ادريس (هرمس) نسبت داده‌اند. ←
- ۱۱۵ نگاه کنید به فصل‌های ۲ و ۸۰ این کتاب. ←
- ۱۱۶ قرآن مجید، سوره مؤمنون، آیه ۱۴. ←
- ۱۱۷ سفر پیدایش، فصل ۱، آیه ۲۶. ←
- ۱۱۸ چنانچه در فصل بعد دیده می‌شود حضرت عبداله‌اء دو عبارت ”قیام صدوری“ و ”تجلی صدوری“ را به یک معنی به کار می‌برند. ←
- ۱۱۹ نگاه کنید به فصل ۸۰ این کتاب. ←
- ۱۲۰ نگاه کنید به سفر پیدایش، فصل ۲، آیه ۷. ←
- ۱۲۱ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱. ←
- ۱۲۲ انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱. ←
- ۱۲۳ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۱۴، آیه‌های ۱۱-۱۰ و فصل ۱۷، آیه ۲۱. ←
- ۱۲۴ نگاه کنید به فصل ۳۶ این کتاب. ←
- ۱۲۵ نگاه کنید به سفر پیدایش، فصل ۹، آیه‌های ۲۷-۲۲. ←
- ۱۲۶ نگاه کنید به منتخباتی از آثار حضرت بهاء‌الله، بخش ۴۱؛ سوره هیکل، بند ۱۹۲. ←
- ۱۲۷ نگاه کنید به مکاشفات یوحنا، فصل ۲۲، آیه ۱۳. ←
- ۱۲۸ نگاه کنید به فصل ۴۸ این کتاب. ←
- ۱۲۹ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۳، آیه ۵. ←
- ۱۳۰ نگاه کنید به انجیل یوحنا، فصل ۱، آیه ۱۳. ←
- ۱۳۱ قرآن مجید، سوره مؤمنون، آیه ۱۴. ←
- ۱۳۲ حضرت عبداله‌اء در اینجا لورا کلیفورد بارنی را که پدرش در سال ۱۹۰۲ درگذشته بود طرف خطاب قرار داده‌اند. ←
- ۱۳۳ میرزا یحیی برادر ناتنی و دشمن علنی حضرت بهاء‌الله. ←
- ۱۳۴ ”انّ اوّل ما کتب الله علی العباد عرفان مشرق وحیه و مطلع امره الّذی کان مقام نفسه فی عالم الامر و الخلق من فاز به قد فاز بکلّ الخیر و الّذی منع انّه من اهل الضلال ولو یأتی بکلّ الاعمال“ (کتاب اقدس، بند ۱). ←
- ۱۳۵ برای توضیح مفصّل‌تر این مطلب نگاه کنید به فصل ۸۴ این کتاب. ←
- ۱۳۶ رساله پولس به رومیان، فصل ۹، آیه ۲۱. ←
- ۱۳۷ نگاه کنید به فصل‌های ۳۲، ۶۲ و ۶۳ این کتاب. ←
- ۱۳۸ نگاه کنید به انجیل متی، فصل ۵، آیه ۳۹. ←
- ۱۳۹ یکی از احیای حاضر بر سر میز. ←
- ۱۴۰ انجیل متی، فصل ۸، آیه ۲۲. ←
- ۱۴۱ نگاه کنید به طبیعیات اثر ارسطو. ←

- ۱۴۲ شجره زقوم که ذکر آن در قرآن مجید آمده است. نگاه کنید به سوره اسراء، آیه ۶۰؛ سوره صافات، آیهای ۶۶-۶۲؛ سوره دخان، آیهای ۴۶-۴۳؛ سوره واقعه، آیه ۵۲. ←
- ۱۴۳ قرآن مجید، سوره صافات، آیه ۱۸۰. ←
- ۱۴۴ قرآن مجید، سوره حشر، آیه ۲. ←
- ۱۴۵ برای توضیح مفصل‌تر این مطلب نگاه کنید به فصل ۳۳ این کتاب. ←
- ۱۴۶ بنا به توضیح حضرت عبدالبهاء مسئله وحدت وجود بسیار قدیمی است. سابقه آن در تفکر اسلامی به ابن العربی (۱۲۴۰-۱۱۶۵ میلادی) بازمی‌گردد. ←
- ۱۴۷ نگاه کنید به تاسوعات اثر افلوطین و پارمنیدس اثر افلاطون. ←
- ۱۴۸ نگاه کنید به ابن ابی اصیبعه، عیون الانباء فی طبقات الاطباء، قاهره: المطبعة الوهیبیة، ۱۸۸۲، جلد ۱، صص ۷۶-۷۷. ←

این سند از [کتابخانه مراجع بهائی](http://www.bahai.org/fa/legal) دالولد شده است. شما مجاز هستید از متن آن با توجه به مقررات مندرج در سایت www.bahai.org/fa/legal استفاده نمایید.

آخرین ویراستاری: ۱۹ اوت ۲۰۲۳، ساعت ۵:۰۰ بعد از ظهر